

Versets greve

En bibliografisk og tekstkritisk studie av Knut Hamsuns diktsamling *Det vilde Kor*

Nordis Tennes

Masteroppgave i litteraturformidling

Institutt for litteratur, områdestudier og europeiske språk
Det humanistiske fakultet
Universitetet i Oslo

Vår 2014

Sammendrag

Nordis Tennes, *Versets greve. En bibliografisk og tekstkritisk studie av Knut Hamsuns diktsamling Det vilde Kor.*

Masteroppgave i litteraturformidling, Universitetet i Oslo, våren 2014.

Oppgaven stiller spørsmål ved Hamsuns eneste diktsamling, *Det vilde Kor*, fra 1904: I hvilken grad kan samlingen oppfattes som ett verk? Samlingen har siden 1904 blitt utgitt 20 ganger, men med ulikt innhold. Antallet dikt varierer mellom 44 og 64. Heller ikke tittelen er stabil. Samlingen utkom som *Dikte* i 1921, som *Vildt Kor* i 1927, som *Det vilde Kor og andre dikt* i 1959, 1993 og 1998, og som *Det vilde Kor og andre dikt* i 1999. Heller ikke de enkelte dikttekstene har forblitt uendrede siden førsteutgaven. Hamsun omarbeidet flere av dem radikalt i 1916, som følge av hans skifte fra dansk til norsk rettskriving. Likevel har Hamsunforskningen aldri før gitt dette spørsmålet en uttømmende behandling.

Med dette som bakgrunn kartlegges samlingens publiseringshistorie, den tekstlige variansen og dens begrunnelser: både i de utgavene forfatterens selv stod ansvarlig for, og i de utgavene som er utkommet etter hans død. Slik kombineres bibliografisk oversikt med tekstkritisk analyse. I tillegg studeres resepsjonen av verket både gjennom samtidig mottakelse og nyere artikler om Hamsuns lyrikk. Det grunnleggende spørsmålet om verkets ontologiske status – hva er et verk? Hva er *Det vilde Kor*? – kan i siste instans verken besvares normativt eller gis en endelig historisk begrunnelse, men diskusjonen av det demonstrerer en mangfoldig praksis som påkaller litteraturforskeres og tekstutgiveres årvåkenhet.

Forord

For noen år siden trålet jeg antikvariater i Oslo på jakt etter diktsamlingen *Det vilde Kor* på vegne av min litteraturinteresserte far. Den var vanskelig å få tak i og fantes i flere utgaver. Jeg fikk etter mye leting tak i *Det vilde Kor* fra 1984, praktutgave illustrert av Karl Erik Harr, og trodde jeg hadde fullført oppdraget. Det hadde jeg overhodet ikke. Spørsmålet bokhandlerne aldri stilte, var: «Hvilken versjon vil du ha?» Senere oppdaget jeg at min søster hadde det jeg trodde var annen diktsamling av Hamsun: *Det vilde Kor og andre dikt* fra 1959. Jeg begynte å lese og fant ut at det ikke var en ny diktsamling. Det var en annen versjon. Begge inneholdt diktet «Med røde Roser», men dikttekstene var ikke identiske. Jeg ante ugler i mosen. Høsten 2013 fikk jeg imidlertid anledning til å studere bokhistorie med professor Jon Haarberg. Dette var et relativt nytt fagfelt for meg, men ble etter hvert det mest spennende jeg noen gang har jobbet med innenfor litteraturvitenskapen. Å problematisere forståelsen av tekster og verk ga meg blod på tann: Jeg skulle komme til bunns i opphavet til de to versjonene av *Det vilde Kor*.

På veien har jeg fått støtte og hjelp fra flere dyktige mennesker ved Universitetet i Oslo og fra venner og familie. Og jeg har veldig mange jeg vil takke for at jeg endelig har kommet til bunns i et tekstkritisk mysterium som har fulgt meg i mange år. Først og fremst vil jeg takk min suverene og tålmodige veileder Jon Haarberg, som har fulgt arbeidet entusiastisk fra første stund og gitt faglig utfordrende tilbakemeldinger. Videre vil jeg takke Marianne Egeland for motiverende kommentarer og verdifulle, kritiske spørsmål til prosjektbeskrivelsen; Lars Frode Larsen for at han har tråkket opp dette landskapet før meg og for et inspirerende møte i januar, og Nasjonalbiblioteket for å ha slettet en veldig lang purregjeld. Jeg retter også en personlig takk til min mor, for lange telefonsamtaler og gode råd, min far, for at han satte meg på ideen og underveis har vist stor interesse for oppgaven, Margrete, Ingeborg og Henning for at dere er verdens beste søsken, Stine og Torstein for middager og klemmer, Kristoffer for latter og dans, Ida Marie for lunsj og faglig diskusjon, Bente for korrektur og et verdifullt vennskap og Lena som alltid får meg til å le.

Jeg dediserer masteroppgaven til min morfar, Arvid Seel. Jeg skulle ønske han kunne dele dette med meg.

Nordis Tennes
Oslo, 2. juni 2014

Innhold

Sammendrag.....	III
Forord.....	V
Innhold.....	VII
1 Versets greve.....	1
1.1 Hamsuns litterære program	2
1.2 Politisk og kulturell frigjøring	6
1.3 Ustabilt verk	8
2 Resepsjonshistorie	11
2.1 Samtidig resepsjon	11
2.2 Reaksjoner på <i>Det vilde Kor</i> i <i>Samlede Verker</i> i 1916	13
2.3 <i>Det vilde Kor</i> i litteraturhistorien	15
2.4 <i>Det vilde Kor</i> i litteraturforskningen	16
2.5 Tekstkritisk refleksjon	19
2.6 «Hamsuns litterære hærverk»	20
2.7 Ungdomspoesi eller sikker, moden kunst?.....	21
3 Bibliografi.....	23
3.1 Nøkkel til bibliografien.....	23
3.2 Bibliografi	25
3.2.1 Utgaver i forfatterens levetid	25
3.2.2 Utgaver etter forfatterens død	31
4 Utgaver i forfatterens levetid	43
4.1 Hamsuns <i>Samlede Verker</i>	44
4.2 <i>Det vilde Kor</i> i <i>Samlede Verker</i> (1916)	47
4.3 <i>Samlede Verker</i> – nytt opplag eller ny utgave?	52
4.4 Separate utgaver med ny tittel	54
5 Utgaver etter forfatterens død	57
5.1 <i>Det vilde kor</i> i <i>Samlede verker</i>	57
5.2 Separate utgaver etter forfatterens død	58
5.3 <i>En Fløjte lød i mit Blod</i> og nye <i>Samlede verker</i>	63
6 Flere tekster – samme verk?	67
6.1 <i>Ausgabe erster</i> eller <i>letzter Hand</i> ?	67

6.2	<i>Det vilde Kor</i> som verk.....	68
6.3	Resepsjonens kraft	70
6.4	Fragment eller verk?.....	71
6.5	Hamsun-forskningens mangel på tekstkritikk	72
7	Appendiks.....	75
7.1	Oversikter over dikt i utgaver av <i>Det vilde Kor</i>	75
7.1.1	<i>Det vilde Kor</i> (1904)	75
7.1.2	<i>Det vilde Kor</i> i <i>Samlede Verker</i> (1916).....	75
7.1.3	<i>Dikte</i> (1921)	76
7.1.4	<i>Vildt Kor</i> (1927)	76
7.1.5	<i>Det vilde kor</i> i <i>Samlede verker</i> (1956).....	77
7.1.6	<i>Det vilde Kor og andre dikte</i> (1959)	77
7.1.7	<i>Det vilde kor</i> (1984)	78
7.2	Oversikt over bindenes rekkefølge i <i>Samlede Verker</i>	79
7.2.1	<i>Samlede Verker</i> (1916).....	79
7.2.2	<i>Samlede Verker</i> (1918).....	79
7.2.3	<i>Samlede Verker</i> (1921).....	79
7.2.4	<i>Samlede Verker</i> (1934).....	80
7.2.5	<i>Samlede verker</i> (1954–1956)	80
7.2.6	<i>Samlede verker</i> (2007–2009)	80
8	Litteratur.....	83
8.1	Primærlitteratur: Utgaver av <i>Det vilde Kor</i> av Knut Hamsun	83
8.2	Sekundærlitteratur	84
8.3	Teori og metode	86

1 Versets greve

*Aa nej, det er bedre at rusle og leve
og skrive en Bog til hver kommende Jul
og stige tilslut til en Versets Greve
og dø som Romanens Mogul.
Da er der blot dette som gør mig forstemt:
Om Hundrede Aar er alting glemt.¹
– Knut Hamsun²*

Knut Hamsun er kjent over hele verden for å være «Romanens Mogul», men ikke alle kjenner hans rolle som «Versets Greve». Våren 1904 debuterte Hamsun som lyriker med diktsamlingen *Det vilde Kor*. Samlingen består blant annet av leilighetsdikt, kjærlighetsdikt og naturdikt. Tematisk spenner de vidt: fra dødsforakt i «Aftenrøde», via bibelske referanser i «Alrunen» og «Det Suk gjennom Skabningen», til uhøytidelig spøk i «Mønsterbo» og «Gangspilsvise». Hamsun «synger Gud en Visestump og Satan en Koral» i diktet «Til Frøken S***» og «æder ved Gud som en fuldvoksen Rise og drikker som bare Fan» i «Om Hundrede Aar er alting glemt».

Noe av det som kjennetegner Hamsuns dikt, er sammenhengen mellom det lydlige og de poetiske bildene. Dette kommer kanskje tydeligst frem i «Skjærgårdsø», hvor diktets rytme minner om taktfaste åretak mens diktets båt glir ut mot skjærgårdsøen. Instrumenter er også fremtredende i dikt som «Basun», hvor «Jupiter dirrer forbi med Musik, med Trommer og Pauker som suser», og «Violoncel», hvor «der farer mig gennem Brystet et velkendt berusende Stød». Rytmene, suset i naturen og menneskets indre er sentrale elementer som sammen med kjærlighet og lengsel er med på å danne et flerstemt kor.

Diktsamlingen fikk gode anmeldelser i Norge og Danmark, og ble raskt en salgssuksess.³ Hamsun var 42 år og godt etablert som en av de fremste forfatterne i Skandinavia, og var også kjent i resten av Europa. *Det vilde Kor* utkom 14 år etter hans store gjennombrudd, den psykologiske og moderne romanen *Sult* (1890), men det var ennå 16 år til han skulle få Nobelprisen i litteratur for den sterkt kulturkritiske romanen *Markens Grøde* (1917). Utgivelsen kan i ettertid sees som et skille mellom den radikale forfatteren som skriver moderne psykologisk litteratur og kritiserer «de fire store», og den etablerte forfatteren som flytter hjem til Hamarøy, kjøper seg en gård, og skriver bondelitteratur fra det værbitte og

¹ Begrepet «Om hundrede Aar er alting glemt» er kanskje det mest kjente sitatet av Knut Hamsun, men det mange ikke vet, er at det er lånt av dansken Carl Søbørgs kjente drikkevise ved samme navn som også inneholder frasen (Edvard Beyer: *Norsk litteraturhistorie* (1975), s. 161).

² Knut Hamsun: *Det vilde Kor* (1904), s. 77.

³ Kjell Rikter Svendsen: «Opplaget 28 000 utsolgt med engang» i *Aftenposten* 28. april 1954.

eksotiske «Æventyrlandet». I denne perioden går Hamsun fra en romantisk-subjektiv og ofte selvopplevd diktning, til en mer realistisk og objektiv skildring av samfunnet. Et kjennetegn ved romantikken er oppløsningen av sjangergrensene mellom epikk, dramatik og lyrikk, noe som er tydelig i Hamsuns diktning. Han hentet elementer fra skuespill og romaner inn i samlingen og ga dem en ny merkelapp: dikt.

1.1 Hamsuns litterære program

Sult representerte noe nytt i norsk litteratur, og det har vært hevdet at Hamsun med den «skapte» den moderne romanen. Hans litterære program på slutten av 1800-tallet bestod i å skrive «annerledes». Han tok til orde for en litteratur som skulle «beskjeftige seg litt mere med sjelelige tilstander enn med forlovelser og ball og landturer og ulykkeshendelser». ⁴ Det skulle skrives om «selsomme nervevirksomheter, blodets hvirken, benpipenes bønn, hele det ubevisste sjeleliv». ⁵ Til tross for at Hamsun ikke ville skrive tradisjonell prosa og i flere foredrag rakk ned på «de fire store», vitner ikke diktsamlingen ved første øyekast om et like radikalt litteratursyn, i hvert fall ikke formmessig. Diktene er stort sett på rim med fast metrum, noe som var lite nyskapende på denne tiden. I diktenes resepsjonshistorie er det flere litteraturvitere som til tross for dette faktisk omtaler diktene som nyskapende, spesielt med tanke på det erotiske innholdet og den slentrende tonen. Dette vil jeg komme tilbake til i neste kapittel.

Vi kan ikke uten videre si at Hamsun *debuterte* som lyriker i 1904. Ifølge ham selv var diktet «Den hemmelighedsfulde Ø» det første han fikk utgitt. Det ble trykt på Kjeldseths boktrykkeri i Tromsø i 1877. Diktet er ikke funnet, og man får dermed stole på Hamsun når han skriver: «Mitt første var Den hemmelighedsfulde Ø trykt hos Kjeldseth [*sic*] i Tromsø. Det var paa Vers, store Vers.» ⁶ Knud Pedersen, som på det tidspunktet var 18 år, skrev litt senere et dikt på 56 strofer og kalte det «Lurtonen». ⁷ Kjeldseth utga også den fragmentariske kortromanen *Den Gaadefulde. En kjærlighetshistorie fra Nordland* (1877), som ofte omtales som Hamsuns første offisielle utgivelse. Bokhandleren og forleggeren Mikkel Urdal i Tromsø

⁴ Knut Hamsun: «Fra det ubevisste sjeleliv», i *Samtiden*, september 1890, gjengitt i *Samlede verker*, bind 26: *Taler på torvet I* (2009), s. 266.

⁵ Knut Hamsun: «Fra det ubevisste sjeleliv», i *Samtiden*, september 1890, gjengitt i *Samlede verker*, bind 26: *Taler på torvet I* (2009), s. 266.

⁶ Harald S. Næss: *Knut Hamsuns brev 1934–1950*, bind VI. Brev 3069, s. 642 (16.6.1950). Det siste kjente brevet fra Knut Hamsuns hånd. Og også eneste gangen han omtaler utgivelsen av «Den hemmelighedsfulde Ø» i de over 3000 brevene hans skrev i løpet av livet. Teksten er fremdeles ikke funnet og mange mener at diktet aldri har eksistert.

⁷ Diktet ble funnet i Bø i Vesterålen i 1983 og kan ha vært ment som et dikt til samlingen *Sverdgnny*.

utga manuskriptet i en revidert versjon som forfatteren ikke var særlig fornøyd med.⁸ Året etter utga Albert Fredrik Knudsen i Bodø Hamsuns andre dikt «Et gjensyn» og hans bok nummer to, *Bjørger* (1878), som inneholdt blant annet diktene «For tak og sleett», [Nordland]⁹, «Sjeledemringen», [Har du faat kjending paa sorg og tvang –?], «Til min evighedsblomst» og [Du dræbte mig i taarer, birkedal].¹⁰ Det første han skrev,¹¹ og det første han fikk utgitt, var nettopp dikt, og poesien fulgte ham livet ut. Han skriver i et brev at han begynte å dikte i svært ung alder: «[...] jeg har skrevet Vers fra jeg var 8 Aar og stod på Laaven og træsked Korn hjemme. De skal se det ender med at jeg udgiver et Bind Lyrik ogsaa.»¹²

I 1879 la Hamsun store planer for fremtiden, men trengte penger for å realisere drømmen om å bli utgitt på et stort forlag. Han sendte et brev til den mektige handelsmannen, bankeieren, filantropen og vøreieren Erasmus Benedicter Kjershow Zahl¹³ på Kjerringøy og ba om penger til en København-reise. I brevet nevner han sin første diktsamling, *Sverdigny*, ennå utgitt. Diktene var ifølge forfatteren «lest af en respektabel og dømmende kritikus her, der finder den i den grad god, at han ubetinget tilråder en Kjøbenhavnrejse med øiemed å forhandle med Nordens største boghandel og forlægger».¹⁴ Zahl sa ja, og 20 år gammel la Hamsun ut på den lange reisen for å bli forfatter. Sjette desember samme år stod diktet «I Nød»¹⁵ på trykk i *Norsk Familjeblad* i Kristiania. Da den unge forfatteren for første gang gikk inn dørene til Gyldendalske Boghandel i København i 1879, hadde han manuskriptene til fortellingen *Frida* og diktsamlingen *Sverdigny* under armen.¹⁶ Han leverte dem til den gamle og legendariske direktøren Fredrik Vilhelm Hegel, som refuserte dem dagen etterpå. Ambisjonene var det derimot ingen ting å utsette på.

Det skulle ta mange år før Hamsun utga en diktsamling. Til én av sine mange trofaste brevvenner, Gerda Welhaven, kommer Hamsun i 1898 med en kommentar til utgivelsen av diktsamlingen: «Jeg er træt af Romanen, og Dramaet har jeg altid foragtet; jeg har begynt at

⁸ Ingar Sletten Kolloen: *Svermeren* (2003), s. 54.

⁹ Må ikke forveksles med diktet «Nordland» fra 1916-utgaven av *Det vilde Kor*.

¹⁰ Dikttitlene i klammer er strengt tatt ikke titler, men førstelinjer.

¹¹ Som ung gutt skrev han sitt første dikt om en reinsimle, som er gjengitt i den selvbiografiske teksten «Blant dyr» i novellesamlingen *Stridende liv* (1905).

¹² Harald S. Næss: *Knut Hamsuns brev 1896–1907*, bind II. «Efterskrift» til brev nr. 474 (23.8.[?1898]), s. 85f. Brevet ble ikke sendt før flere år senere.

¹³ Zahl (1826–1900) er kjent som Hamsuns fiktive romankarakter handelsmannen Mack på Sirilund i romanene *Pan*, *Sværnere*, *Benoni* og *Rosa*.

¹⁴ Harald S. Næss: *Knut Hamsuns brev 1879–1895*, bind I (1994). Brev 2 (26.4.1879), s. 10.

¹⁵ Hamsunforsker og -biograf Lars Frode Larsen har tatt med diktet i *En Fløjtet lød i mit Blod* (2003). Diktet er skrevet vinteren 1879–80, da Hamsun bodde i Tomtegaten 11 i Vaterland, et hus han har beskrevet i *Sult*.

¹⁶ Lars Frode Larsen bekrefter dette i etterordet til *Det vilde Kor* i *Samlede verker*, bind 22: *Det vilde Kor* og *En Fløjtet lød i mit Blod* (2009). Tore Hamsun har i sin omfattende og detaljrike tidstavle i *Knut Hamsun – min far* (1992) valgt å utelate *Sverdigny*.

skrive Vers nu, den eneste Digtning, som ikke er baade pretentiøs og intetsigende, men bare intetsigende.»¹⁷ I et brev stilet til litteraturkritikeren Ole Johan Larsen og hans kone Bolette fra 1898 kan vi lese at han allerede da tenkte å utgi en diktsamling: «Kunde jeg endda skrive Vers! (Gad vide, hvad dere vilde sige, hvis jeg gav ud en Slags ‘Digtsamling’ til Høsten?)».¹⁸ I november samme år uttrykker han igjen et ønske om å utgi en slik bok i et brev til den kjente litteraturkritikeren Georg Brandes, men han tviler på om han har evnene: «Til Vaaren vilde jeg udgive min første Digtsamling, tænkte jeg; men er rokket i min Tro – ikke paa, at jeg har Ret i det, jeg skriver og mener, men rokket i Troen paa mine Ævne.»¹⁹ I det samme brevet uttrykker han også en tvil om det nytter for ham å fortsette å skrive i det hele tatt: Han er nervøs og fattig, og er tydelig skuffet over Nils Vogts anmeldelse av romanen *Victoria*, som ble utgitt samme år.²⁰ I et brev til den finske tidsskriftsmannen Wentzel Hagelstam året etter gir Hamsun igjen uttrykk for negative tanker om sine dikt, denne gangen er det «Feberdigte» som han tviler på: «[...] nej, det gaar Død og Pine ikke an at trykke de Digte – ikke foreløpig ialfald.»²¹ Men i april 1904 kan Hamsun skrive og fortelle Hagelstam at planene om en diktsamling nå blir en realitet: «Jeg sidder for Tiden her paa et Sanatorium paa Aas, hvor jeg lager Vers. Jeg faar udgive en Digtsamling til Vaaren.»²² Da diktene skulle oversettes til tysk, skriver Hamsun til sin tyske forlegger at «De Digte, som jeg her har udgivet, udgør kun et lidet Bind, og de er maaske heller ikke de bedste, jeg har skrevet – jeg ved det ikke. Senere skal jeg engang faa istand en anden Samling, jeg har en Mængde Vers liggende».²³

Alle Hamsuns uttalelser om egne dikt, enten de er positive eller negative, bidrar til å mystifisere forholdet mellom forfatteren og hans verk, noe som ikke er uvanlig når det er snakk om Hamsun som forfatter. I flere brev kommer han med sprikende kommentarer om poesi generelt og egne vers spesielt. I 1916 forteller han i et brev at han alltid rydder opp i manuskriptene sine ved å brenne dem. Seks år i forveien hadde han brent dikt i Elverum: «Jo, jeg brænder altid slikt, rydder opp i Haugerne med visse mellemrum og brænder saa man ikke skal finde noget efter mig – jeg maa jo snart tænke paa Enden, skjønt Verden vil bedrages og

¹⁷ Harald S. Næss: *Knut Hamsuns brev 1896–1907*, bind II. Brev nr. 474 (23.8.[?1898]), s. 85f.

¹⁸ Harald S. Næss: *Knut Hamsuns brev 1896–1907*, bind II (1994). Brev 472 (4.7.[?1898]), s. 82f.

¹⁹ Harald S. Næss: *Knut Hamsuns brev 1896–1907*, bind II (1994). Brev 486 (25. 11.1898), s. 95f.

²⁰ Robert Ferguson: *Gåten Knut Hamsun* (1988), s. 193.

²¹ Harald S. Næss: *Knut Hamsuns brev 1896–1907*, bind II (1994). Brev 517 (14.4.[?1899]), s. 124f. Næss tror det er snakk om Hamsuns ti «Feberdigte», som stod på trykk i *Tidssignaler* i 1895, men det er lite trolig at Hamsun skulle skrive et brev fire år etter at diktet har stått på trykk, der han uttrykker at diktene er for «rå» til å trykkes. Enten er årstallet feil, eller så er det snakk om et annet dikt.

²² Harald S. Næss: *Knut Hamsuns brev 1896–1907*, bind II (1994). Brev 656 (15.2.[?1904]), s. 256f.

²³ Harald S. Næss: *Knut Hamsuns brev 1908–1914*, bind III (1996). Brev 886 ([?27.12].[?1908]), s. 125f.

tror at jeg er meget til Forfatter nu imot før.»²⁴ Og muligheten for at dikt som er bedre enn dem som ble med i *Det vilde Kor*, er brent, ja, det kan hende. I et brev til den danske bibliotekaren og forfatteren Carl Dumreicher forteller Hamsun i 1910 at «det eneste jeg i mange Aar har brydd mig om at digte er Vers. Dramatisk Skriverseri byr mig mest imot, Verset er mig det kjæreste».²⁵ I 1939, da Hamsun feiret 80 år, fikk han spørsmål fra forlegger Harald Grieg i Gyldendal om han hadde noen flere dikt liggende. Hamsun svarte: «Jeg satte mig til engang i Nordland og bladet igjennem al den Prat paa Rim og brændte den på Gruven i en Kjelder. 'Det vilde Kor' skulde ogsaa været grundig tyndet ut, det meste er ikke bedre end Ibsens Dikte.»²⁶ Senere i 1939 betrodde Hamsun til barnebokforfatteren Barbra Ring at han hadde brent flere dikt:

Jeg kan ikke skrive Lyrik. Jeg skrytte engang med at jeg hadde noget slikt liggende, men jeg brændte det i en Hotelkjelder i Bodø, Verten het Hoset. Og da jeg kom fra Serbien ifjor hadde jeg med alt det jeg paany hadde laget i mange Aar, men det brændte jeg i «Fønix» paa Hønefoss. Der ligger Asken. Verten het Haanes.²⁷

I erindringsboken *På gjengrodde Stier* kommer Hamsun med en nådeløs vurdering av sin egen poesi. Først og fremst kan man få et inntrykk av at utgivelsen av *Det vilde Kor* ikke var så viktig for ham: «Og jeg går til skogs og dikter vers skjønt jeg ikke er til det. Det er mitt skaperi. Jeg er sint på meg selv for samlingen, men den kan ikke gjøres ugjort. Hvis noen satte seg til å lete i den ville de kanskje finne glimt, men isåfall bare glimt.»²⁸ Det er samtidig ikke tvil om at han satte poesien som sjanger veldig høyt, og dette kan være en mulig forklaring på hans ambivalens overfor sin egen poetiske praksis. Det er nærmest umulig å slå fast at han enten var misfornøyd eller begeistret overfor sin egen lyrikk, men sitatene fra hans siste erindringsbok har lett for å bli stående som hans endelige dom. En av de som har lett etter gull i Hamsuns etterlatte papirer og samlet sammen noen av diktene som overlevde brannene, er Hamsun-biograf Lars Frode Larsen. I 2003 utga han *En Fløjte lød i mit Blod*, som han kalte «en ny bok av Knut Hamsun»,²⁹ noe som kan sies å være en aldri så liten sensasjon, 51 år etter forfatterens død. Diktsamlingen inneholder «nye dikt» som Larsen har funnet i tidsskrifter, aviser, romaner og på baksiden av avrevne kalenderblad. I den siste

²⁴ Harald S. Næss: *Knut Hamsuns brev 1915–1924*, bind IV (1997). Brev nr. 1371, ([slutten av mars].1916), s. 90f.

²⁵ Harald S. Næss: *Knut Hamsuns brev 1908–1914*, bind III (1996). Brev nr. 1043 (juli, [?1910]), s. 308.

²⁶ Harald S. Næss: *Knut Hamsuns brev 1934–1950*, bind VI (2000). Brev nr. 2594 (31.5.1939) s. 215f.

²⁷ Harald S. Næss: *Knut Hamsuns brev 1934–1950*, bind VI (2000). Brev nr. 2611 (19.11.1939), s. 230f.

²⁸ Knut Hamsun: *På gjengrodde stier*, (2009) [1949], s. 98.

²⁹ Lars Frode Larsen: «... saa mangan velsignet Gave fra det Høie», etterord i Knut Hamsun: *En Fløjte lød i mit Blod* (2003), s. 83.

utgaven av Hamsuns *Samlede verker* (2007), en ny utgave i ordets rette forstand, er Hamsuns lyrikk viet et eget bind, og denne diktsamlingen er tatt med på lik linje med *Det vilde Kor*, selv om den strengt tatt ikke er en diktsamling av Hamsun. Dermed har et verk Hamsun selv ikke utga, kommet med i hans samlede verker. Jeg vil komme tilbake til denne utgaven i kapittel 5, om utgivelser av *Det vilde Kor* etter Hamsuns død.

1.2 Politisk og kulturell frigjøring

Året etter at *Det vilde Kor* ble utgitt for første gang, gikk Norge ut av unionen med Sverige og fikk egen konge. Norge var endelig en fullt ut selvstendig stat. Det var på tide å fri seg fra de gamle unionsmaktene både i Danmark og Sverige. Litteratur og språk ble sentrale virkemidler i kampen for å danne et kulturelt selvstendig Norge, en nasjon med eget skriftspråk og *norske* forfattere utgitt på *norske* forlag. Sentralt i frigjøringsprosessen stod forfatterne, og målet var et «hjemkjøp» av rettighetene til forfattere som var blitt utgitt i Danmark. Det var Gyldendalske Boghandel Nordisk Forlag i København som stod for den første utgivelsen av *Det vilde Kor*. Hamsun skriver i *På gjengrodde Stier* at det var den danske forlagsmannen Christian Kønig som var hans kontakt i forlaget: «Og jeg husker også hvor likegyldig jeg var for den, jeg sorterte ikke, jeg tok flere blad om gangen og la dem i en stor konvolutt og sendte dem til Kønig.»³⁰ Igjen gir Hamsun uttrykk av å være likegyldig overfor sin egen diktsamling. Gyldendal var på den tiden Danmarks største og eldste forlag, grunnlagt i 1770. Fra 1850 styrte Frederik V. Hegel forlaget og overtok i løpet av de neste årene utgivelsen av en rekke norske forfattere: Bjørnson, Ibsen, Lie og Kielland. Forlaget utga det som senere blir omtalt som Norges «gullalderlitteratur» og fikk en viktig posisjon som det største forlaget i Norden. Men samtidig bremsset dette utviklingen av et norsk forlagsmarked og et norsk skriftspråk. Språkhistorikerne Arne Torp og Lars Vikør peker på Hegel som én av årsakene til at det ikke ble utviklet et dansk-norsk litteraturspråk før på begynnelsen av 1900-tallet:

På denne tida utgjorde Noreg og Danmark framleis éin bokmarknad, og dei store norske forfattarane gav bøkene sine ut på danske forlag. Det gjaldt Bjørnson, Ibsen, Kielland, Lie, Amalie Skram osv. Derfor kan vi seie at forlagsdirektør Hegel i det danske Gyldendal var ei av hovudårsakane til at det ikkje utvikla seg noko dansk-norsk litteraturspråk i Knudsens tydning av ordet dansk-norsk.³¹

³⁰ Knut Hamsun: *På gjengrodde stier* (2009) [1949], s. 98.

³¹ Arne Torp og Lars S. Vikør: *Hovuddrag i norsk språkhistorie*. 3. utgave. (2004), s. 201.

På grunn av den bastante refusjonen av romanmanuset *Frida* i 1879 var Hamsun lenge ferdig med Gyldendal.³² Hans bøker ble utgitt på forlaget Philipsen,³³ som også hadde Gunnar Heiberg, Arne Garborg og Nils Collett Vogt i stallen. Her utga Hamsun *Sult* (1890), *Mysterier* (1892), *Redaktør Lyngre* (1893), *Pan* (1894) og *Ved Rigets Port* (1895). Da Philipsens forlag ble solgt til Det Nordiske Forlag i 1895, ble Hamsun utgitt forskjellige steder de følgende årene. Cammermeyer³⁴ i Kristiania utga *Victoria* i 1898. Med *Munken Vendt* i 1902 kom han så tilbake til Gyldendal.³⁵ Fra 1904 ble den norske delen av forlagsvirksomheten i danske Gyldendal organisert som en egen liten avdeling i Kristiania,³⁶ og i 1922 gjort om til et i praksis uavhengig norsk, men i teorien dansk aksjeselskap, da den norske aksjeposten var minimal. Etter en sterk motstand mot fremmede forlag i Norge ble avdelingen solgt til et selskap med norsk aksjekapital, og Gyldendal Norsk Forlag ble endelig etablert som et heleid norsk forlag i 1925 med Hamsun som den største aksjonæren.

Kampen om et norsk skriftspråk tilspisset seg utover på 1900-tallet, og målstriden stod mellom riksmål og landsmål. Vi skulle ikke skrive dansk og heller ikke svensk, men norsk, og striden stod da mellom riksmål og landsmål, som i 1929 ble omdøpt til bokmål og nynorsk. Hamsun deltok på riksmålssiden. I førsteutgaven av *Det vilde Kor* holdt han seg til et skriftspråk med klare referanser til dansk, med blant annet bløte konsonanter. Han skrev dobbel *aa*, ikke bolle-å, og brukte konsekvent stor forbokstav i substantiv. Under det skandinaviske språkmøtet i Stockholm i 1869 hadde målet vært å foreslå en tilnærming mellom dansk og svensk i rettskriving. Blant de norske deltagerne var Knud Knudsen og Henrik Ibsen. De viktigste forslagene til endring var å fjerne store bokstaver i substantiv og skrive å istedenfor *aa*.³⁷ Dette er språklige kjennetegn som de fleste store forfatterne i Norden holdt seg til, men mye tyder på at Hamsun var en mer konservativ forfatter; han fulgte ingen av forslagene fra språkmøtet så lenge han levde.³⁸ I artikkelen «Sproget i fare», som stod på trykk i *Aftenposten* 9. juni 1916, gikk Hamsun hardt ut mot dem som mente at det norske språket skulle baseres på muntlig språk. Bakgrunnen for kommentaren var det pågående

³² Sigurd Evensmo: *Gyldendal og Gyldendøler* (1974), s. 36.

³³ Gustav Philipsen (1853–1925) var sjef for forlaget P.G. Philipsen og Hamsuns forlegger fra 1889. Hamsun fulgte med forlaget da det ble en del av Det Nordiske Forlag i 1896, og til slutt oppkjøpt av Gyldendal i 1903.

³⁴ Det Nordiske Forlag (fra 1903 sammensluttet med Gyldendal) hadde i 1899 utsendt en ung danske, Knud Lassen (1875–1973), for å opprette et «dansk brohode» i Kristiania. Lars Swanström, som der eide og drev Cammermeyers Forlag, var i økonomiske vanskeligheter, og i januar 1906 ble Cammermeyer etter Lassens anbefaling overtatt av Gyldendal Nordisk Forlag. Lassen og Swanström var begge ledere av Gyldendals norske avdeling.

³⁵ Sigurd Evensmo: *Gyldendal og Gyldendøler* (1974), s. 37.

³⁶ Nils Kåre Jacobsen: *En forlegger og hans hus* (2000), s. 23.

³⁷ Arne Torp og Lars S. Vikør: *Hovuddrag i norsk språkhistorie*. 3. utgave. (2004), s. 187.

³⁸ I Næss' første bind av Hamsuns brev frem til januar 1880 (Brev nr. 7) bruker Hamsun «svensk» skrivemåte, med liten forbokstav i substantiver og tegnene ä, ö, å i stedet for æ, ø, aa.

arbeidet med en offisiell rettskriving, og en ny offisiell rettskriving som tillot stor valgfrihet i både riksmål og landsmål var på trappene. Han la ikke skjul på hva han mente var det riktige skriftspråket:

Hele Komiteen tænker paa Sproget som Ord. Men Sproget er Aand. Skriftspråget er Sjælens Liv i døde Ting. Komiteen mangler Hjærteforhold til et dyrket Sprog, den sitter der med selvgivet Mandat til at imøtekomme Landsmaalet. Det norske Sprog har intet med at imøtekomme Landsmaalet, det har bare med at imøtekomme det levende Liv.³⁹

Sentralt i dannelsen av et fritt og selvstendig Norge med et eget skriftspråk stod poetokratiet⁴⁰ med Bjørnstjerne Bjørnson i spissen. Hvilket språk forfatterens bøker utkom på markerte også hvor de stod i målstriden. Hamsuns posisjon kom sterkt til uttrykk da *Samlede Verker* utkom for første gang i 1916, med en utvidet og fornorsket versjon av *Det vilde Kor*. Diktene hadde gjennomgått en omfattende språklig revisjon i retning av et norsk skriftspråk, med klare likheter til muntlig riksmål. Der rimene ikke gikk opp, fant Hamsun nye ord, nye rim, og skrev hele setninger på nytt. Selv kalte han det «oppnorsking» og gir en kort definisjon av begrepet og en liten digresjon om det norske flagg, i et svar til den anonyme anmelderen «Bibliofil»s kritikk av hans språkendringer i 1916:

Det er efter mitt skjønn i hvert eneste tilfelle bedre enn fornorske. Vi har så velsignet meget utenlandsk å streve med allikevel om vi ikke legger vinn på å vernorske norsken. Med det samme igjen: Hvorledes kan man oppnorske noe som alt er norsk, spør målstreverne. Jeg har sett seminaristbladet spørre om dette gang på gang, nu leser jeg det i en lokalavis. Det skal knuse «riksen» skal det. Den gang vi arbeidet med å få unionsmerket ut av flagget da kasserte vi ikke hele flagget og heiste en vadmelsklut i stedet. For flagget var norsk, det var bare ikke norsk nok. Så oppnorsket vi det, nu er det norsk flagg. Vadmæl er godt. Det er bare verken flagg eller sprog.⁴¹

1.3 Ustabilt verk

Det ble bare med én diktsamling fra Hamsuns hånd. Den er til gjengjeld blitt utgitt tjue ganger, enten i *Samlede Verker* eller som separat utgivelse. Førsteutgaven omfattet 49 dikt. Da *Det vilde Kor* ble utgitt i *Samlede Verker* i 1916, var det med samme tittel som i 1904, og leseren ble dermed invitert til å tro at det er samme verk. Men diktene hadde gjennomgått en språklig revisjon, og omfanget var økt med en fjerdedel til 61 dikt. Hamsuns språklige revisjon i

³⁹ Knut Hamsun: «Sproget i fare» i Aftenposten, 9. juni 1918, *Samlede verker* bind 24: *Taler på torvet II* (2009), s. 244.

⁴⁰ Begrepet «poetokrati» ble etablert av historieprofessor Ernst Sars (1835–1917) i forordet «Bjørnsons Plads i Norges politiske Historie» til Bjørnsons *Udvalgte Artikler og Taler* (1902): «Politikerne maa da finde sig i, at Poeter og Profeter blander sig ind i deres Bedrift med sin Fantasering og Moralisering; de maa finde sig i et slikt 'Poetokrati' som det, hvorved de store Tider i norsk politisk Historie siden 1814 har været karakteriseret.»

⁴¹ Knut Hamsun: «Hr. Bibliofil» i Morgenbladet 2. oktober 1916, i nye *Samlede verker* bind 24: *Taler på torvet II* (2009), s. 199.

forbindelse med utgivelsen av *Samlede Verker* gjør at teksten er endret dramatisk: Hamsun måtte finne nye rimord der bløte konsonanter ble til harde. Dermed har vi to versjoner med samme tittel, det vi kan kalle to ulike tekster som vitner om samme verk, med klare tekstlige forskjeller. Endringene Hamsun gjorde i 1916, er også utgangspunktet for de senere utgavene av *Det vilde Kor* i *Samlede Verker* i 1921 og 1934. Mellom de to siste utgivelsene av *Samlede Verker* før Hamsuns død utkom det to separate utgaver med en annen tittel: *Dikte* i 1921 som omfatter 64 dikt, og *Vildt Kor* i 1927 som omfatter 44 dikt – to spesielle tekstvitner i denne sammenheng. Diktstammene i disse to utgivelsene har så mange dikt til felles med versjonene fra 1904 og 1916 at jeg regner dem som utgaver av *Det vilde Kor* selv om tittel og diktantall er endret. Hvilken utgave regnes da som *Ausgabe letzter Hand*? Er det *Det vilde Kor* i den siste utgaven av *Samlede Verker* i 1934, eller er det den siste utgaven av *Det vilde Kor* som separat utgave, men ny tittel i 1927? *Det vilde Kor* er utvilsomt et ustabilt verk i den forstand at både verkets *tekst* endres mens tittelen er den samme, og verkets *tittel* endres mens teksten minner om et annet verk med en annen tittel. Med et tydelig skille mellom tekstvitnene som representerer *Ausgabe erster Hand* og *letzter Hand*, og to andre tekstvitner med en annen tittel, er det en utfordring å konstituere verkets tekst etter forfatterens død. Hvilket tekstvitne er lagt til grunn i litteraturhistorier og biografier?

Antall dikt er i denne sammenhengen den enkleste måten å kartlegge verkets manglende stabilitet på. Med utgangspunkt i den første utgaven er det av interesse å se nærmere på senere utgaver og hvilke dikt som er tatt med. I løpet av forfatterens levetid er det tre utgaver som har ulike diktstammer: *Det vilde Kor* i 1904, *Det vilde Kor* i *Samlede Verker* i 1916 og *Dikte* i 1921. Min hovedoppgave har vært å undersøke hvorfor og hvordan verkets tekst varierer i løpet av forfatterens levetid, og hvordan verket konstitueres etter hans død. En slik gjennomgang av publiseringshistorien til Hamsuns eneste diktsamling er nødvendig for å undersøke verkets status. På grunn av oppgavens begrensninger, både med tanke på tid og lengde, har jeg valgt å konsentrere meg om antall dikt som den viktigste variabelen, med en noe nøyere gjennomgang av endringer gjort i 1916. Til grunn for oppgaven har jeg utarbeidet en deskriptiv bibliografi over samtlige utgivelser av *Det vilde Kor*.

Hamsuns revisjon i 1916 og et varierende antall dikt er ikke bare problematisk for selve verkforståelsen. Ved enhver utgivelse av *Det vilde Kor* vil spørsmålet om man skal velge *Ausgabe erster* eller *letzter Hand* måtte stilles. Det mest logiske i mange tilfeller vil være å velge den siste versjonen som utkom mens forfatteren levde: En diktsamling er et åndsverk, og forfatteren er den eneste som har rett til å bestemme hvilken utgave som er «riktig», og i dette tilfellet vil det være *Det vilde Kor* i *Samlede Verker* utgitt i 1934. Men

gjennomgangen av utgivelsene etter Hamsuns død viser at forfatterens siste intensjon ikke nødvendigvis blir tatt hensyn til. Ett av oppgavens mål er å fortelle verkets publiseringshistorie og hvordan verket har blitt forstått som en enhet i løpet av 110 år. Hvilken utgave har blitt oppfattet som forfatterens *final intention*?

2 Resepsjonshistorie

I publiseringshistorien er også *resepsjonen* av verket en viktig variabel for å undersøke hvordan et verk oppfattes. Hvilke utgaver legger litteraturhistorikere og litteraturvitere til grunn for sin analyse? I denne sammenhengen er det ikke gitt at samme tittel betyr samme tekstinhold. Vi vet at det finnes flere utgaver og tekstvitner av *Det vilde Kor*, men hvordan omtales samlingen som verk? Resepsjonen gir svaret på hvordan diktsamlingen oppfattes som et enhetlig verk. For å få et dekkende inntrykk vil jeg se nærmere på den samtidige resepsjonen, kritikken av Hamsuns revisjon i *Samlede Verker* i 1916, og hvordan diktsamlingen er blitt omtalt i litteraturhistorier og av andre litteraturvitere i løpet av årenes løp. Denne gjennomgangen av resepsjonen er basert på et utvalg artikler og litteraturhistorier og gir ingen komplett oversikt, men et nødvendig riss over hvordan diktsamlingen er beskrevet og omtalt gjennom 110 år.

2.1 Samtidig resepsjon

Den første anmeldelsen av *Det vilde Kor* stod på trykk i Dagbladet 8. mai 1904 og var signert Andreas Jynge. Han fremhever naturmystikken og den mektige følelsen av liv – «Der er Digte paa Digte, som vælder av en blodbrusende Sensualisme, av det hensynsløse Begjærets og den smerteglade Hengivenhets svingende Kræfter» – men også Hamsuns galgenhumor. Han er både imponert og litt skuffet over diktene fra den store forfatteren, og håper egentlig at Hamsun forlater sin trygge havn og «går ud i [rum] sjø igen til de store oppgaver og finder nyt Land».⁴² Hjalmar Cristensen anmeldte også diktsamlingen 21. mai 1904 i Forposten. Han sammenligner diktene med «Livets Musikk»: «For Digteren i ‘Det vilde Kor’ er Livets Musik den Sang der suser gjennom Naturen og den, der suser gjennom Menneskets Hjerter».⁴³ Han fremhever, som flere, diktet til Bjørnson, som et av samlingens ypperste. Den andre anmeldelsen kom 2. juni og var skrevet av teateranmelder Kristoffer Randers i Aftenposten. Han mener diktene er en «essens» av Hamsuns lyriske produksjon. Han er positiv i omtalen av samlingen, men synes samtidig at det er noen dikt som kunne vært sløyfet. Det gjelder diktene «Betragtning» og «Det Suk gjennom Skabningen» «hvis blasfemisk – fandenivolske Tone virker mere skurrende end vittig». Han mener at en «personlig Stemning af krænkert Forfatterforfængelighet kommer lidt gutteagtigt til orde» i «Til Frøken S***» og «Undskyldning». «Gangspilvise» er han ikke imponert over: «[den] kvasi-folkelige

⁴² Andreas Jynge: «Det vilde Kor» i Dagbladet 8. mai 1904. Jeg har skrevet om sitatet fra fraktur .

⁴³ Hjalmar Christensen: «Knut Hamsun som Lyriker» i Forposten 21. mai 1904.

Sømandstone ikke synes mig ganske vellykket og ægte.» Han savner den «umiddelbare Melodiøsitet blødt strømmende Vellyd, som af vore yngre Lyrikere særlig N. Collet i sine bedste Digte har lagt for Dagen». Han gir likevel samlingen en «smuk Plads – ikke blot inden Hamsuns egen frodige Produktion, men også inden den – for øvrigt ikke overvættes rige – Lyrik, som i den senere Tid har set Lyset herhjemme».⁴⁴

Carl Nærup anmeldte diktene i *Verdens Gang* 11. juli, og var ikke imponert av Hamsuns evne til lyrisk diktning. Han beskriver enkelte strofer som «anstrengt kunstige eller platte og ubetydelige». Nærups førsteintrykk av diktene er en «forbausende ujevnhet», som han begrunner med Hamsuns manglende evne til å dikte:

Sagen er vel den, at Hamsun neppe er Lyriker i den Forstand, at den bundne Form falder ham let og naturlig i Pennen. Det lykkes ham kun undtagelsesvis at give Ordene den Vægt og Fylde, den slaaende Prægness, som det gode Vers kræver. Hvor han ikke formaar dette, bliver hans Strofer enten anstrengt kunstige eller platte og ubetydelige.⁴⁵

Utgivelsen av *Dikte* (1921) blir omtalt av Carl Joachim Hambro i *Morgenbladet* 26. november 1921, og han er ikke er begeistret for den nye tittelen:

At værdifulde bøker blir utgit paany, er alene godt og glædelig; men det er mindre glædelig, naar et stort forlag utgir dem paany under nye titler uten at gjøre opmerksom paa at det er optryk. Hamsuns Dikte er ingen ny bok. Eller rettere sagt: Det er «Det vilde Kor» i ny utgave i den form Hamsuns vers fik i «Samlede Verker» 1916.⁴⁶

Dette er en tekstkritisk kommentar som er knyttet til tittel og et viktig moment i denne publiseringshistorien. Hambro problematiserer utgivelsen fordi innholdet har mange likhetstrekk med *Det vilde Kor*. Hvorfor gi samlingen et nytt navn når deler av innholdet er gammelt? Han er kritisk til Hamsuns revisjon av diktene i 1916 og mener derfor at utgaven fra 1904 vil ha en spesiell verdi: «takket være Hamsuns senere omskriving av diktene vil originalutgaven alltid bevare sin umistelige verdi». Men revisjonen hadde også sine fordeler, ifølge kritikeren: «Men utgaven fra 1916 hadde vundet i andre henseender. Den rummet tretten digte som ikke fandtes i ‘Det vilde Kor’, og blandt dem så ypperlige ting som ‘Margaret Mort’ og ‘Gutten’». Hambro nevner også de nye diktene i 1921-utgaven: «alle værdifulde, som næsten hver verselinje, Hamsun har git fra sig». Dette er viktige argumenter for å rettferdiggjøre en revisjon av diktsamlingen. Han mener Hamsuns dikt innleder en ny

⁴⁴ Kristofer Randers: «Knut Hamsuns nye Digtsamling» (1904) i *Aftenposten* 2. juni, s. 1.

⁴⁵ Carl Nærup: «Litteratur. Knut Hamsun: Det vilde Kor. Digte.» (1904) i *Verdens Gang*, 11. juli, s. 2.

⁴⁶ C. J. H.: «Bøker. Knut Hamsun: Dikte» (1921) i *Morgenbladet* 26. november 1921.

epoke i norsk versekunst, og at han har vært en nyskaper for den bundne form i nesten like høy grad som for den ubundne.

2.2 Reaksjoner på *Det vilde Kor* i *Samlede Verker* i 1916

Utgivelsen av *Det vilde Kor* i *Samlede Verker* i 1916 er en sentral utgivelse fordi den gir verket et nytt innhold, et nytt tekstvitne. Sammenlignet med *Ausgabe erster Hand* er utgaven radikalt annerledes: Antallet dikt er endret, og Hamsuns språklige revisjon har gitt verket en ny tekst. Vi har så langt ett verk med to tekstvitner. Én av de som reagerte kraftig på denne revisjonen, var en 26 år gammel Sigurd Hoel. I studenttidsskriftet *Minerva*,⁴⁷ som han selv var redaktør for, skrev han artikkelen «Et ord til Knut Hamsun». Hoel gikk hardt ut mot forfatterens språklige revisjon: «De gamle var gode som de var, og vi var blitt gla i dem som de var. Skal digte holdes a jour som en lærebok?»⁴⁸ Hoel legger ikke skjul på at han er mer enn misfornøyd med den språklige revisjonen Hamsun har foretatt:

Mangt et sted har han klemt hvert pust av poesi ut av diktene med sine rettskrivende fingre, og diktet ligger igjen på retterstedet. Nu halter det aldrig mer. Hvad har ny rettskriving med vers at gjøre? Og hvad har den aldrende digter med sin ungdoms lyrik at bestille? Han har hat for meget med den at gjøre i denne utgave. Hamsun skulle være den siste til at mishandle sin ungdoms verk.⁴⁹

Hoels holdning overfor Hamsun er et sentralt argument i enhver diskusjon når det foreligger flere tekstvitner med samme tittel: Hvilken versjon er den beste? Og Hoel foretrekker uten tvil *Ausgabe erster Hand*. Hans viktigste argument er den litterære kvaliteten. Men det er kanskje i overkant bastant å si at Hamsun overhodet ikke skulle «mishandle» sine egne dikt. Han kommenterer ikke at diktsamlingen har økt med 13 dikt og at «Paa Hvælvet» er fjernet. Hoel tar for seg flere av diktene og sammenligner dem med førsteutgaven fra 1904. Om «Med røde Roser» skriver han: «Det var et eneste litet rim som blev ødelagt. Saa maatte hele det deilige digt rives ifiller. Det er en skjændsel og intet andet.»⁵⁰ Selv om han er udelt negativ til mange av omskrivingene, skriver han også varmt om flere av diktene. Hoel gir Hamsun både ris og ros: «Tonen var et av digtsamlingens skjønneste digte. Kanskje er det fremdeles like godt, men Hamsun, hvis hjemfølelse maa være blitt utviklet paa bekostning av respekten for tidligere arbeider, benytter en liten rimnød til at vende hele diktets mening om til det motsatte.»⁵¹

⁴⁷ Artikkelen stod også på trykk i *Morgenbladet* og *Dagbladet*.

⁴⁸ Sigurd Hoel: «Et ord til Knut Hamsun», i *Minerva* nr. 7 (1916), s. 52.

⁴⁹ Sigurd Hoel: «Et ord til Knut Hamsun», i *Minerva* nr. 7 (1916), s. 51.

⁵⁰ Sigurd Hoel: «Et ord til Knut Hamsun», i *Minerva* nr. 7 (1916), s. 52.

⁵¹ Sigurd Hoel: «Et ord til Knut Hamsun», i *Minerva* nr. 7 (1916), s. 53.

Det «nye» koret ble også kritisert i Morgenbladet samme høst av en anmelder signert «Bibliofil».⁵² Han er kritisk til rekkefølgen i *Samlede Verker* og omtaler det «litterære Hærverk som Hamsun har øvet mot Digtene i ‘Det vilde Kor’ som forfærdende»,⁵³ men han er positiv til de nye diktene som er kommet med i koret. Etter all kritikken høsten 1916 svarer Hamsun anmelderen som han kaller «Hr. Bibliofil» i Morgenbladet 10. desember:

Mitt «hærverk» mot diktene skulle ikke De ha nevnt, det er for studenter. Jeg har til dels oppnorsket sprogeton i mine vers og flyttet stavemåten efter, det skulle jeg kanskje ha litt følelse og evne til. Jeg vil så sterkt som råd er oppnorske vårt sprog, andre vil så sterkt som råd ikke av flekken. Det er forskjellen. [...] De skulle lese hans dikt selv, hr. bibliofil, og ikke høre efter poetiske kråkunger som affekterer følelse for vers.⁵⁴

«Bibliofil» har fått blod på tann og svarer Hamsun 13. desember, og denne gangen muligens enda krassere enn før:

Et vers er ikke en død Ting som ligger der og kan valkes og kalfatres fra Tid til anden. Ikke deres Vers. De er levende Toner, oppsprunget fuldbaarne ut av en Stemning: de er levet; og de kan ikke leves om igjen. De kan heller ikke restaureres, ikke av andre og allermindst av Dem selv; for de er en Skaper og ikke en Restauratør, og de har mindre Pietet for det De selv har skapt, enn nogen anden vilde ha for det han aldrig kunde skape.⁵⁵

Om *Det vilde Kor* er best i 1904- eller 1916-versjonen blir, til syvende og sist en subjektiv avgjørelse, noe denne oppgaven ikke har som mål å ta, men «Bibliofil»s argumenter om at Hamsun ikke var i stand til å «restaurere» sine egne dikt, er det vanskelig å være enig i, for det er noe som ene og alene er opp til forfatteren. Dette er samtidig en del av spørsmålene som dukker opp i forbindelse med verk som gjennomgår en revisjon, enten av forfatteren selv eller forlaget. Hoels argument om at leserne var blitt glade i diktene, er også et viktig moment. Når diktet har forlatt Hamsuns hånd, antar det et nytt liv idet det blir lest, det er «ikke en død Ting», men «levende toner». Diktene i *Det vilde Kor* har levd sitt eget liv, og det livet har ikke Hamsuns kontroll over. Hoel og «Bibliofil» mener det er førsteutgaven som er den beste. Hoel begrunner dette med at det er forfatterens ungdomspoese, og at den ikke skal røres av noen, og hvert fall ikke av forfatteren selv. Denne holdningen vitner om en oppfattelse av forfatterens intensjon som noe unikt, noe som ikke kan røres ved eller forbedres da det er en romantisk gave, dikt i nærmest åndelig eller religiøs forstand. Samt at forfatterens intensjon er best bevart i den første utgaven. Samme tankegang minner om en litt konservativ oppfattelse

⁵² Hamsun trodde det var Francis Bull som skjulte seg bak pseudonymet. Harald S. Næss: *Knut Hamsuns brev 1915–1924*, bind IV (1997). Brev 1605 (2.12.1920), s. 332

⁵³ «Bibliofil»: «Knut Hamsuns Bøker» i Morgenbladet 30. november 1916.

⁵⁴ Knut Hamsun: «Fra Knut Hamsun» i Morgenbladet 12. desember 1916.

⁵⁵ «Bibliofil» «Svar til Knut Hamsun» i Morgenbladet 13.12.1916.

av et verk som en fast og uforanderlig enhet som man ikke må tukle med. Innefor bokhistorien vil alle revisjoner og resepsjoner bli en *del* av verket.

2.3 *Det vilde Kor* i litteraturhistorien

Når Norges litteraturhistorie skal skrives, er Hamsun en forfatter som må med. Men det er ikke alle som bruker like stor plass på å omtale lyrikken hans eller *Det vilde Kor*.

Litteraturhistorikeren A. H. Winsnes skriver i *Norges litteraturhistorie* (1961) at *Det vilde Kor* markerer en ny periode i Hamsuns forfatterskap, en avskjed med hans første store periode i hans diktning, den lyrisk-romantiske, og en «bebudelse» om det som skal komme: «resignationen». I motsetning til andre som skriver om samlingen, er han ikke i tvil om den litterære kvaliteten, spesielt i «Skjærgaardsø»:

Hamsuns vers er sommerlige både i form og innhold, født av et strømmende overskudd, men utformet med sikker, moden kunst. Fremfor alt er hans evne til å karakterisere naturstemninger overlegen. Lengst når han i «Skjærgaardsø». Her er hver linje et syn og en opplevelse, det hele et fullkomment uttrykk for Hamsuns naturmystikk, draget tilbake til den første begynnelse.⁵⁶

Han trekker frem diktet «Bjørnson» som forfatterens ypperste verk fra tiden like etter årtusenskiftet. I Harald Beyers *Norsk litteraturhistorie* fra 1952 er diktsamlingen omtalt i en liten setning som Hamsuns «skjønne lille diktsamling».⁵⁷ Men etter at sønnen hans, Edvard Beyer, ble med på historieprosjektet og verket utkom på nytt i 1963, ble omtalen utvidet. Samlingen omtales ikke som skjønn eller liten, men er beskrevet som en ujevn, men overordentlig rik diktsamling, som spenner fra «dyp fortvilelse til henført jubel», «lavmælt inderlighet» til «satire og spott», men også «mektig patos»:

Med sin stemningsfylde, sine fengende rytmer – ofte i slekt med Frødings – og sitt friske, ukonvensjonelle ordvalg virket samlingen som en ny art poesi, og den fikk mye å si for flere av de unge lyrikerne som snart etter stod fram. Den har satt skille i norsk lyrikk.⁵⁸

I *Norges litteraturhistorie* (1975) av Edvard Beyer har *Det vilde Kor* fått et eget kapittel.

Diktsamlingen beskrives som «ouvertyren» til den muntre friluftkonsert som noen år senere ble spilt for fullt orkester av Herman Wildenveys slentrende «hermanapester». Sammenlignet med Krag omtales Hamsun som mer konkret i sine billedvalg og ordbruk – og friere i sin erotikk: «Det lyriske jeg i Hamsuns dikt er livstilbederen, erotikeren og naturdyrkeren – den

⁵⁶ A.H. Winsnes: *Norges litteratur – fra 1880-årene til første verdenskrig*, bind fem (1961), s. 286.

⁵⁷ Harald Beyer: *Norsk litteraturhistorie* (1952), s. 373.

⁵⁸ Harald Beyer: *Norsk litteraturhistorie*. 2. utgave. Revidert og utvidet ved Edvard Beyer (1963), s. 348.

selvironiske vandrer og jeger.»⁵⁹ Den siste utgitte litteraturhistorien er Per Thomas Andersens *Norsk litteraturhistorie* (2001). Her er *Det vilde Kor* nevnt i noen få setninger: «Men selv om Hamsun viser en fin beherskelse av versets kunst, har han heller ikke som lyriker noen fremskutt posisjon.»⁶⁰ Det er ingen av disse litteraturhistoriene som problematiserer *Det vilde Kor* som verk eller omtaler Hamsuns revisjon av *Det vilde Kor* i 1916. De oppgir *Ausgabe erster Hand* som referanse uten noen betenkeligheter og baserer sin resepsjon på den. De vier heller ikke plass til utgavene *Dikte* (1921) eller *Vildt Kor* (1927), noe som må bety at de regner dem som en del av verket *Det vilde Kor*, uten å ta høyde for at både tekst og tittel skiller seg fra førsteutgavens.

2.4 *Det vilde Kor* i litteraturforskningen

Den første grundige litteraturvitenskaplige studien av *Det vilde Kor* er Ragnvald Høviks hovedoppgave *Knut Hamsun som lyriker* fra 1945. Dette er en verdifull kilde for min problemstilling da oppgaven er skrevet før Hamsuns død i 1952. Oppgaven er en «undersøkelse av forutsetningene for Knut Hamsuns lyrikk, og en karakteristikk av lyrikken hans på grunnlag av ‘Det vilde Kor’». Oppgaven bærer for øvrig preg av en historisk-biografisk analyse med egne kapitler om Hamsuns personlige forutsetninger og forutsetninger i tiden, og rommer ingen tekstkritisk tilnærming til verket. I 1945 har Høvik syv tekstvitner å velge mellom og har gjort et interessant valg av grunnlag for sin analyse. Han oppgir at samlingen har 63 dikt, et antall som ikke hører hjemme hos noen av tekstvitnene jeg har funnet, noe som ikke er så underlig da Høvik har brukt to tekstvitner: Alle diktene i *Vildt Kor* – 44 dikt – i serien *Gyldendals smaa digtsamlinger* fra 1927 og 19 dikt fra *Det vilde Kor* i *Samlede Verker* fra 1918 (en videreføring av 1916-utgaven). *Vildt Kor* omfatter to dikt som ikke er med i 1918-utgaven («Søvnene og Døden» og «Hvad Kjærlighet er –?») og som aldri har vært en del av *Det vilde Kor* i *Samlede Verker* før Hamsuns død. Disse to diktene er to av tre nye dikt som Hamsun tilføyer teksten i *Dikte* i 1921. Det tredje diktet er «Til Ellen Key». Høvik velger da å konstruere sin egen diktstamme ved å blande *Ausgabe letzter Hand* av de separate utgavene og versjonen i *Samlede Verker* fra 1918.⁶¹ Dette er det motsatte av hva Hoel og «Bibliofil» ville foretrukket. Men selv om Høvik kombinerer to tekstvitner, er ikke

⁵⁹ Edvard Beyer: *Norges litteraturhistorie*, bind fire (1975), s. 161. Bindet er skrevet av Rolf Nyboe Nettum, Per Amdam og Bjarte Birkeland, kapitlet om Hamsun er skrevet av Nettum.

⁶⁰ Per Thomas Andersen: *Norsk litteraturhistorie* (2001), s. 297.

⁶¹ Med forbehold om at *Samlede Verker* fra 1918 var den utgaven Høvik fikk tak i etter andre verdenskrig, men siden 1918-, 1921- og 1934-utgavene av *Samlede Verker* er tilnærmet identiske, har Høvik lagt *Ausgabe letzter Hand* til grunn for analysen.

hans utvalg et komplett, alternativt tekstvitne siden det mangler to dikt for å omfatte samtlige dikt som er utgitt under tittelen *Det vilde Kor*. Høvik deler diktene inn i fem grupper: erotiske dikt (28 dikt), naturdikt (11 dikt), filosofisk-mystiske dikt (15 dikt), satiriske dikt (6 dikt) og leilighetsdikt (3 dikt), med mange tematisk overlappinger. Av disse er det 43 jeg-dikt.⁶² Om Høvik tok med «Paa Hvælv» og «Til Ellen Key» ville henholdsvis gruppen filosofisk-mystiske dikt blitt 16 og leilighetsdikt øket til 4.

Den andre tematiske avhandlingen om *Det vilde Kor* er Hans R. Hansens hovedoppgave «‘Og alting tier’ En studie av naturbegrepet i Knut Hamsuns lyrikk». Han tar for seg diktene «Skærgaardsø», «Lad spille med Vaar over Jorden», «Høstdag» og «Hvad suser i Natten». Hansen har en detaljert, men ikke fullstendig, resepsjonshistorie og beskrivelse av utgivelseshistorien til verket, og har selv valgt å legge utgaven fra 1904 til grunn for sin analyse, altså *erster Hand*.

Kristian Magnus Kommandantvold, lektor med doktoravhandling om Falkberget, skriver i en studie av *Det vilde Kor* i 1972 at et vesentlig innslag i *det nye* Hamsun representerte, var hans frigjorte og dristige erotikk, som er sterkt til stede i diktene: «Han river ned 1890-årenes kulisser og kunstige overflate og bringer både den finstemt-eligiske og den grovere, sanselige kjærligheten ut i naturen.»⁶³ Han deler diktsamlingen inn i fire typer dikt: naturdikt, erotiske dikt, satiriske dikt og refleksjonsdikt, sistnevnte preget av det han kaller «filosofisk-mystisk innhold». Dette er nøyaktig den samme inndelingen som Høvik foretar, men han har ikke nevnt hovedoppgaven fra 1945 i sin artikkel. Kommandantvold understreker det prosalyriske ved Hamsuns 1890-tallsdiktning, og at det var en strømning i nyromantikken at forfattere lånte både stemning og kunstneriske virkemidler fra lyrikken i sin prosa: «Det er ikke versfletningen i bunden form som først og fremst kjennetegner denne oppfatningen av ‘det lyriske’, men mer stemningsinnholdet og de rytmisk-suggererende elementer.»⁶⁴

Den franske litteraturprofessoren og Hamsun-eksperten Régis Boyer regner ikke *Det vilde Kor* som stor litteratur. Boyer mener diktene kan deles inn i minst fire store temaer: kjærlighet, natur, eventyr og drøm om evighet. Han omtaler samlingen som et stort barns dikt: «Alt i alt, det store barnet som skriver disse diktene, står ikke langt fra diktene til Wergeland eller en hvilken som helst annen kjent romantiker fra Skandinavia i første halvdel av det 19.

⁶² Ragnvald Høvik: *Knut Hamsun som lyriker* (1945), s. 70.

⁶³ Kristian Magnus Kommandantvold: «Lyrikeren Knut Hamsun i «Det vilde Kor» i *Norsk Litterær Årbok* (1972), s. 25.

⁶⁴ Kristian Magnus Kommandantvold: «Lyrikeren Knut Hamsun i «Det vilde Kor» i *Norsk Litterær Årbok* (1972), s. 11.

århundre.»⁶⁵

Professor i litteraturvitenskap ved Universitetet i Oslo Hans H. Skei leser i sin omtale fra 2000 diktene som et finslipt diktverk av en forfatter som endelig har funnet sin lyriske form: «Tidlig prøvde han seg som rimsmed og versemaker, og det poetisk og stemningsskapende, den særegne tone eller stemning vi ofte finner i lyrisk diktning, hadde han dyrket med suveren beherskelse i flere prosaarbeider fra 1890-tallet.»⁶⁶ Skei trekker frem «Bjørnson» som det beste diktet og beskriver lyrikeren Hamsun som forutsigbar i formen, men som en som ofte benytter seg av blandede versemål, som i «Bjørnson», og han ser et modernistisk forsøk i «Feberdige». Skei mener Hamsuns diktning på mange måter er like radikalt annerledes som Obstfelders diktning noen år før.

Hamsun-biografen Jørgen Haugan trekker i sin litterære biografi *Solgudens fall* fra 2004 frem Herman Wildenvey, Olaf Bull, Arnulf Øverland og Alf Larsen som eksempler på lyrikere som fulgte i kjølvannet av Hamsuns poesidebut. Han skriver at Hamsun «skapte [...] en lyrisk renessanse i begynnelsen av det 20. århundret».⁶⁷ Han omtaler *Det vilde Kor* som «ungdomspoesi», og ser diktene som et uttrykk for Hamsuns eksistensielle villskap i 1890-årene, og at de dermed representerer et ungdommelig elitært poesisyn.

Tromsø-professoren Henning Howlid Wærp skriver om Hamsuns lyrikk i 2005. Han regner imidlertid ikke Hamsun som en *moderne* lyriker:

Å lese Hamsuns lyrikk er langt på vei et møte med innarbeidede mønstre. Noen gode dikt har han riktignok, som «Skjærgaardsø», eller «Ved Nyingen», men både Sigbjørn Obstfelder og Vilhelm Krag var mer nyskapende, og også mer ekspressive, i sin 1890-års lyrikk enn det Hamsun er i *Det vilde Kor*.⁶⁸

Wærp deler diktene inn i to grupper: dikt som skriver seg inn i romantikken, dikt som er mer i tråd med nyromantikken. I tillegg opererer han med en tredje kategori, satt sammen av erotiske bagateller, humoristiske episoder, karikerte personportretter og polemiske utfall: Denne tredje typen dikt kan best beskrives med å trekke linjen til Herman Wildenveys lyrikk, som, både rytmisk og motivisk, er en videreføring av denne grenen av Hamsuns lyrikk.⁶⁹ Også Wærp trekker frem diktsamlingens rolle i datidens poetiske miljø i Norge og Danmark,

⁶⁵ Régis Boyer: «Refleksjoner omkring Knut Hamsuns lyrikk» i *Hamsun i Paris. 8 foredrag fra Hamsun-dagene i Paris 1994* (1995), Régis Boyer og Nils M. Knutsen (red.), s. 40.

⁶⁶ Hans H. Skei: «Knut Hamsun som lyrisk dikter» i *Hamsun 2000. 8 foredrag fra Hamsun-dagene på Hamarøy* (2000) Even Arntzen og Nils M. Knutsen, s. 85.

⁶⁷ Jørgen Haugan: *Solgudens fall* (2004), s. 216.

⁶⁸ Henning Howlid Wærp: «Lyrikk og prosadikt» i *Den litterære Hamsun* (2005) Ståle Dingstad (red.), s. 38.

⁶⁹ Henning Howlid Wærp: «Lyrikk og prosadikt» i *Den litterære Hamsun* (2005) Ståle Dingstad (red.), s. 43.

og trekker frem Herman Wildenveys debutsamling *Nyinger* (1907), som han mener inneholder en direkte referanse til Hamsuns dikt «Ved Nyingen»:

Den unge Wildenvey skriver i *Nyinger* ikke høystemt kjærlighetspoesi, men fremstiller kjærligheten som en sorgmunter lek. [...] I flere av disse diktene minner Wildenvey om Hamsun; de dyrker begge ungdommen, rusen og forelskelsen, fremfor ekteskap, trofasthet og forpliktelser.⁷⁰

Wærp mener Hamsuns bruk av form hemmer poesien: «Det formkravet Hamsun underkaster seg – for han identifiserer tydeligvis det gode diktet med fast metrum og enderim – binder, fremfor frigjør, hans poetiske åndedrett.»⁷¹

En annen som har inngående kjennskap til diktsamlingens publiseringshistorie, er Lars Frode Larsen, som var Gyldendals verkredaktør da den nye utgaven av *Samlede verker* utkom i 2007–2009 og står, som nevnt, bak *En Fløjte lød i mit Blod*, en «ny» diktsamling av Knut Hamsun. Larsen beskriver *Det vilde Kor* som en «uhyre sammensatt diktsamling»,⁷² og påpeker bredden i tematikk og versemål, samt det lydlige aspektet.

2.5 Tekstkritisk refleksjon

Kommandantvold nevner i sin artikkel fra 1972 at *Det vilde Kor* er kommet i flere utgaver, men viser selv kun til versjonen fra 1904. Han er ikke imponert over resultatet av Hamsuns fornorsking: «Dikt på dikt måtte skrives om for at rim og rytmer skulle passe til den nye språkdrakt, og ble ikke alltid så følsomt vibrerende uttrykk for det lyriske oppkommet i dikterens sinn.»⁷³ Han sier seg enig med Hoel i at Hamsuns revisjon gir inntrykk av at rettskrivingsreformen av 1907 synes viktigere for dikteren «end hans brusende ungdoms følelser og stemninger»: «Hamsun fingret da heller ikke mer ved språk og form i sine dikt. En kan kanskje føye til at han både i 1916 og 1921 har utfylt samlingen med en rekke nye dikt av vekslende verdi. En utgave fra 1927 bærer tittelen *Vildt Kor*.»⁷⁴

Det er tydelig at Boyer ikke er klar over utgivelseshistorien til diktsamlingen, ettersom han ikke omtaler samlingens publiseringshistorie og samtidig omtaler diktet «Sorosi Piker», et dikt som ikke er med i 1904, men tatt med i *Samlede Verker* i 1916. Gjennom alle diktsitatene Boyer benytter seg av i sin artikkel, er det interessant å se hvilken versjon han legger til grunn,

⁷⁰ Henning Howlid Wærp: «Lyrikk og prosadikt» i *Den litterære Hamsun* (2005) Ståle Dingstad (red.), s. 43.

⁷¹ Henning Howlid Wærp: «Lyrikk og prosadikt» i *Den litterære Hamsun* (2005) Ståle Dingstad (red.), s. 45.

⁷² Lars Frode Larsen: «Etterord» i Knut Hamsun: *Samlede verker*, bind 22: *Det vilde Kor* og *En Fløjte lød i mit Blod* (2009), s. 254.

⁷³ Kristian Magnus Kommandantvold: «Lyrikeren Knut Hamsun i «Det vilde Kor» i *Norsk Litterær Årbok* (1972), s. 10.

⁷⁴ Kristian Magnus Kommandantvold: «Lyrikeren Knut Hamsun i «Det vilde Kor» i *Norsk Litterær Årbok* (1972), s. 11.

altså hvilken som er oversatt til fransk for så å bli oversatt tilbake igjen til norsk. Han refererer til året 1904, naturlig nok siden det var da den utkom for første gang. Men det er ikke versjonen fra 1904 han siterer fra, han siterer en versjon med de endringer Hamsun gjorde i 1916, trolig er det versjonen i *Samlede verker* fra 1954 han siterer.

Skei skriver i sin artikkel at «tekstkritisk og filologisk arbeid» ikke er hans ærend, men opplyser om hvilken versjon han har brukt som tekstgrunnlag: «Ny-utgaven av *Det vilde Kor og andre dikt*, basert på førsteutgaven av *Det vilde Kor* og med en tilleggsdel hentet fra utgivelsen av *Det vilde Kor og andre dikte* fra 1959, er tekstgrunnlaget for denne forelesningen». ⁷⁵ Det er vel og bra at leseren vet hvilken versjon forfatteren her forholder seg til. Men det hjelper lite når han litt senere siterer *Det vilde Kor* fra 1904, som er en annen versjon enn han litt tidligere har oppgitt som tekstgrunnlag. Dette blir spesielt komplisert da Skei etterlyser dikt om vinter i samlingen: «Det er naturlig at årstidene – vår, sommer, høst ikke vinter – er sentrale elementer i *Det vilde Kor* der natur og ikke kultur har forrang.» ⁷⁶ Her avslører han seg, for i 1916-utgaven er det vitterlig et dikt som heter «Sne». Skei gir uttrykk for at han vet at Hamsun skrev dikt etter utgivelsen av *Det vilde Kor*, men «det er liten grunn til å stanse opp ved dem». Det blir dermed uklart om Skei i det hele tatt er klar over at Hamsun satte inn nye dikt i 1916, hvis han i dette sitatet sikter til de 13 diktene han skrev etter 1904.

Larsen har full oversikt over både utgaver og revisjoner av utgaven, og både i *En Fløjte lød i mit Blod* og i etterordet til *Det vilde Kor* i nye *Samlede verker* foretar han en nøyaktig gjennomgang av verkets kompliserte tilblivelses- og publiseringshistorie. Oversikten er ikke fullstendig når det kommer til samtlige utgaver etter Hamsuns død, og han går heller ikke inn på de endringene som er gjort.

2.6 «Hamsuns litterære hærverk»

Da Gyldendal utgir Hamsuns *Samlede Romaner og Fortællinger. Folkeudgave* (1907–1909), har forfatteren bedrevet det Hamsun-biografen Haugan kaller «selvsensur» og «Hamsuns litterære hærverk I». Det gikk hardt ut over gjennombruddsromanen *Sult*, hvor forfatteren fjernet støtende scener, spesielt de erotiske og religiøse. Hamsun-forskeren Ståle Dingstad skriver i artikkelen «Om *Sult* (1890) – og andre tekster med samme tittel» at revisjonen som

⁷⁵ Hans H. Skei: «Knut Hamsun som lyrisk dikter» i *Hamsun 2000. 8 foredrag fra Hamsun-dagene på Hamarøy* (2000) Even Arntzen og Nils M. Knutsen, s. 82.

⁷⁶ Hans H. Skei: «Knut Hamsun som lyrisk dikter» i *Hamsun 2000. 8 foredrag fra Hamsun-dagene på Hamarøy* (2000) Even Arntzen og Nils M. Knutsen, s. 90.

blir gjort i *Sult* i 1907, er minimal. Han mener også at den omfattende strykningen i den blasfemiske talen ble gjort i «Andet Oplag» av *Sult*, men at det også gjøres endringer i dette tredje opplag.⁷⁷ På lik linje med *Det vilde Kor* blir *Sult* også endret nok en gang. Haugan tolker Hamsuns språkrevisjonene som et uttrykk for et elitistisk syn på litteratur og lesere: «Hamsun vil ut av den elitære formen; han vil leses av folket. Den makten eliten hittil har nektet ham, skal nå folket skaffe ham. Men først må de elitære skriftene tilpasses de nye leserne.»⁷⁸ Haugan ser denne språkpolitiske handlingen og revisjonene av 1904-versjonen som et «dikt mord» og han mener det er Hamsuns «ungdoms poesi» som blir drept:

Hamsun vil underholde sin leser. Hans endringer bærer preg av den samme holdningen som i utgaven av 1907–09, nemlig ønsket om å holde mer avstand til den eksistensielle villskapen i 1890-årene. Hamsun vil ikke lenger stå ved sin ungdommelige fortid som elitær dikter. Heller ikke den svermeriske poeten vil han kjennes ved. Nå vil han på død og liv være «folkelig» – og tjene penger, først og fremst. Den unge Hamsun burde forlagsmessig være blitt beskyttet mot den eldre Hamsuns overgrep og selvforaktelse. Mest alvorlig blir konsekvensene for diktsamlingen *Det vilde Kor*, hvor enkelte dikt radikalt endrer mening, skjønt tittelen bevares. Det gjelder især «Tonen», «Den skabningens Suk»⁷⁹ og «Himmelbrev til lord»⁸⁰ Byron». Parallelt med fornorskingen fortsetter han å drepe sin ungdoms poesi likesom i de tidlige bøkene.⁸¹

Haugan døper Hamsuns revisjon i 1916 «Hamsuns litterære hærverk II».⁸² Haugans bredside mangler imidlertid tekstlig belegg, både i *Sult* og *Det vilde Kor*. Det skinner også gjennom enkelte steder at Haugan kan ha lest Hoel og «Bibliofil» og hentet begrepene om «hærverk» og «ungdomspoesi» fra dem.

Wærp er klar over at den versjonen som finnes i *Samlede Verker*, ikke er identisk med førsteutgaven fra 1904. Han merker en påfallende usikkerhet hos Hamsun i 1916 da han «heller famlende, reviderer diktene».⁸³ Og han sier seg enig med «Bibliofil» i at flere av diktene har blitt dårligere etter revisjonen.

2.7 Ungdomspoesi eller sikker, moden kunst?

«Hvad har den aldrende digter med sin ungdoms lyrik at bestille?» spør Hoel og mener at Hamsun burde vært den siste som skulle «mishandle» sine ungdoms verk. Kommandantvold sier seg langt på vei enig med Hoel om at Hamsun ofret sin ungdoms brusende følelser og stemninger til fordel for rettskriving. Boyer omtaler diktene som et stort barns dikt. Skei

⁷⁷ Ståle Dingstad: «Om *Sult* (1890) – og andre tekster med samme tittel», *Edda* (1998).

⁷⁸ Jørgen Haugan: *Solgudens fall* (2004), s. 177.

⁷⁹ Hamsun har ingen dikt som heter «Den skabningens Suk». Haugan må mene «Det Suk gjennom Skapningen».

⁸⁰ Her har Haugan selv satt inn ordet «lord», som ikke er med i dikt tittelen i noen versjoner.

⁸¹ Jørgen Haugan: *Solgudens fall* (2004), s. 236–237.

⁸² Jørgen Haugan: *Solgudens fall* (2004), s. 235.

⁸³ Henning Howlid Wærp: «Lyrikk og prosadikt» i *Den litterære Hamsun* (2005) Ståle Dingstad (red.), s. 41.

mener samlingen er et finslipt verk av en forfatter som endelig har funnet sin form. Haugan leser diktene som ungdomspoesi og et uttrykk for Hamsuns eksistensielle villskap i 1890-årene. Han omtaler Hamsuns revisjon som diktmord og litterært hærverk. Høvik har en teori om at de fleste av diktene er skrevet «mellom ca. 1890 og 1904 da de mest lyriske av ungdomsverkene hans, 'Pan', 'Victoria' og 'Munken Vendt' ble skapt»,⁸⁴ altså fra Hamsun var 31 til 48 år. Hva gikk revisjonen ut på, og førte den egentlig til at dikt måtte dø? Og var diktene Hamsuns ungdomspoesi og brusende følelser som bare en ung poet kan skrive? Da de fleste av diktene i samlingen er skrevet i nyere tid, blir det ikke riktig å omtale samlingen for ungdomspoesi; til tross for at noen av diktene er skrevet tidligere enn 1904, er de fleste skrevet i årene før samlingen utkom. Det eldste diktet i samlingen er trolig «Til frøken S***». Diktet er det eneste som er stedfestet, Paris, og trolig skrevet en gang mellom 1893 og 1895. Men det er ikke publisert før 1904, så da er det «Feberdigte» som er det som ble tidligst publisert. Det ble publisert 9. november 1895 i *Tidssignaler*. Da var Hamsun 36 år gammel, og man må si at han da var over sine ungdoms aller mest brusende følelser.

Denne gjennomgangen av samtidig og senere resepsjon av både førsteutgaven, utgivelsen av *Dikte* i 1921 og *Samlede Verker* i 1916, viser at det er stor usikkerhet rundt de tekstlige endringene Hamsun gjorde i 1916 og hvorfor han foretok dem. Det er også en nærmest utelukkende nedvurdering av de ortografiske endringene og ingen undersøkelse rundt hvordan Hamsun faktisk fikk rimene på plass i den nye utgaven. Var det kun utslag av et ønske om å følge de nye rettskrivningsreglene av 1907, eller foretok Hamsun andre endringer? Den usikkerheten som også er tydelig med hensyn til hvilken versjon man siterer, viser at det er behov for en oversikt over alle tekstvitnene som hører til under tittelen *Det vilde Kor*. Til tross for at diktsamlingen ved to anledninger utkommer med nytt navn, *Dikte* (1921) og *Vildt Kor* (1927), er ikke disse nevnt som utgivelser. Regnes de da som nyutgivelser av *Det vilde Kor*? I så fall er det også interessant å sammenligne de nye titlenes innhold med førsteutgaven for å finne ut om innholdet varierer slik som tittelen. Og er det egentlig så viktig hvilken versjon man velger å sitere fra? Dette gjør det problematisk å kun referere til *Det vilde Kor* uten å foreta noen oppklaringer rundt hvilken utgave man velger å legge til grunn for analyse og diskusjon av samlingens innhold. For å kartlegge verket har jeg laget en deskriptiv bibliografi over samtlige tekstvitner som hører til *De vilde Kor*.

⁸⁴ Ragnvald Høvik: *Knut Hamsun som lyriker* (1945), s. 157.

3 Bibliografi

Bibliografien gir en fullstendig oversikt over alle kjente utgaver av *Det vilde Kor*, i alt 20, mellom 1904 og 2007. Den er ordnet kronologisk og delt inn i to avdelinger, den første omfatter utgaver i forfatterens levetid, den andre omfatter utgaver etter forfatterens død. Mitt mål har vært å lage en så fullstendig og objektivt registrerende bibliografi som mulig. Oversettelser, lydbøker og digitale utgivelser er ikke inkludert. Opplysninger som står i kursiv, er mine kommentarer.

3.1 Nøkkel til bibliografien

Forkortelser

bd.	bind
<i>DvK</i>	<i>Det vilde Kor</i>
ill.	illustrasjon(er)
oppl.	opplag
pkt.	punkt
s.	side(r)
SNL	<i>Store Norske Leksikon</i>
utg.	utgave, utgitt, utgiver

Bibliografiske poster

A	Tittel. Gjengitt slik den står på tittelsiden.
B	Forlag.
C	Utgiversted og -år.
D	Trykkeri.
E	Opplag/utgave.
F	Tilgrunnliggende utgave og/eller copyright.
G	Tilhørighet til <i>Samlede verker</i> eller serie, eventuelt separat utgave.
H	Bind. Bokens bindnummer i <i>Samlede verker</i> eller serie, og tittel på bindet.
I	Format (folio, oktav, kvart). Mål angitt i centimeter (bredde x høyde) og fontstørrelse angitt i punkt.
J	Sidetall. Upaginerte sider angitt i parentes.
K	Forord eller etterord med forfatter, samt innholdsfortegnelse.

L Illustrasjoner, foto og tegninger. Antall og illustratørens/kunstnerens navn
 hvor dette er kjent.

M Antall dikt.

N Merknader.

3.2 Bibliografi

3.2.1 Utgaver i forfatterens levetid

1 1904

A DET VILDE KOR
DIGTE

B GYLDENDALSKE BOGHANDEL
NORDISK FORLAG
KØBENHAVN 1904 KRISTIANIA.

C *København, 1904.*

D TRYKT HOS J. JØRGENSEN Co. (M. A. HANNOVER).

E *1. utgave.*

F

G *Separat utgave.*

H

I *Oktav. 12,8/13,3x18,9/19,16. 10 pkt.*

J *(10)+120*

K *Innholdsfortegnelse før diktene.*

L *På tittelbladet, forsiden av denne utgaven, et emblem med innskripsjonen:
«1770 SG JD FH JH».*

M *49*

N *Størrelsen på arkene varierer opp til ca. én centimeter, da det undersøkte eksemplaret verken er skåret eller innbundet. Det finnes ingen opplysninger i selve utgaven om hvor trykkeriet holder/holdt til, men opplysninger fra SNL tilsier at trykkeriet hører til i København, og at trykkeriet i parentesene holder til i Tyskland. Det gis ingen opplysninger i boken om hvilken utgave eller opplag det er, men jeg kan slå fast at det er 1.utgave av DvK. Boken er kjøpt av Vangsgaards Antikvariat i København, og er oppført som 1.opplag i deres registre.*

2 1916

A DET VILDE KOR

B GYLDENDALSKE BOGHANDEL – NORDISK

FORLAG – KRISTIANIA OG KØBENHAVN
MDCCCCXVI

- C *Kristiania, 1916.*
- D TRYKT I CENTRALTRYKKERIET KRISTIANIA
- E *1. utgave.*
- F
- G KNOT HAMSUN
SAMLEDE
VERKER.
- H FJERDE BIND
REDAKTØR LYNGE
I ÆVENTYRLAND
DET VILDE KOR
- I *Oktav. 12,2x18. 11 pkt.*
- J *(2)+70+(2)*
- K *Innholdsfortegnelse etter diktene.*
- L
- M *61*
- N *Det står ikke oppført i boken hvilken utgave dette er, men det er første gang Knut Hamsuns verker blir utgitt i en samlet utgave. «(1904)» er oppgitt på tittelbladet under tittelen, som er årstallet da diktsamlingen utkom for første gang.*

3 1918

- A DET VILDE KOR
- B GYLDENDALSKE BOGHANDEL
KRISTIANIA OG KØBENHAVN
MDCCCCXVIII
- C *Kristiania, 1918.*
- D GYLDENDALSKE FORLAGSTRYKKERI
KØBENHAVN.
- E ANDEN SAMLEDE UDGAVE

- F
- G KNUT HAMSUN
SAMLÉDE
VERKER
- H FJERDE BIND
REDAKTØR LYNGE
I ÆVENTYRLAND
DET VILDE KOR
- I *Oktav. 12,8x19,4. 11 pkt.*
- J (2)+70+(2).
- K *Innholdsfortegnelse etter diktene.*
- L *To enkle blomstertegninger på ryggen og forsiden av bindet. Blomstene på forsiden ser ut til å være visne. På bindet er det en ramme i en mørk, blå-grønn farge med mønster rundt kantene. Blomstene er også i mørke blå-grønne fargetoner.*
- M 61
- N *Dette eksemplaret er ikke innbundet med harde permer, men i tynt papirbind. Det er ikke opplyst hvilken utgave forlaget legger til grunn. «(1904)» er oppført på tittelbladet under tittelen. «KNUT HAMSUN» er skrevet i rød farge på tittelbladet.*

4 1921

- A DET VILDE KOR
- B GYLDENDALSKE BOGHANDEL
NORDISK FORLAG
KRISTIANIA
KØBENHAVN – BERLIN – LONDON
MDCCCCXXI
- C *Kristiania, 1921.*
- D GYLDENDALSKE FORLAGSTRYKKERI
KØBENHAVN
- E TREDIE SAMLEDE UDGAVE
- F
- G KNUT HAMSUN

SAMLEDE
VERKER

- H FJERDE BIND
REDAKTØR LYNGE – I ÆVENTYRLAND
DET VILDE KOR
- I *Oktav. 14,2x20,2. 11 pkt.*
- J (2)+66+(4)
- K *Innholdsfortegnelse etter diktene.*
- L *To enkle blomstertegninger på ryggen og forsiden av bindet. Blomstene på forsiden ser ut til å være visne. På bindet er det en ramme i en lys grønnfarge med mønster som følger kantene. Blomstene er også i lyse grønne farger. «KNUT HAMSUN» er skrevet i blå farge på tittelbladet.*
- M 61
- N *Dette eksemplaret er ikke innbundet med harde permer, men i tynt papirbind. Det er ikke opplyst hvilken utgave forlaget legger til grunn. «(1904)» er oppført på tittelbladet under tittelen. Bortsett fra fargene og størrelsen, er denne temmelig lik nr. 3 1918. På baksiden av tittelbladet er det oppført: «TRYKT I ALT 24.500 EKSEMPLARER.»*
- 5 1921**
- A DIKTE
- B KRISTIANIA
GYLDENDALSKE BOGHANDEL
KJØBENHAVN – BERLIN – LONDON
MCMXXI
- C *Kristiania, 1921.*
- D KRISTIES BOKTRYKKERI
KRISTIANIA
- E *1. utgave.*
- F Copyright 1921 by Gyldendalske Boghandel
- G *Separat utgave.*
- H
- I *Oktav. 15x20,1. 14 pkt.*

- J (2)+170+(6)
- K *Innholdsfortegnelse etter diktene.*
- L *Én tegning i blå- og lillatoner på tittelbladet, som skal forestille skog og bølger med en stjerne øverst i midten.*
- M 64.
- N
- 6 1927**
- A VILDT KOR.
- B GYLDENDAL NORSK FORLAG OSLO
- C OSLO 1927
- D PRINTED IN NORWAY
CENTRALTRYKKERIET OSLO
- E *1. utgave.*
- F COPYRIGHT 1927
- G GYLDENDALS
SMAA DIGTSAMLINGER
- H
- I *Oktav. 10,2x13,1. 10 pkt.*
- J 109+(3)
- K *Innholdsfortegnelse før diktene.*
- L *Én på forsiden av bindet, én på siden før tittelbladet, én på tittelbladet, én på s. syv sammen med det første diktet «Til dig, M***» og én på første upaginerte side etter diktene. Illustrasjonene er av små blomster i svart. Ikke oppgitt navn på illustratør. Til sammen fem illustrasjoner.*
- M 44
- N *Første utgivelse på heleid norsk Gyldendal.*

7 **1934**

A DET VILDE KOR

B GYLDENDAL NORSK FORLAG

C OSLO 1934

D Printed in Norway
Emil Moestue A/S
Oslo

E Fjerde utgave

F

G KNUT HAMSUN
SAMLEDE VERKER

H FJERDE BIND
REDAKTØR LYNGE – I ÆVENTYRLAND
DET VILDE KOR

I *Oktav. 12,2x18,9. 9 pkt.*

J *(2)+345–419=totalt:74+(5)*

K *Innholdsfortegnelse etter diktene.*

L

M *61*

N *Ingen opplysninger om hvilken utgave som legges til grunn, eller når DvK
utkom for første gang.*

3.2.2 Utgaver etter forfatterens død

8 1956

- A Det vilde kor
- B GYLDENDAL NORSK FORLAG
- C OSLO 1956
- D PRINTED IN NORWAY
SATT I CENTRALTRYKKERIET
TRYKT HOS REISTAD & SØNN
OSLO
- E FEMTE UTGAVE
- F COPYRIGHT 1955 BY GYLDENDAL NORSK FORLAG
- G KNUT HAMSUN SAMLEDE VERKER
- H BIND 15
DRONNING TAMARA
LIVET IVOLD
DET VILDE KOR
PÅ GJENGRODDE STIER
- I *Oktav. 13,2x20,6. 11 pkt.*
- J *175–236=61*
- K
- L
- M *61*
- N *Samlede verker utkom mellom 1954 og 1956. DvK er fra 1956, og copyright er datert 1955, men det var i 1954 at Gyldendal utga den første boken i denne utgaven av Samlede verker. I senere utgaver av DvK i Samlede verker refereres det til 1954, men man kan anta at det egentlig henvises til 1956. På baksiden av tittelbladet står det: «(UTKOM FØRSTE GANG 1904)».*

9 1959

- A Det vilde Kor
OG ANDRE DIKTE AV
KNUT HAMSUN
SAMLET UTGAVE
- B Gyldendal Norsk Forlag.

- C Oslo 1959
- D Denne bok er satt med 12 pkt. Scotch Antikva og trykt i Centraltrykkeriet, Oslo 1959, på 150 g/m² mgl. kremfarget riflet trefri trykk fra Jarlsberg Paper Mills, Gulskogen. Bokbinderarbeidet er utført i A.s. Bokbind, Oslo
PRINTED IN NORWAY
- E
- F
- G SAMLET UTGAVE
- H
- I *Oktav. 15,2x22,6. 12 pkt.*
- J *141+(3)*
- K *Forord av Tore Hamsun én side. Innholdsfortegnelse etter diktene.*
- L *Omslagstegning av Georg Barsgård. Enkel strektegning av en rose på forsiden av bindet og ryggen.*
- M *Del I: 49 Del II: 15 Totalt: 64.*
- N *Utgaven er delt i to deler.*
- 10 1964**
- A Det vilde kor
- B GYLDENDAL NORSK FORLAG
- C OSLO 1964
- D PRINTED IN NORWAY
TRYKT I OFFSET AV
DREYER A/S, STAVANGER.
- E SJETTE UTGAVE
- F © GYLDENDAL NORSK FORLAG A/S 1955
- G KNUT HAMSUN
SAMLEDE VERKER

H BIND 15
DRONNING TAMARA
LIVET IVOLD
DET VILDE KOR
PAA GJENGRODDE STIER

I *Oktav. 13,1x20,6. 11 pkt.*

J *175–236=61*

K

L

M *61*

N *På baksiden av tittelbladet står det: «UTKOM FØRSTE GANG 1904».*

11 1968

A DET VILDE KOR
DIGTE

B DEN NORSKE BOKKLUBBEN

C Oslo 1968

D Sats, trykk og innbinding:
A/S Nationaltrykkeriet & Forlagsbokbinderiet
Skrift: 10 pkt Garamond.

E Opplag 10 000

F

G *Separat utgave, Bokklubben.*

H

I *Sedes. 16,5x18,9. 10 pkt.*

J *94+(2)*

K *Forord av Rolf Nyboe Nettum. Innholdsfortegnelse etter diktene.*

L Omslag og layout: Jørgen Toming.

M *49*

- N *Kvadratisk form på boken. Forsiden er illustrert med et maleri som skal forestille en grønn skog med hvite trær. Baksiden viser forsiden av «Aftenposten, Torsdag Morgen 5te Mai 1904», med teksten «I disse Dage vil foreligge: KNUT HAMSUN: DET VILDE KOR DIGTE, 2,00».*
- 12 1976**
- A Det vilde kor
- B GYLDENDAL NORSK FORLAG
- C OSLO 1976
- D PRINTED IN NORWAY
TRYKT I OFFSET AV
DREYER A/S, STAVANGER.
- E SYVENDE UTGAVE
- F © GYLDENDAL NORSK FORLAG A/S 1954.
- G KNUT HAMSUN
SAMLEDE
VERKER
- H Bind 15
DRONNING TAMARA
LIVET IVOLD
DET VILDE KOR
PÅ GJENGRODDE STIER
- I *Oktav. 13,2x25.11 pkt.*
- J *175–236=61*
- K
- L
- M *61*
- N *Opplysningen om at denne er trykket i «offset» betyr at den høyst sannsynlig er identisk med versjonen fra 1954, som også er den som er lagt til grunn. Samlede verker fra 1976 omfatter 15 bind, hvor DvK er inkludert i siste bind. På baksiden av tittelbladet står det: «UTKOM FØRSTE GANG 1904».*

13 1984

- A DET
VILDE
KOR
- B J. M. STENERSENS FORLAG A.S.
- C Oslo 1984
- D Boken er satt med
14 punkt Bembo i
Reclamo Grensen AS og
Trykket i offset hos Fabritius a.s.
Bildene er reproduisert i trykkeriet
Innbinding Norbok a.s.
Formgiving: Kai Øvre
- E *1. opplag.*
- F
- G *Separat utgave. Praktbok.*
- H
- I *Kvart. 23,9x31,1. 14 pkt.*
- J *120+(2)*
- K *Boken har to forord: Det første er et utdrag fra Tore Hamsuns bok om hans far, (tittel ikke oppgitt), som består av et utdrag fra et brev Hamsun sendte til hans tyske forlegger. Det andre er undertegnet Tore Hamsun.*
- L *I alt 40 illustrasjoner av Karl Erik Harr. Forsiden: Panfløyte på underlag av blomster, diverse blomster på forsatsbladene (disse er ikke tatt med i antallet illustrasjoner), s. 3: to glass, en karaffel og foten av en lysestake, tegning av en ung kvinne med tittel: Marie Hamsun som ung, kolofonsiden: Hamsun ved Skutvik i Hamarøy, s. 8. vinduskarm med parafinlampe og fyllepenn på et stykke papir. 35 illustrasjoner til diktene i duse akvarellfarger. Motiver som død, vakre, mystiske kvinner, døde fugler, Hamsun, Hamarøy, Sirilund, blomster, utgatte sko går igjen. Alle forbokstavene i titlene på diktene har små illustrasjoner.*
- M 61
- N

14 1992

- A Det vilde kor
- B GYLDENDAL NORSK FORLAG
- C OSLO 1992
- D PRINTED IN NORWAY
NORBOK A. S.
OSLO/GJØVIK 1992
- E ÅTTENDE UTGAVE
- F © GYLDENDAL NORSK FORLAG A/S 1954
- G KNUT HAMSUN
SAMLEDE
VERKER
- H BIND 15
DRONNING TAMARA · LIVET IVOLD
DET VILDE KOR · PÅ GJENGRODDE STIER
- I *Sedes. 12,7x20,5. 11 pkt.*
- J *175–236=61*
- K
- L Omslag: Gunnar Lilleng FINN OMSLAG
- M *61*
- N *Samlede verker fra 1976 omfatter 15 bind, hvor DvK inngår i siste bind.*

15 1993

- A DET VILDE KOR
og andre dikt [original kursivering]
- B GYLDENDAL NORSK FORLAG
- C OSLO 1993
- D Printed in Norway
Fotografisk opptrykk:
Engers Boktrykkeri A/S, Otta, 1993

- E
- F *Det vilde Kor* utkom første gang 1904. *Det vilde Kor og andre dikte* 1959. I Gyldendals Klassikere 1993. © Gyldendal Norsk Forlag A/S 1959.
- G Gyldendals Klassikere
- H
- I *Limfrest. 12,5x20,5. 12 pkt.*
- J 141+(3)
- K *Kort intro på første innbrett om diktsamlingen og Hamsun. Ikke signert. Innholdsfortegnelse før diktene. Forord på av Tore Hamsun med redegjørelse for utvalg, hvilken versjon utgaven baserer seg på og kommentar til språklig revisjon. Identisk med forordet i 1959-versjonen. Sitat fra Hamsun på baksiden av bindet og redegjørelse for diktningen hans.*
- L Omslagsdesign: Kari Helene Dæhli. Foto på forsiden som viser en eldre Hamsun med hatt, briller og bart. Sort- og gråfarger. «Knut Hamsun» og «Gyldendals Klassikere» skrevet i «gull» og «Det vilde Kor og andre dikte» i svar på blågrå bakgrunn. Pocketformat.
- M *Del I: 49 Del II: 15 Totalt: 64*
- N *Diktene er inndelt i to deler.*
- 16 1997**
- A Det vilde kor
- B GYLDENDAL
- C *Oslo 1997*
- D Printed in Norway
Trykk/innbinding AiT Norbok AS, Gjøvik 1997
Sats: AiT Trondheim AS, 1997
Papir: Charta 100 g. (1,3)
Boken er satt med 9,7/11,5 p. Sabon
Omslagsillustrasjon: Tor-Arne Moen
Design: Kristin Stephansen-Smith
- E Niende utgave.
- F C: Gyldendal Norsk Forlag ASA 1954.
- G Knut Hamsun Samlede verker.

- H Bind 15
DRONNING TAMARA · LIVET IVOLD
DET VILDE KOR · PÅ GJENGRODDE STIER
- I *Sedes. 14,4x21,4. 11 pkt.*
- J *171–233=62+(1)*
- K
- L Omslagsillustrasjonene på jakken er malt av billedkunstneren Tor Arne Moen (f. 1966) fra Notodden. Illustrasjonene er plukket fra en serie på 33 malerier, der Moen har laget ett bilde til hver av Hamsuns titler i de samlede verkene.
- M *61*
- N *Denne utgaven baserer seg på Samlede verker fra 1954. Utgaven har et maleri av Moen på forsiden, smussomslag, som viser en gammel Hamsun med bøyet hode, hvit bart og dress. På baksiden av tittelbladet står det: «UTKOM FØRSTE GANG 1904».*

17 1998

- A Det vilde Kor
og andre dikt [original kursivering]
- B DEN NORSKE BOKKLUBBEN
- C Oslo, 1998.
- D Boka er satt med 10,3 pkt Sabon på 11,5 pkt kegel hos AIT Trondheim AS
Trykt på 100 g Ensolux Cream 1.8
Trykk og innbinding: AIT Falun AB
Printed in Sweden, 1998.
- E *1. opplag.*
- F © Gyldendal Norsk Forlag A/S 1959, 1993
© De norske bokklubbene A/S 1998, for denne utgaven
Det vilde Kor utkom første gang 1904
Det vilde Kor og andre dikt: 1959
Første gang utgitt i Bokklubben 1968
- G *Separat utgave, Bokklubben.*
- H

- I *Limfrest. 11,9x18,9. 10 pkt.*
- J *133+(11)*
- K *Forord, ikke signert. Innholdsfortegnelse før diktene*
- L Omslagsfoto: Evy Andersen. Bokdesign: Aud Gloppen.
- M *Del I: 49 Del II: 15 Totalt: 64*
- N *Diktene er inndelt i to deler. Selv om kolofonen ikke opplyser om hvilken utgave dette er, kan det fastslås at dette er den andre utgaven på Den Norske Bokklubben.*
- 18 1999**
- A DET VILDE KOR OG
ANDRE DIKT
- B GYLDENDAL
- C *Oslo 1999*
- D Printed in Norway
Trykk/innbinding: AIT Gjøvik AS, 1999
Sats: AIT Trondheim AS, 1999
Papir: Charta 100 g. (1,3)
Boken er satt med 10,5/12 p. Sabon
- E *1. opplag.*
- F Del I i denne utgaven er identisk med førsteutgaven av *Det vilde Kor* fra 1904. Diktene i del II er hentet fra *Det vilde Kor og andre dikte*, første gang utgitt i 1959.
- G *Separat utgave i Lyrikklubben*
- H
- I *Sedes. 14,5x21,4. 12 pkt.*
- J *114+(6)*
- K *Innholdsfortegnelse før diktene.*
- L Omslag: Terese Moe Leiner.
- M *Del I: 49 Del II: 15 Totalt: 64*

N *Dette er en utgivelse i Lyrikklubben, første utgave, med Gyldendal som forlag. Omslaget er i hvitt, imitert silkestoff, med et trelignende svakt mønster. «Knut Hamsun» er skrevet i gull i 24 pkt og «POESI» og «Det vilde Kor og andre dikt» er skrevet i sølv i henholdsvis 8 og 14 pkt.*

19 2000

A Det vilde kor

B GYLDENDAL

C *Oslo 2000*

D Printed in Norway
Fotografisk opptrykk
Trykk/innbinding: AIT Trondheim AS, 2000
Papir: 55 g Snowbuld (2,3)

E Tiende utgave

F © Gyldendal Norsk Forlag AS 1954

G KNUT HAMSUN
SAMLEDE
VERKER

H BIND 15
DRONNING TAMARA · LIVET IVOLD
DET VILDE KOR · PÅ GJENGRODDE STIER

I *Limfrest. 11,3x18,4. 10 pkt.*

J *169–234=65*

K

L Omslagsdesign: Agnete Strand. *To fotografier, på forsiden og baksiden av bd. På forsiden et bilde som viser en gammel Hamsun, og på baksiden en collage av åtte bilder som viser bilder tatt av Hamsun fra ung mann og til gammel mann. Omslagsfoto: Gyldendals bildearkiv.*

M 61

N *Dette er en pocketversjon av Samlede verker. I alt 15 bind, hvor DVK inngår i siste bind. På baksiden av tittelbladet står det: «UTKOM FØRSTE GANG 1904».*

20 2009

- A Det vilde Kor
- B GYLDENDAL
Verkredaktør: Lars Frode Larsen.
- C *Oslo 2009.*
- D TRYKK/INNBINDING: Tlaciarne BB s.r.o., Slovakia, 2009
SATS: Type-it AS, Trondheim 2009
PAPIR: Lessebo Design Ivory 100 g (1,3)
- E Ny utgave. 1. utgave.
- F *1904 og 1934 trykkes i sin opprinnelige versjon etter hverandre.*
- G KNOT HAMSUN SAMLEDE VERKER NY UTGAVE 2007– 2009.
- H Bind 22
Det vilde Kor
En Fløjte lød i mit Blod.
- I *Oktav. 13,1x18,9. 10 pkt.*
- J *Totalt: 172 sider. Det vilde Kor 1904: 13–82=69 s.. Det vilde Kor 1934: 83–172=89*
- K *Etterord og realkommentarer av verkredaktør Lars Frode Larsen.*
- L Seriedesign: Blæst – Aud Gloppen
- M *1904: 49 1934: 61*
- N *Dette er en ny utgave av Knut Hamsun Samlede verker, i hele 27 bind og med et eget bd. for Hamsuns dikt, DVK og En fløjte lød i mitt Blod. Verkredaktør Lars Frode Larsen har skrevet forord til hele serien, som er tatt med i bind 1, s. 197–202.*

4 Utgaver i forfatterens levetid

Bibliografien viser at det er et ulikt diktantall i utgavene av *Det vilde Kor*. I løpet av forfatterens levetid utkom samlingen syv ganger, tre ganger som separat utgave og fire ganger som en del av *Samlede Verker*. Av disse er det tre utgaver som skiller seg fra førsteutgaven: *Det vilde Kor* i *Samlede Verker* (1916), *Dikte* (1921) og *Vildt Kor* (1927). Vi har da det jeg kaller for tre diktstammer: 1904-diktstammen, 1916-diktstammen og 1921-diktstammen. Her er det spesielt 1916 og 1921 som er mest interessante, da disse to har nye dikt som ikke er med i den originale diktstammen.

Jeg begynner med den originale diktstammen fra 1904⁸⁵ – *Ausgabe erster Hand*. Samlingen inneholder 49 dikt. Da Hamsun skulle utgi sin første diktsamling, samlet han gamle og nye dikt. Mange av diktene i *Det vilde Kor* hadde tidligere stått på trykk enten i aviser eller tidsskrifter, og noen er hentet fra tidligere utgitte romaner og skuespill hvor det er innskudd av vers. Diktene «Tora synger», «Kvannederskernes Sang», «Gangspilsvise» og «Svend Herulfsens Ord» er hentet fra versedramaet *Munken Vendt* (1902). Sistnevnte dikt er den fiktive dikteren Svend Herulfsens kommentarer til ekteskapet. «Feberdigte» ble trykt i tidsskriftet *Tidssignaler* i 1895. Deler av diktet «I Ungdommens Vaar» er hentet fra diktet «Til Bergljot»,⁸⁶ som var en forlovelsesgave til hans første kone i 1879. Hamsun skrev om diktets tredje del og tok den med i *Det vilde Kor* som et eget dikt. Det ironiske dødsdiktet «Aftenrøde» er hentet fra siste bind i Karen-trilogien, skuespillet *Aftenrøde* (1898), og hyllestiktet «Bjørnson» var med i *Bjørnstjerne Bjørnson. Festskrift i Anledning af Hans 70 Aars Fødselsdag* (1902). Den første strofen i «Alrunen» med undertittelen «Der staar den og gror» er brukt som innledningsdikt, med tittelen «Alrunen», i skuespillet *Dronning Tamara* fra 1903. Og kanskje det mest kjente diktet av Hamsun, «Skjærgårdsø», har tematikk og versemål som har mange fellestrekk med «Ud glider Jollen», fra første utgave av romanen *Ny Jord* (1893), hvor versene er den fiktive dikteren Irgens' ord. *Det vilde Kor* består av seks dikt som er hentet fra tidligere utgitte bøker, ett dikt som er delvis basert på et annet, og ett dikt som er skrevet, men ikke publisert, tidligere. Til sammen består samlingen av ti gamle dikt og 39 nyskrevne.

⁸⁵ Se en fullstendig oversikt over diktene i den første utgaven av *Det vilde Kor* i appendiks 7.1.

⁸⁶ Diktet er tatt med i Lars Frode Larsens *En Fløjtø lød i mit Blod* (2003).

4.1 Hamsuns *Samlede Verker*

I 1915 feiret Hamsun 25 år som dikter. I den forbindelse planla Gyldendalske Boghandel å utgi hans *Samlede Verker*, som utkom for første gang i ni bind høsten 1916. Hamsun hadde ønsket en slik utgave allerede i mange år. Siden 1904 hadde det skjedd mye i forfatterens liv. Han ble skilt fra Bergljot i 1908, sammen hadde de fått datteren Victoria, og året etter giftet han seg med den unge skuespilleren Marie Andersen. Hamsun tok med seg sin nye familie til sin barndoms Hamarøy i Nordland og kjøpte gården Skogheim. Det var på Hamarøy han satt høsten og vinteren 1915–1916 og fornorsket sine dikt før de utkom i *Samlede Verker*.

Å få utgitt sine verker i en samlet utgave var – og er – regnet som en stor ære for en forfatter, og på begynnelsen av 1900-tallet var det vanlig at det skjedde etter forfatterens var død, eller helt mot slutten av forfatterskapet. «De fire store» fikk sine verker i samlet utgave mye senere i forfatterskapet og livet enn det Hamsun fikk: Henrik Ibsens *Samlede Værker* utkom første gang i 1898, åtte år før han døde; Bjørnstjerne Bjørnson fikk sine verker i en samlet folkeutgave i 1900, ti år før han døde; Aksel Kiellands *Samlede Verker* ble utgitt i 1919, 13 år etter hans død; og Jonas Lies *Samlede Verker* utkom i 1902, seks år før han døde. Man kan, basert på en sammenligning med disse samtidige og like kjente forfatterne, slå fast at Hamsun fikk sine samlede verker i en «ung» alder, 47 år, og 36 år før han døde. Hans *Samlede verker* utkommer hele fire ganger i løpet av hans levetid. På 1800- og 1900-tallet ble utgivelsen av norske forfatteres samlede verker en sentral maktfaktor for norsk skriftspråk og litteratur: «Hjørnesteinene i det nasjonallitterære byggverket utgjøres i tillegg til folkediktningen av de fremste forfatternes samlede verker. [...] Som materielle kulturprodukter yter slike utgaver et særlig bidrag til kanondannelsen; ved deres hjelp konstitueres nasjonallitteraturen ideelt sett én gang for alle.»⁸⁷ Effekten av en slik utgivelse har stor betydning for kanoniseringen av en forfatter, og man kan si at Hamsun ble forsøkt kanonisert *før* han hadde utgitt mesterverket *Markens Grøde* (1917). Om den første utgivelsen av Hamsuns *Samlede Verker* skriver Hoel at Hamsun har fått en naturlig plass i de dannede folks bokskap, «for man er ikke riktig dannet, hvis man ikke læser Hamsun».⁸⁸ Da Gyldendal fikk sin egen avdeling i Norge, og gradvis overtok mer og mer av forlagsmakten over norske forfattere, viste det seg også å være et sjakktrekk å utgi Hamsuns *Samlede Verker* så tidlig som i 1916; en kanonisert forfatter på et delvis, og ganske snart heleid, norsk forlag, er en markering av både forlagets og forfatterens status. Og da *Samlede Verker* utkom på nytt i

⁸⁷ Jon Haarberg: «Die Edition norwegischer Literatur im 18. und 19. Jahrhundert» i *Geschichte der Edition in Skandinavien*, redigert av Paula Henrikson og Christian Janss (2014), s. 311. Sitert etter forfatterens norske manuskript.

⁸⁸ Sigurd Hoel: «Et ord til Knut Hamsun», i *Minerva* nr. 7 (1916), s. 51.

1934, er det den første utgivelsen av noen forfatters samlede verker på et heleid norsk Gyldendal, hvor Hamsun hadde den største aksjeposten.

I forbindelse med utgivelsen av *Samlede Verker* skrev Hamsun et brev til direktør Kønig i Gyldendal, som overtok korrespondansen med Hamsun etter at redaktør Lars Swanström forlot forlaget. Han hadde bestemt seg for å gå over samtlige verk og «oppnorske» dem til norsk skriftspråk før de kunne utgis i en samlet utgave:

Og Tak for Deres glædelige Brev om min samlede Utgave. Jeg er enig i alt De foreslaar – bare det nu blir mange Bind og rigtig mange Subskribenter! Men jeg skulde visst revidere, der er nok en Del daarligt som skulde ut og andet som jeg nu kunde gjøre litt bedre.⁸⁹

Hva angår *Det vilde Kor*, er det enda mer å gjøre: «Nogen av Diktene maa utgaa, andre nye maa ind. – Vil De utgi Bøkerne kronologisk? Da er det ikke sikkert at det passer med Bindene. Men De derom, De om altsammen.»⁹⁰ Diskusjonen om rekkefølgen i *Samlede Verker* dukker også opp i enda et brev:

Hvad bestemmer De Dem til – skal vi begynte med Sult i den nye samlede Utgave og gaa kronologisk frem? Eller skal vi – hadde jeg nær sagt: gaa baklengs? Begynder vi med Sult er det vel Meningen av alt episk skal følge, saa det dramatiske, til sist Diktene – eller hvorledes?⁹¹

Rekkefølgen i *Samlede Verker* ser ikke ut til å være ordnet etter noe fast prinsipp, verken sjangermessig eller kronologisk.⁹² Dette ble kritisert av anmelderen «Bibliofil» i Morgenbladet: «Kronologisk er den ikke, og heller ikke synes den betinget av nogen ydre eller indre Sammenhæng mellom de Arbeider som er samlet i hvert bind.»⁹³ Det er ikke før i femte utgave av *Samlede verker*, etter forfatterens død, at hans verk blir ordnet etter Hamsuns forslag: romaner, fortellinger, skuespill, dikt og til slutt selvbiografien.

Den språklige revisjonen ble mer omfattende enn Hamsun først trodde. Andre desember 1915 skriver han til Kønig:

Jeg hadde læst langt ut i *Sult* – saa opgav jeg det. Nei ved Gud jeg orker det ikke, De faar gjøre med mig hva De vil. Det maa kunne findes en Mand som har Jærnhelse nok til at omskrive mit Sprog ifra bløte Konsonanter til haarde. Og ikke engang det orker jeg at læse alt dette og ændre i Teksten – jo naturligvis vil jeg prøve det og smaarette litt; men Saken er: jeg er saa flau at jeg helst vilde kassere alt sammen og skrive det op igjen. [...] Men altsaa: *Ortografien maa jeg slippe*. Jeg retter hist og her Tekst.⁹⁴

⁸⁹ Harald S. Næss: *Knut Hamsuns brev 1915–1924*, bind IV (1997). Brev 1318 (26.4.1915), s. 42.

⁹⁰ Harald S. Næss: *Knut Hamsuns brev 1915–1924*, bind IV (1997). Brev 1318 (26.4.1915), s. 42.

⁹¹ Harald S. Næss: *Knut Hamsuns brev 1915–1924*, bind IV (1997). Brev 1342 (23.11.1915), s. 63.

⁹² Se oversikt over bindene i *Samlede Verker* (1916) i appendiks 7.2.1. «Bibliofil»s kommentar er omtalt i kap. 1.

⁹³ «Bibliofil»: «Knut Hamsuns Bøker» i Morgenbladet 30. november 1916.

⁹⁴ Harald S. Næss: *Knut Hamsuns brev 1915–1924*, bind IV (1997). Brev 1347 (4.12.1915), s. 69f.

Etter at *Segelfoss By* utkom tidligere på året, hadde Hamsun sendt en liste til forlaget som skulle gi korrekturleserne en forståelse for hans nye språklige retningslinjer:

Jeg er nødt til å be Korrekturlæseren rett opp Sproget i mine Bøker i norsk Retning, selv har jeg ikke orket at læse dem over igjen. Jeg henviser til `Segelfoss By` og gir her et Par Regler: Bjærg – Berg (og der det ikke høver: Fjeld) / Digter – Dikter / Ko – Ku / Gjet – Gjeit / Gange – Ganger, Dage – Dager, Arme – Armer / der er mange – det er mange / henne ved Vinduet – borte ved V., hen til – bort til / ovenikjøpet – atpaa Kjøpet / Forat – for at / græter – graater / hinanden – hverandre / kun,blot – bare / betød– betydde / Kommaer strykes allevegne hvor det gaar an. / Morgenen – Morgningen.⁹⁵

Av sitatene ovenfor kan man spørre seg om det faktisk var Hamsun selv som fornorsket og reviderte *Det vilde Kor*, men i et brev til forlagsdirektør Peter Nansen i desember 1915 levnes det ingen tvil om at han selv stod ansvarlig for endringene i de bøkene som var på vers og derfor trengte omskriving:

Nu har jeg alt brukt 2 Maaneder paa det og er ferdig med 3 Bøker, hvorav rigtignok 2 paa Vers.⁹⁶ Jeg maa klage min Nød for Dem i denne Sak, jeg holder ikke ut at fortsette, nei ved Gud! Jeg skulde absolutt gjøre noget nyt, og det gamle blir ikke væsentlig nyere ved en liten Stilændring hist og her. Jeg har saa meget jeg skulde gjøre. Naar bare Romanerne og Skuespillene er igjen, kan jeg da ikke slippe? [...] Jeg har regnet ut at jeg trenger halvandet Aar til at læse og korrigere alt mit gamle – og derpaa er jeg komplet Idiot. For aldrig har jeg trodd at det skulde martre saa utrolig.⁹⁷

Hamsun var med årene blitt mer opptatt av økonomisk sikkerhet enn ros for sine verker, og en samlet utgave folk kunne abonnere på og kjøpe, ville betyr mer penger i kassen for både forlaget og forfatteren.

Forresten er det mig nu, i de senere Aar især, mere og mere likegyldig hva det skrives om mig bare salget gaar godt. Det er vel Alderen som gjør det, jeg husker at i Ungdommen blev jeg glad for Ros i Bladene. Nu er det Salget. Det vil si min 30 Tusen Kroners Gjæld og mine fire smaa vidundere.⁹⁸

Han var også veldig opptatt av hvordan bøkene skulle se ut, og ingen ting var overlatt til tilfeldighetene: «Ja jeg tror gjerne at Aarstallet blir endda bedre med M÷C, men det blir litt mer rebusagtig.»⁹⁹ Dette handler om hvilken måte årstallet skulle skrives. Hamsun ville ha den første, men forlaget valgte den siste.

⁹⁵ Tore Hamsun: *Knut Hamsun som han var* (1956) s. 18–19.

⁹⁶ Jeg antar at det er versedramaet *Munken vendt* og *Det vilde Kor* han sikter til.

⁹⁷ Harald S. Næss: *Knut Hamsuns brev 1915–1924*, bind IV (1997). Brev 1355 (19.12.1915), s. 77f.

⁹⁸ Harald S. Næss: *Knut Hamsuns brev 1915–1924*, bind IV (1997). Brev 1361 (10.1.1916), s. 83.

⁹⁹ Harald S. Næss: *Knut Hamsuns brev 1915–1924*, bind IV (1997). Brev 1338 (14.11.1915), s. 60f.

4.2 *Det vilde Kor i Samlede Verker (1916)*

Det er to ting som er påfallende med *Det vilde Kor i Samlede Verker* fra 1916: Antallet dikt har økt fra 49 til 61, og den språklige revisjonen har ført til at enkelte dikt har endret seg så pass mye at de nesten er nye dikt. Av den originale diktstammen er 48 dikt tatt med. Hamsun har valgt å sløyfe «Paa Hvælvet». Han har i tillegg utvidet Hamsun samlingen med tretten nye dikt, diktstamme 1921:

Bjørnsøns Død	Nordland	Saa vender jeg om
Enerbusken	Nyn	Til dig, M***
Fløitestubb	Rimet Skog	Vi to
Gutten	Sne	
Margaret Mort	Sorosi Piker	

Flere av disse diktene har i likhet med originalstammen tidligere stått på trykk i diverse aviser og tidsskrifter, og noen er hentet fra tidligere utgitte romaner: «Enerbusken», «Saa vender jeg om», «Rimet Skog» og «Fløitestubb» er hentet fra romanen *Den siste glede* (1912), «Sorosi Piker» er hentet fra romanen *Benoni* (1908), «Sne», «Vi to»¹⁰⁰ og «Gutten»¹⁰¹ har tidligere stått på trykk i det danske juleheftet *Juleroser* i henholdsvis 1905, 1908 og 1909, «Bjørnsøns Død» ble publisert første gang i *Verdens Gang* 1. mai 1910 med tittelen «Dødsdikt», og «Nordland» stod på trykk 2. august 1913 i *Dagbladet*. Diktene «Margaret Mort», «Til dig, M***»¹⁰² og «Nyn» har så vidt vites ikke etterlatt seg noen språklige spor i aviser eller tidsskrifter. Hamsun har valgt å sløyfe «Paa Hvælvet». Rekkefølgen i diktstammen fra 1904 er ikke beholdt, men de nye diktene er satt inn ulike steder slik at rekkefølgen forskyves.

Som mange andre forfattere på denne tiden ville Hamsun være med på fornorskingsbølgen. Han endrer ord og uttrykk etter en mer norsk retning, for å markere avstand til det danske skriftspråket. Hamsun ville følge den aller første rettskrivingsreformen av 1907 og dermed ta et klart politisk standpunkt når det kom til utviklingen av et norsk skriftspråk. Men hvordan påvirket så Hamsuns revisjon verket *Det vilde Kor* som helhet? I et brev til daværende *Aftenposten*-redaktør Ola Kristoffersen skriver Hamsun at han er overbevist om at en språklig revisjon av diktene ikke vil skade innholdet:

¹⁰⁰ Diktet handler om Hamsuns kone Marie. I *Regnbuen* forteller hun at hun fikk sin del av honoraret: «[...] Og en dag under Jul leverte han meg galant min rimelige halvdel av honoraret, Model-Løn stod det på konvolutten». (Marie Hamsun: *Regnbuen* (1953), s. 176).

¹⁰¹ Diktet stod sammen med flere dikt under fellestittelen «Vore Kæledægger», da det stod på trykk i *Juleroser*.

¹⁰² Dette diktet skrev Hamsun til sin kone Marie. Det går frem av brevet at de har hatt en krangel, og Hamsun ber henne komme tilbake: «Om du kom tilbake, vilde jeg ta imot dig med Glædestaarer, jeg vilde rejse dig i møte og be dig være hos mig» (Harald S. Næss: *Knut Hamsuns brev 1908–1914*, bind III (1996). Brev 1023 ([?slutten av mai].[?1910], s. 290f.).

Men jeg er viss paa at ogsaa i Vers *kan* gammel Retskrivning bringes over til ny uten at Mening og Rim og Vellyd og en god Sødme lider ved det. Jeg hadde et stort Arbeide av denne Art i Høst da jeg reviderte baade Munken Vendt og min Diktsamling, jeg tror det skal bli erkjendt at jeg endog har forbedret de gamle Vers. De skal selv se naar «Utgaven» kommer saa langt. Men forresten er det i ethvert Tilfede et uholdbart Standpunkt at bibeholde den gamle Retskrivning for Rimets Skyld.¹⁰³

Det var overgangen fra bløte til harde konsonanter som i hovedsak preget denne reformen: «I overenstemmelse med det almindelige dannede talesprog, d.e. med den uttale som i den største del av landet er den sedvanlige i dannede folks omhyggelige, men ukunstlede dagligtale, bør der skrives ‘haard konsonant’ (k, p, t).»¹⁰⁴ En morfologisk endring fra 1907 er innføringen av flertall med «-er» i ubestemt form felleskjønn av substantiv (*hester*, før *heste*), men valgfritt i noen ord (*dage/dager*). Om innføringen av disse endringene skriver språkhistorikerne Torp og Vikør:

1907-reformen slo snøgt igjennom i språkbruken. Dei strukturelle endringane ho førte med seg (ikkje nødvendigvis endringane i kvart enkelt ord), var alle i samsvar med vanleg daglegtale i dei høgare klassene og såleis ikkje sosialt stigmatiserte; dei innebar berre ei tilpassing til den faktiske «danna» språkbruken.¹⁰⁵

Om man leser dette opp mot Hamsuns artikkel «Sproget i fare», er endringene han har gjort i *Det vilde Kor* i tråd med hans språkpolitiske syn: Språket ble *mer* tro mot de *høyere* samfunnsklassenes muntlige språknorm. Det er dermed vanskelig å gå med på Haugans argument om at Hamsun ville stige ned fra en elitær høyde for å nå ut til «folket».

Den mest markante språklige endringen er at bløte konsonanter blir skrevet om til harde konsonanter, mer nært det norske riksmålet. Noen eksempler er:

«skabningen» → «skapningen» og «haab» → «haap». Norsk flertall erstatter dansk flertall: «skoge» → «skoger». Palatalisert «g» skrives «gj» på norsk «gennem» → «gjennem» og «gensyn» → «gjensyn».

Bløte konsonanter i rimord var Hamsuns største utfordring. De stedene hvor enderimene ikke lenger rimer, lager Hamsun nye rimord. Han må dermed skrive om hele setninger, noe som visse steder fører til at diktet «skifter mening». Hvis man tar for seg noen av diktene som er mest dramatisk endret, ser man at det ikke bare er bløte konsonanter som er skiftet ut. Hamsun har foretatt et omfattende revisjonsarbeid, eller et grundig omdiktningarbeid, kan man kalle det. Jeg vil nå se nærmere på tre av diktene hvor Hamsun har skrevet nye verselinjer.

¹⁰³ Harald S. Næss: *Knut Hamsuns brev 1915–1924*, bind IV (1997). Brev 1371 ([mot slutten av mars].1916), s. 90f.

¹⁰⁴ Rettskrivningsreformen sitert etter Vemund Skard: *Norsk språks historie 1884–1907* (1979), s. 73.

¹⁰⁵ Arne Torp og Lars S. Vikør: *Hovuddrag i norsk språkhistorie*, 3. utgave (2004), s. 240.

Ett av de diktene som har endret seg mest, er det aller første i samlingen, «Med røde Roser». Her ser man hvordan enderimenes bløte konsonanter skaper rimtrøbbel når de blir harde, og Hamsun blir nødt til å gripe inn i selve innholdet for å få ordene til å rime. Men han har også foretatt en annen endring, som ikke er begrunnet med bløte konsonanter: endring av rimsystem. Resultatet blir ganske annerledes enn originalen. Her gjengis hele diktet i de to versjonene, med endringer i 1916-versjonen understreket:

[1904]

Jeg knæler og rækker Hænderne frem
endskønt jeg hører dit Nej.
Tag disse Blomster med Tak for dem
du pyntet med paa min Vej.
Jeg ser dig blusse som Roserne nu
og slaa dine Øjne ned;
kanhænde kommer du mangt ihu
af Sorg og af Kærlighed.

Din Graad har dugget mit Sind som Regn,
dit Smil var min Sol igen,
du skabte af Verden en vakker Egn,
min Sjæl blev en Have i den.
Det blomstrer – det blomstrer i Haven nu
og dufter fra alle Bed.
O kom ikke mere din Sorg ihu
men bare min Kærlighed!

[1916]

Jeg knæler og rækker min Gave frem
endskjønt jeg hører dit Nei.
Ta disse Blomster med Tak for dem
du pyntet med paa min Vei.
Dit Øie sænkes mot Roserne nu
og sløres av Minders Gru.
Og alt hvad du saa av min gode Vilje
Kommer du ei ihu.

Din Graat har dugget mit Sind som Regn,
dit Smil var min Sol igjen,
du skapte av Verden en hjemlig Egn,
min Sjæl blev en Have i den.
Det blomstrer og dufter i Havens Ly
og dirrer av gyldne Fly.
Og kjære min Gave er røde Roser
nu igjen og paany.

Her ser vi at bløte konsonanter er byttet ut med harde: «graad»→«graat» og «skabte»→«skapte». Andre endringer: palatalisering av «g»: «igen»→«igjen», palatalisering av «k»: «endskønt»→«enskjønt» og moderniseringen: «nej»→«nei», «tag»→«ta». I første og andre strofe er andre halvdel helt endret. Enderimene «nu» og «ihu» fra 1904 i 1.5 og 1.7 er bevart, men setningene er skrevet om og enderimet «ihu» er flyttet én verselinje ned til 1.8 i 1916. Strofen mister et rimpar når «ned» 1.6 og «kærlighed» 1.8 blir til «Gru» 1.6 og «ihu» 1.8, som igjen danner et trippelrim sammen med «nu» og «ihu». Vi står igjen med «Vilje» 1.7, som mangler rimord. Rimskjemaet endres da fra kryssrim ababcdcd til kryssrim med trippelrim i siste rimpar: ababcc0d. Dette må man karakterisere som noe mer enn å fornorske språket; Hamsun har grepet inn i enderimene og gjort dem mindre regelmessige. Strofen endrer også innhold ved at «Sorg og Kærlighed» blir til «Minders Gru», og verselinjen «kanhænde kommer du mangt ihu» blir skrevet om til «Og at hvad du saa av min gode Vilje». På denne måten flyttes tvilen fra «duet» i diktet til «jeget». Jeget blir ilagt en «god Vilje» som det ikke hadde i 1904.

Også i andre strofe har Hamsun endret de fire siste verselinjene, etter samme skjema som i første strofe. Enderimene går fra to parrim, «nu» 2.5 og «ihu» 2.7 og «bed» 2.6 og «kærlighed» 2.8, til ett trippelrim «Ly» 2.5, «fly» 2.6 og «paany» 2.8, og «Roser» 2.7 som mangler rimord. Igjen bryter Hamsun med rimmønsteret han brukte i 1904. Innholdet endrer også karakter, da «Sorg og kærlighed» er fjernet og erstattet med «Gave og Roser», samt at «dufter fra alle bed» er erstattet med «dirrer av gyldne Fly». Resultatet kan sies å være mindre klisjéfyllt og et mer komplekst dikt om kjærlighet. «Sorg» er borte, fra begge strofene, og den siste setningen virker mer åpen i 1916-versjonen enn den gjør i 1904. Det virker som om Hamsun i ettertid har prøvd å fjerne seg fra det tradisjonelle enderimmønsteret han bruker i diktet, i tillegg til de språklige endringene han gjør.

Et annet eksempel finner vi i diktet «Borte». Her har Hamsun skiftet ut ordet «Gade» til fordel for det mer franske «Estrade», som også rimer bedre med «Serenade». Dette minner mer om det man kan kalle «franskifisering» eller poetisk finpussing enn fornorsking. En slik revisjon tyder på at Hamsun også har ønsket å gjøre lyrikken bedre, finne bedre rimord, som selvsagt er noe annet enn en ortografisk endring. De formelle endringene får konsekvenser for innholdet, da nye ord påvirker helheten.

Diktet «Paa Hvælvet» er ikke inkludert i *Samlede Verker*, noe som kan leses opp mot Haugans teori om at Hamsun ønsket å stryke alt det som kan tendere mot blasfemi. Diktet uttrykker en skepsis mot Gud og religion, blandet med en sterk opplevelse av dødsfrykt. Haugans tese er tett forbundet med Hamsuns første revisjon av egne verk, og spesielt revisjonene han da gjorde i *Sult*. Men mye tyder på at det er det språklige som er den tyngste pådriveren for denne revisjonen, og Hamsuns begrunnelse for at dette diktet ble sløyfet, er at det rett og slett ikke lot seg fornorske.¹⁰⁶ Hvis man ser nærmere på diktets eventuelle fornorskingsproblemer, er det mulig forfatteren hadde flere grunner enn språket til å velge å ikke ha det med:

¹⁰⁶ Harald S. Næss: *Knut Hamsuns brev 1915–1924*, bind IV (1997). Brev 1356 (7.1.1916), s. 78f.

«Paa Hvælvet» [1904]

Du siger at Gud er god.
Jeg siger jeg er hans Skabning
og mig er han haard imod.

Du siger han alting ved.
Saa ved han at mig forfølger
og farer han ilde med.

Han satte mit Hjærte i Slag
og gav det en Livstid at lide.
Saa stanser han det en Dag.

Du siger der er en Gud.
.....

Hvis man skulle bytte ut de bløte konsonantene med harde konsonanter, er det kun to rimpar «god» 1.1 og «imod» 1.3 og «ved» 2.1 og «med» 2.3 som krever omskriving for å rime. Hvis man her må bruke andre ord for å få rimparene til å gå opp, er en omskriving av verselinjene den beste muligheten. I et så kort dikt, med korte verselinjer, kan det få en mer dramatisk effekt. Det er også mulig at Hamsun rett og slett ikke var fornøyd med dette diktet, og at han derfor tok det ut, for diktet kunne fint la seg fornorske uten noen mer dramatiske endringer enn de andre diktene hvor rimene ble en så stor utfordring at han måtte skrive om hele verselinjer.

I «Feberdigte» er første strofe nesten ikke gjenkjennelig i 1916-versjonen. Her følger de to første strofene i diktet gjengitt ved siden av hverandre, med endringer i 1916-versjonen understreket:

[1904]

I
Jeg finder mig rykket ud
af Sammenhængen med alt,
med hende, Jorden og Gud.
Hun aabned sig alle Porte,
Farvellet faldt, --
hun var borte.

II

Nu farer en Høst over Herrenes Jord,
solløse, susende, onde Dage,
Liv som gaves tages tilbage,
alting forgaar i Forgængelsens Kor.
Men Mennesket lever saa længe.

[1916]

I
Jeg finder mig fraskilt alt,
hende, Jorden og Gud –
Farvellet faldt.
Ja som Ære og Gods skulde reddes og Liv bli kaldt
det kom med et utsendt Bud
som Liv det gjaldt.

II

Nu drager en Høst sit Dødningspor,
Enden kan haapes, Enden kan ventes.
Liv som gaves tilbakehentes,
alting forgaar i Forgjængelsens Kor.
Men mennesket lever saa længe.

I første strofe i 1904-versjonen er rimskjemaet slik: abaCbC. I 1916-versjonen er det endret til abccbc. Her ser vi samme mønster som i «Med røde Roser»; rimskjemaet blir litt mer uforutsigbart, og et rimpar utvides til tre rimord. I første strofe er mange av verselinjene beholdt, men flyttet. «Farvellet faldt» er flyttet fra 1.5 til verselinje 1.3 og 1.3 er flyttet til 1.2. «Rykket ud» er omskrevet til «fraskilt alt», ingen dramatisk omskriving. Det er bare 1.4–6 i 1916-versjonen som er nye og som erstatter 1.2, 1.4 og 1.6 i 1904-versjonen. Diktets «hun» er i disse verselinjene erstattet med «Liv», noe som gir diktet en mer allmenngyldig faktor. Det er ikke bare kjærligheten, men selve Livet som står på spill. På en måte åpner det diktets horisont og gjør rammene og fortolkningsmulighetene større, og dermed kanskje mer poetisk. Men «hun» er også en fungerende metafor for Moder Jord. Dermed er ikke diktets mening vesentlig endret, bare formen. I andre strofe er det første halvdel som er endret. «Nu farer en Høst over Herrens Jord» er blitt til «Nu drager en Høst sit Dødningspor», en mer dramatisk billedlig beskrivelse. Høstens «solløse, susende, onde Dage» er byttet ut med «Enden kan haapes, Enden kan ventes» i 1916, en kanskje mindre billedlig beskrivelse. Rimskjemaet i strofen er beholdt: aBBa0 (1904) og aBBa0 (1916).

4.3 *Samlede Verker* – nytt opplag eller ny utgave?

Både forlaget og Hamsun var pådrivere for å utgi nye utgaver av *Samlede Verker* årene etter at den først utkom. Verket utkommer hele fire ganger i løpet av Hamsuns levetid: 1916, 1918, 1921 og 1934. Forlaget bruker betegnelsen «ny utgave» og totalt er *Samlede Verker* da utkommet i ti utgaver. Siden det kalles en ny utgave, er det lett å tro at det er en ny versjon. Det er det nødvendigvis ikke, men en ny utgave selger mer enn et nytt opplag, det var Hamsun klar over: «Jeg vil forresten av forskjellige grunde be om at jeg altid annonseres paa Forhaand naar nye Oplag av mine Bøker skal utgives.»¹⁰⁷ Av brevene kommer det frem at Kønig i Gyldendal gjerne trykte nye utgaver, og satte ned prisen på utgaven fra 1918 for å kunne komme med en «ny utgave» i 1921. Det samme ble gjort da 1934-utgaven utkom. Men forlaget kalte det altså ny utgave hver gang, selv om det ikke er snakk om ti ulike versjoner, hvis man legger følgende definisjon for opplag og utgave til grunn:

Oplag bruges først og fremmest som Betegnelse for det samlede Antal Eksemplarer, en Bog paa een Gang trykkes i. Et uændret eller kun uvæsentlig ændret Optryk af en tidligere udkommet Bog kaldes

¹⁰⁷ Harald S. Næss: *Knut Hamsuns brev 1915–1924*, bind IV (1997). Brev 1498 (15.4.1918), s. 228.

ogsaa Oplag (2., 3. osv); ved væsentlig ændrede Optræk (Udstyr eller Indhold) foretrækkes Betegnelsen Ud-gave.¹⁰⁸

Så her må bruken av «opplag» og «utgave» skilles fra hverandre, selv om Gyldendal markedsfører det som en ny utgave. «Ny utgave» betyr også at nye verk er tatt med og *Samlede Verker* utvides med flere bind. Ifølge definisjonen over utkommer *Samlede verker* i fire nye utgaver fra 1916 til 1934, mens *Det vilde Kor* utgis som et nytt opplag i *Samlede Verker*.

To år etter den første utgivelsen av *Samlede Verker* er det allerede klart for en ny utgave, hvor den siste romanen *Segelfoss by* er tatt med. Hvorfor en ny utgave to år etter? Saken er at det strengt tatt ikke er snakk om en ny utgave, men et nytt opplag; nibindsutgaven fra 1916 var rett og slett utsolgt: «Gyldendal vil nu om nogen Uker utgi mine Samlede paany i 8000 Ekspl., den gamle Utgave er for længst utsolgt.»¹⁰⁹ I den nye tibindsutgaven i 1918¹¹⁰ inneholder *Det vilde Kor* ingen dramatiske endringer, verken ortografisk eller estetisk, og fremstår som identisk med utgaven fra 1916: Det er like mange dikt, og sideantallet er det samme. Tre år etter er det igjen klart for en ny utgave, også dette i realiteten et nytt opplag. Kønig kom i 1920 med et forslag om å utgi en samlet utgave uten dikt og dramatik, men forslaget ble ikke særlig godt mottatt: «De taler om en ‘samlet’ Utgave uten blant andet minde dramatiske Arbeider og Diktene. Jeg forstaar mindre og mindre.»¹¹¹ Diktene ble med, og det var ikke tvil om hvilken versjon de skulle trykke: «Naturligvis trykker vi ‘Det vilde Kor’ efter siste Utgave og ikke efter lille Francis Bull¹¹² og andre Studenter.»¹¹³ Det var forlaget som ønsket å utgi *Det vilde Kor* på nytt, og mye tyder på at Kønig fikk nærmest frie tøyler til å bestemme innholdet:

Jeg sender herved tilbage den Prøveside jeg for min Part synes er penest, men ogsaa en anden er pen, og det er i alle Fald De som skal bestemme hvilken vi skal bruke. Godt – saa bruker vi til Titel Dikte (med k). Bare vi nu ikke skuffer en og anden som dessverre finder den gamle Sang under den nye Titel! Tryk bare hvad de vil av Diktene i Deres «Utvalg».¹¹⁴

I tredje utgave av *Samlede Verker* (1921)¹¹⁵ er det heller ikke noen endringer i *Det vilde Kor*. I denne utgaven har antallet bind har økt til tolv. Tittelen på diktet «Gangspilsvise» er for første gang rettet fra «Gangspilvise», uten «s», i innholdsfortegnelsen, en feil som har vært

¹⁰⁸ Albert Fabritius: «Oplag» i *Nordisk Leksikon for Bogvæsen* (1962), s. 167.

¹⁰⁹ Harald S. Næss: *Knut Hamsuns brev 1915–1924*, bind IV (1997). Brev 1476 (13.2.1918), s. 209.

¹¹⁰ Se oversikt over bindene i *Samlede Verker* (1918) i appendiks 7.2.2.

¹¹¹ Harald S. Næss: *Knut Hamsuns brev 1915–1924*, bind IV (1997). Brev 1595 (17.10.1920), s. 321.

¹¹² Francis Bull (1887–1974) var nylig utnevnt til professor i nordisk litteratur. Denne uttalelsen kan tyde på at Hamsun mistenkte at Bull sto bak pseudonymet «Bibliofil».

¹¹³ Harald S. Næss: *Knut Hamsuns brev 1915–1924*, bind IV (1997). Brev 1605 (2.12.1920), s. 332.

¹¹⁴ Harald S. Næss: *Knut Hamsuns brev 1915–1924*, bind IV (1997). Brev 1644 (7.9.1921), s. 376.

¹¹⁵ Se oversikt over bindene i *Samlede Verker* (1921) i appendiks 7.2.3.

med siden 1904. *Samlede Verker* rekker å komme ut i en 16-bindsutgave for fjerde gang, i 1934,¹¹⁶ før Hamsun dør. Denne versjonen er også et nytt opplag, og det er den første utgaven på et heleid norsk Gyldendal. Det eneste som er verdt å påpeke ved utgaven, er at forlaget har gått imot Hamsuns konservative forakt for kursiv, en forakt han ga tydelig beskjed om til Kønig allerede i 1916:

Kursiv er det hæseligste fransk-amerikanske Paafund jeg er ute for, det virker som Utslæt i Teksten, Fnat. Derfor har jeg for hver ny Bok forlangt at mine Understreknings skal sperres, ikke kursiveres. Og nu skulde pludselig hele Bind skjæmmes med Fnat?¹¹⁷

Selv om han skrev dette i 1916, ble ikke «fnat» brukt før i 1934-versjonen av *Samlede Verker*, hvor all sperret skrift står i kursiv. Det kan ha en sammenheng med at Kønig var erstattet av Harald Grieg i Gyldendal eller rett og slett med at trykkerimarkedet hadde endret seg. For på slutten av 1880-tallet oppfant Ottmar Mergenthaler en linotypemaskin, en metode for mekanisk fremstilling av blytsats der bokstavene ble satt sammen og støpt i hele linjer.¹¹⁸ Dette gjorde det enklere å trykke for eksempel kursiv, og sperret skrift ble sett på som konservativt og gammeldags, noe Hamsun selvsagt foretrakk. Grieg ville utgi enda en samlet utgave i forbindelse med Hamsuns 80-årsdag i 1939, men måtte nøye seg med å lansere utgaven fra 1934 i «Jubileumsinnbinding» med ett nytt bind, *Ringens sluttet* (1936). Under den andre verdenskrig ble Hamsuns verk boikottet, så neste utgave av *Samlede Verker* kom ikke før etter hans død i 1954. Siden 1916-utgaven av *Det vilde Kor* i *Samlede Verker* er tekstgrunnlaget for alle senere utgaver i serien i løpet av forfatterens levetid, er det 1934-utgaven som er den riktige *Ausgabe letzter Hand*. Men mellom 1916 og 1934 utkommer det to separate diktsamlinger med andre titler. Ut ifra tittelen å dømme hører de ikke til verket *Det vilde Kor*, men om man ser nærmere på innholdet, kan man argumentere for det motsatte.

4.4 Separate utgaver med ny tittel

I denne publiseringshistorien er 1921 et viktig år. Da utkommer nemlig *Det vilde Kor* i *Samlede Verker* for tredje gang, og samtidig utkommer det en annen separat diktsamling fra Hamsun: *Dikte*. Selv om utgivelsen ikke har fått tittelen *Det vilde Kor*, skiller den seg ikke vesentlig fra samlingen. Utgaven har 48 av 49 dikt fra den originale diktstammen og 16 nye dikt. Alle de 13 nye diktene fra 1916-diktstammen er med i tillegg til tre helt nye dikt, som

¹¹⁶ Se oversikt over bindene i *Samlede Verker* (1934) i appendiks 7.2.4.

¹¹⁷ Harald S. Næss: *Knut Hamsuns brev 1915–1924*, bind IV (1997). Brev 1401 (1.11.1916), s. 133.

¹¹⁸ Linotype. (2012, 18. mai). I *Store Norske Leksikon*. Hentet 6. mai 2014 fra <http://snl.no/linotype>.

jeg velger å kalle diktstamme 1921:¹¹⁹ «Til Ellen Key», «Hvad Kjærlighet er – ?» og «Søvnen og Døden». «Hvad Kjærlighet er –?»¹²⁰ stod på trykk i *Exlex II* i 1920, «Søvnen og døden» i antologien *Dikt. Nordiske Digters Nytaarsutgave 1919*, og i julenummeret for tidsskriftet *Idun* for 1919 var «Til Ellen Key» med. I likhet med *Samlede Verker* (1916) er ikke «Paa Hvælvet» inkludert, og det er lagt til 16 dikt som ikke var med i 1904-versjonen. 1921-diktstammen omfatter 64 dikt, som er det høyeste antallet dikt i hele publiseringshistorien. Det er ikke gjort noen revisjoner sammenlignet med 1916-versjonen, bare små, ubetydelige ortografiske justeringer: I «I Ungdommens Vaar» er alle strofene satt i anførselstegn, noe de ikke er i noen andre utgaver. I «Feberdigte» er «lade» i tredje strofe, første verselinje fornorsket til «laave».

I 1927 er det klart for enda en separat utgivelse av diktene: Gyldendal vil utgi *Det vilde Kor* i serien *Gyldendals smaa Digtsamlinger*. Samlingen inneholder 44 dikt, det laveste antallet dikt i hele publiseringshistorien. Av den originale diktstammen er kun 30 dikt tatt med, av diktstamme 1916 er 12 dikt tatt med, «Vi to» er ikke tatt med, og to dikt er tatt med fra diktstamme 1921: «Hvad Kjærlighet er –?» og «Søvnene og Døden».¹²¹ Av ortografiske endringer er det *Vildt Kor* som utpeker seg i utgivelsene etter *Samlede Verker* i 1916. Den mest markante endringen er vokalskifte fra «æ» til «e»: «Fjæld» → «Fjeld», «kvældes» → «kveldes» og «Stjerne» → «Stjerne». I et brev til König forteller Hamsun mer inngående om hvordan korrekturrunden foregikk:

Hr. Direktør König. / Hermed Korrektur. / Diktsamlingen – ja tryk De bare den, jeg takker til. Og de 2000 Kroner kommer fra Himlen, aldeles uventet. / Nu har jeg gennemgaaet hele Samlingen og rettet æ til e utallige Steder osv. Jeg har understreket med Rødt det jeg har valgt ut, det skulde bli omtrent saa meget som Wildenveys «Kjærtegn», men synes De det blir for meget saa kast ut det De vil. Som Nr. 1 maa De sætte Diktet paa S. 112, siden følger De fra Begyndelsen igjen Rækkefølgen av det med Rødt understrekede. / Vi kalder Samlingen *Vildt Kor* og bruker ikke den bestemte Form (som nogen Dansker narret mig til at bruke allerede første Gang).¹²²

I *Samlede Verker* (1934) er denne vokalendringen sløyfet, noe som kommer til å følge versjonen i *Samlede verker* i samtlige utgaver til og med 2000. Her kan vi slå fast at det er *Dikte* (1921) Hamsun legger til grunn for endringene i *Vildt Kor*. Diktet han ville ha på side én, er «Til dig, M***», som stod på trykk for første gang i *Dikte* (1921), på samme sidetall som Hamsun henviser til. Han har mest sannsynlig skrevet endringene rett inn i selve boken,

¹¹⁹ For en fullstendig oversikt over diktene i *Dikte* se appendiks 7.3.

¹²⁰ «I Diktet *Hvad Kjærlighet er –?* Hadde jeg engang et Avsnit IV som i Grunden var det peneste fordi det var om Barnet, men dette Avsnit sendte jeg ikke til *Exlex* da det ikke passet der – og nu vet jeg ikke at finde det igjen.» Hamsun fant aldri den siste strofen. (Harald S. Næss: *Knut Hamsuns brev 1915–1924*, bind IV (1997). Brev 1643 (4.9.1921), s. 375.)

¹²¹ For en fullstendig oversikt over diktene i *Vildt Kor*, se appendiks 7.4.

¹²² Harald S. Næss: *Knut Hamsuns brev 1925–1933*, bind V (1999). Brev 1891 (27.8.1927), s. 117.

og sendt den til Kønig. Det som også er interessant med brevet, er at Hamsun har klare meninger om hvordan han vil at den nye utgaven skal se ut, men at han samtidig gir Kønig frihet til å «kaste ut dikt». Når det gjelder de separate utgavene, er det denne utgaven som egentlig inneholder Hamsuns *siste* revisjon, en ren ortografisk revisjon, av diktene. Kanskje på grunn av tittelen er denne revisjonen aldri blitt videreført eller behandlet som *letzte Hand*, og utgaven regnes i liten grad som en del av *Det vilde Kor*. Dette har Høvik tatt høyde for i sin hovedfagsoppgave, men ingen andre ser ut til å legge denne til grunn.

Her ender første del av denne publiseringshistorien. Diktsamlingen har i løpet av forfatterens levetid utkommet i syv utgaver, fire av disse med ulike diktstammer. Verkets tittel er endret to ganger, til *Dikte* i 1921 og til *Vildt Kor* i 1927, og verket har gjennomgått en omfattende revisjon av forfatteren i 1916. Hvordan vil oppfattelsen av verket som en enhet, både når det kommer til innhold og tittel, bli behandlet når samlingen skal utgis etter forfatterens død? Det skal jeg se nærmere på i neste kapittel.

5 Utgaver etter forfatterens død

Ved en konstituering av *Det vilde Kor* etter Hamsuns død i 1952 finnes det mange tekstvitner å velge mellom: førsteutgaven fra 1904, den fornorskede versjonen i *Samlede Verker* fra 1916 og *Dikte* fra 1921. Dette er de tre diktstammene som hører til verket. Gruppen av utgaver som ble publisert etter forfatterens død, faller i to deler, utgaver i *Samlede verker* og separate utgaver, og fortsetter dermed de to linjene mellom fra før forfatterens død. Skal man så velge *Ausgabe erster Hand* fra 1904 eller *letzter Hand* fra 1934? Skal *Dikte* og *Vildt Kor* regnes med i konstitueringen av *Det vilde Kor*? Hvordan skal man konstituere et verk med et tekstgrunnlag som overhodet ikke er stabilt? Et sentralt spørsmål innenfor tekstkritikken er hvilken utgave som inneholder dikterens *final authorial intention*. Men hvordan forholder man seg til forfatterintensjonen når den er sterkt påvirket av språkpolitiske endringer? Svaret på disse spørsmålene gir ikke seg selv.

I de elleve utgavene etter 1952 blir det foretatt mange ulike valg basert på forskjellige tekstgrunnlag. Det viktigste spørsmålet er hvordan man skal forholde seg til Hamsuns revisjon av 1916 og om diktene som ble tatt ut og inn av senere utgivelser, er en del av verket. Mellom 1904 og 1934 dukker for eksempel diktene «Paa Hvælvet» og «Til Ellen Key» kun opp i to utgaver, henholdsvis i førsteutgaven fra 1904 og i *Dikte* fra 1921. Er dette dikt som med tiden har blitt en del av verket *Det vilde Kor*, eller er det dikt som skal holdes utenfor? En løsning som flere har valgt, er å kalle utgivelsen *Det vilde Kor og andre dikte*, et verk som ikke eksisterte i Hamsuns levetid. Da settes diktene fra 1904 sammen med de nye diktene fra 1916 i to ulike avsnitt. Dette medfører nye spørsmål: Skal man da bruke den originale diktstammen fra 1904 i sin opprinnelige språkdrakt eller den fornorskede versjonen av samme dikt fra 1916? Utgivelsene etter Hamsuns død viser at det overhodet ikke er snakk om et gitt tekstgrunnlag som hører til verket, for selv om teksten forandrer seg, er oppfattelsen om *Det vilde Kor* som Hamsuns eneste diktsamling stabil.

5.1 *Det vilde kor* i *Samlede verker*

I årene 1954–56 utkom *Samlede verker* for første gang etter Hamsuns død. Bindantallet er da oppe i 15. Bindet med *Det vilde kor* i *Samlede verker* kom i 1956. Det første man legger merke til, er tittelen: stor forbokstav i substantiv, noe Hamsun brukte hele livet, er erstattet med liten. Et annet språkmerke, som forfatteren aldri gikk tilbake på, var å skrive *aa* istedenfor *bolle-å*. Her har forlaget valgt *å*. Kursiv istedenfor sperret skrift, som ble innført mot forfatterens vilje i 1934, er beholdt. Dette er ortografiske endringer som ikke påvirker

innholdet nevneverdig. Man kan på mange måter slå fast at denne første versjonen som Hamsun selv ikke hadde noen kontroll over, er en videreføring av *Samlede Verker* fra 1934. Antallet dikt – 61 – er stabilt. Språklig er 1956-versjonen nesten identisk med 1934-versjonen, om man ser bort fra de nevnte ortografiske endringene. Denne utgaven legges så til grunn for de senere utgavene av *Det vilde Kor* i *Samlede verker*:¹²³ sjette utgave i 1964, syvende utgave i 1976, åttende utgave i 1992, niende utgave i 1997 og tiende utgave i 2000. Alle er de identiske med *Samlede verker* fra 1956 med hensyn til antall dikt og språk, og følger dermed *Ausgabe letzter Hand* fra 1934.

5.2 Separate utgaver etter forfatterens død

Det vilde Kor kom ikke som separat utgave før i 1959, 32 år etter forrige separate utgave, *Vildt Kor* (1927). Tittelen er *Det vilde Kor og andre dikte*, med undertittelen *Samlet utgave*. Forlaget er fremdeles Gyldendal, og det er Tore Hamsun, Knut Hamsuns sønn, og Gyldendals hovedkonsulenter Sigurd Hoel og Nils Lie, som står ansvarlige for tekstgrunnlaget. Utgaven utkom i jubileumsåret for Hamsuns 100-årsdag, men var en enkeltutgave ved siden av en jubileumsinnbinding av *Samlede verker* fra 1954–1956. Selv om tittelen på tittelbladet er *Det vilde Kor og andre dikte*, er det en annen tittel som oppgis i forordet: «Denne utgave av Knut Hamsuns *Samlede Digte* er delt i to avsnitt.» For lesere med tekstkritiske briller på kan dette være noe frustrerende, spesielt da verkets tittel og tekst er så ustabile som de er.

Utgaven er delt i to deler; den første omfatter alle de 49 diktene i den originale diktstammen fra 1904. Den andre delen inneholder 15 dikt som omfatter alle de 13 nye diktene i 1916-diktstammen og to av de tre nye diktene i 1921-diktstammen. Til sammen omfatter denne diktstammen 64 dikt.¹²⁴ Utgiverne har valgt å ikke inkludere «Til Ellen Key», det tredje nye diktet i 1921-diktstammen. Hvis dette diktet også var blitt med, ville dette være en utgave som inneholder samtlige dikt fra alle de tre diktstammene fra 1904, 1916 og 1921. Utgaven fra 1959 danner da enda en ny diktstamme, som er en slags sammenslåing av tre diktstammer, som jeg velger å kalle 1959-diktstammen. Men hvilken versjon er diktene gjengitt i? Utfordringen er at diktene i 1904-diktstammen foreligger i to varianter: den originale fra 1904 og i Hamsuns revisjon fra 1916. Om man skal gjengi diktene fra 1904 i deres opprinnelige versjon, blir det en veldig stor kontrast til diktene fra 1916, som bare foreligger i Hamsuns fornorskede versjon. Og det er bare diktene fra 1904-diktstammen som

¹²³ Gyldendal velger å kalle utgivelsene for «ny utgave», selv om det her er snakk om nytt opplag.

¹²⁴ Se fullstendig oversikt over diktstammen fra 1959 i appendiks 7.1.5.

har endret karakter i forbindelse med fornorskingen. Løsningen de gikk for i 1959, var å beholde diktene fra 1916-diktstammen i Hamsuns fornorskede versjon og ta pennen i egen hånd og fornorske diktene fra 1904-diktstammen, og dermed velge bort Hamsuns egen revisjon av disse diktene. Diktene i del I, den originale diktstammen – 49 dikt – fra 1904, har gjennomgått en ny språklig revisjon av Tore Hamsun og Hoel og Lie. Resultatet er en ny versjon som innholdsmessig er lik 1904-versjonen, som vi vet fra før at Hoel foretrakk. Diktene i del II er gjengitt slik de stod i 1916-versjonen. I forordet, signert av Tore Hamsun, forklarer han deres ønske om å legge versjonen fra 1904 til grunn og hvorfor de valgte å trosse Hamsuns egen revisjon fra 1916:

Denne revisjonen [Hamsuns fornorsking i 1916-versjonen] har stått som et rent ortografisk rutinearbeid, men det viste seg at den ikke lot seg gjennomføre uten at han [Hamsun] på en rekke steder endret form og ordvalg i dikt som var blitt dyrebare for mange. Den kritikk som kom til uttrykk, må sies å ha vært berettiget. Jeg har derfor funnet det riktig at «Det vilde Kor» her gjengis i sin opprinnelige skikkelse, med visse varsomme tillempninger i ortografien som jeg har foretatt i samarbeid med Sigurd Hoel og Nils Lie. Den danske stavemåten av enkelte ord er rettet, og harde konsonanter er foretrukket, hvor det faller naturlig. Inkonsekvenser er det lett å peke på, for den eneste rettesnor har vært at rimene, rytmen, klangfarven i hvert enkelt dikt ikke måtte brytes.¹²⁵

Her har de altså påtatt seg å fornorske, eller rettere sagt modernisere, *Det vilde Kor* fra 1904 på nytt, selv om forfatteren selv har gjort denne jobben veldig grundig tidligere. En slik handling kan tyde på mistro til det arbeidet Hamsun gjorde, men det mest innlysende er nok at utgiverne selv var mest begeistret for 1904-versjonen. Hoels syn på Hamsuns revisjon har jeg referert tidligere, og det er kanskje ingen overraskelse at han er med på å fornorske diktene. Siden hans artikkel «Et ord til Knut Hamsun» stod på trykk i 1916 har han blitt hovedkonsulent i Gyldendal. Men har de nye «forfatterne» lykkes i å fornorske og modernisere diktene på en bedre måte enn Hamsun? Eller har ønsket om å bevare diktens ordlyd slik den var i 1904, gått på bekostning av harde konsonanter?

Det er tydelig at utgiverne har foretatt en selektiv fornorsking. Diktet «Med røde Roser» er gjengitt i versjonen fra 1904 med få ubetydelige endringer som harde konsonanter, palatalisering og modernisering: «Graad» → «Graat», «endskønt» → «endskjønt», «Nej» → «Nei» og «af» → «av». Reglene for hvilke ord som får harde konsonanter er ikke konsekvente, da ordet «skabte» i samme dikt ikke har fått en hard konsonant, som Hamsun ga det i 1916. At utgaven heter *Det vilde Kor og andre dikte*, med hard konsonant, mens «Feberdigte» skrives med bløt konsonant, viser at moderniseringen av språket er tilfeldig. Flertalls-*r* i «skoger» er også sløyfet. I Hamsuns ånd har de valgt å beholde store bokstaver i

¹²⁵ Tore Hamsuns forord til Knut Hamsun: *Det vilde Kor og andre dikte* (1959), s. 5.

substantiv og *aa* for *å*. Hamsuns revisjon i 1916 var konsekvent, og det var kanskje derfor Hoel og den anonyme kritikeren «Bibliofil», de to argeste kritikerne av Hamsuns fornsking i 1916, mente at rettskrivningen av 1907 var viktigere for ham enn poesien. Men det var *hans* dikt og han hadde all rett til å endre dem. Samtidig er argumentene om at 1904-versjonen er bedre, en subjektiv dom av et verk som kanskje var og er større enn forfatteren selv, noe som gjør det vanskelig å si at han *eide* diktsamlingen. Det som har skjedd i dette tilfellet, er at poesien kommer før språkrevisjonen, og resultatet er at den språklige versjonen må lide for rimenes skyld. Utgaven er lite troverdig hva gjelder den språklige revisjonen, men det poetiske er ivaretatt på en god måte. Det dukker opp mange spørsmål i møte med denne utgaven, som tillater seg enda en språklig versjon, og det etter forfatterens død. Dette gjør at utgaven kan regnes som en blanding av *erster Hand* og *letzter Hand* – men, det er ikke Hamsuns *Hand* diktene fra 1904 foreligger i.

Den neste separate utgaven er Den Norske Bokklubbens *Det vilde Kor*, med undertittelen *Digte*, som kom i 1968. Her er det professor i nordisk litteratur, Rolf Nyboe Nettum,¹²⁶ som har skrevet forordet, og trolig vært ansvarlig for tekstgrunnlaget. I forordet gir Nettum en bred introduksjon til Hamsuns dikt, men nevner ingen andre utgaver av *Det vilde Kor*. Det er verken i kolofonen eller andre steder oppgitt noen årstall eller tidligere utgaver av verket, og leseren inviteres dermed til å tro at utgaven er identisk med førsteutgaven fra 1904. Noe den faktisk er. Både antall dikt, diktstamme og skriftspråk er det samme som utgaven fra 1904, noe som gjør utgaven fra 1968 til den mest troverdige separate utgaven etter Hamsuns død, da Nettum forholder seg utelukkende til *Ausgabe erster Hand* uten å foreta ortografiske endringer eller språklig finpuss på egen hånd.

Utgaven fra 1959 danner en ny linje innenfor de separate utgavene av *Det vilde Kor* etter Hamsuns død: en videreføring av Tore Hamsuns revisjon og forord. For i 1993 utkommer *Det vilde kor og andre dikt* i serien *Gyldendals Klassikere*, og er identisk med *Det vilde Kor og andre dikt* fra 1959. Utgivelsen setter 1959 som copyright-år og stoler dermed på Tore Hamsuns utgave. I kolofonen står det: «*Det vilde Kor* utkom første gang i 1904. *Det vilde Kor og andre dikt* 1959. I *Gyldendals Klassikere* 1993.» Disse opplysningene skaper egentlig et inntrykk av at *Det vilde Kor og andre dikt* faktisk er et eget verk av Hamsun, noe

¹²⁶ Om Nettums forhold til Hamsun skriver Otto Hageberg: «Nettum kom aldri heilt på bølglengd med den modne Knut Hamsun; han kunne ikkje skjønna at han fekk Nobelprisen for *Markens grøde* og han forstod både rektor Hertzberg, som sette Duun over Hamsun, og mora og søstrene som dyrka Sigrid Undset og ikkje kunne tola Hamsuns kvinnesyn. Men han kunne ikkje heilt avsverja kunstnaren Hamsun, heller ikkje då det var klårt kor langt unna kvarandre dei stod politisk.» I «Minnetale over professor Rolf Nyboe Nettum» i *Det Norske Videnskaps-Akademis Årbok* (2010), s. 136.

det ikke er. *Ausgabe letzter Hand* fra 1934 er heller ikke nevnt. I baksideteksten finner vi en beskrivelse av diktene som minner om en vi tidligere har lest:

Hamsuns vers er utformet med sikker, moden kunst. De virker født av et strømmende overskudd, og fremfor alt er hans evne til å karakterisere naturstemninger overlegen. Lengst når han i «Skjærgaardsø», et fullkomment uttrykk for Hamsuns naturmystikk. Foruten originalutgaven av *Det vilde Kor* inneholder denne utgaven del II en rekke dikt som Knut Hamsun skrev etter 1904.¹²⁷

Frasene «sikker moden, kunst», «født av et strømmende overskudd», «hans evne til å karakterisere naturstemninger [er] overlegen. Lengst når han i «‘Skjærgaardsø’» og «et fullkomment uttrykk for Hamsuns naturmystikk» er alle hentet ordrett fra litteraturhistorikeren A.H. Winsnes beskrivelse av samlingen fra 1961.¹²⁸ Men kilden er ikke oppgitt. Samtidig er det en videreføring av resepsjonen fra 60-tallet som nærmest er blitt en del av vår oppfatning av verket.

Tore Hamsuns versjon er også i Den Norske Bokklubbens andre utgave av diktene, *Det vilde Kor og andre dikt* i 1998. Her er utgaven identisk med versjonen fra 1959, men forordet er noe omskrevet i første del. Den allerede kompliserte forståelsen av *Det vilde Kor* som verk blir enda mer uforståelig i starten av forordet: «Alle diktene i *Det vilde Kor*, Hamsuns første diktsamling fra 1904, fantes i Knut Hamsuns *Samlede Digte*.»¹²⁹ Hamsun utga aldri noen *Samlede Digte*, men det er kanskje en misforståelse basert på Tore Hamsuns forord fra 1959 hvor det står: «Denne utgave av Knut Hamsuns *Samlede Digte* [...]»¹³⁰ Utgaven het ikke *Samlede Digte*, selv om Tore Hamsun kaller den det. En annen liten feil som er med, er at «dikt» skrives med bløt konsonant på permensiden og med hard konsonant på tittelsiden. Dette er eksempler på hvordan feil i én utgave, i dette tilfellet 1959-versjonen, også dukker opp i senere utgaver som velger å bruke forordet og ikke forholde seg kritisk til tekstgrunnlaget.

1959-diktstammen er også lagt til grunn for Lyrikklubbens utgave *Det vilde Kor og andre dikt* fra 1999. Denne utgaven oppgir ingen årstall for tekstgrunnlaget. Men, det som er interessant med denne utgivelsen er at den likevel ikke har gjengitt diktene fra 1904-diktstammen i Tore Hamsun, Hoel og Lies språklige revisjon fra 1959. I kolofonen er dette forklart: «Del I i denne utgaven er identisk med førsteutgaven av *Det vilde Kor* fra 1904. Diktene i del II er hentet fra *Det vilde Kor og andre dikt*, første gang utgitt i 1959.» Dette er en riktig og nøyaktig opplysning som gir troverdighet til versjonen, men det burde også vært

¹²⁷ Tore Hamsuns forord til Knut Hamsun: *Det vilde Kor og andre dikt* (1993), baksidetekst.

¹²⁸ A. H. Winsnes: *Norges litteratur – fra 1880-årene til første verdenskrig*, bind fem (1961), s. 286.

¹²⁹ Forordet til Knut Hamsun: *Det vilde Kor og andre dikt* (1998), s. 7.

¹³⁰ Tore Hamsuns forord til Knut Hamsun: *Det vilde Kor og andre dikt* (1959), s. 5.

opplyst at del II inneholder de nye diktene fra 1916- og 1921-diktstammen. Lyrikklubben har valgt å overse revisjonen av 1959 og velger å bruke *Ausgabe erster Hand* fra 1904, noe som i tekstkritisk ånd er et godt grunnlag.

Siste del av historien om Tore Hamsuns revisjon, og den siste separate utgivelsen av verket etter Hamsuns død, omhandler J.M. Stenersens praktutgave *Det vilde Kor* illustrert av Karl Erik Harr. Utgaven kom i nytt opplag i 1985. Denne utgaven er den mest interessante av videreføringen av Tore Hamsuns versjon fordi den utgir seg for å være noe den ikke er. Det første som er interessant, er tittelen: *Det vilde Kor*, uten tillegget «og andre dikte». En leser som ikke kjenner til verkets tekstkritiske historie, vil tro at dette er utgaven fra 1904, noe den ikke er. I tillegg til et utdrag fra Tore Hamsuns bok om faren – det er ikke oppgitt hvilken – har boken et forord, signert Tore Hamsun, som er tilnærmet identisk med forordet i utgaven fra 1959. Det er kun den første setningen som er endret til «Denne illustrerte utgave av Knut Hamsuns *Samlede Digte* er delt i to avsnitt».¹³¹ Dette impliserer at innholdet er identisk med *Det vilde Kor og andre dikte* fra 1959, noe den overhodet ikke er. For det første er ikke boken delt inn i to avsnitt, og antall dikt i denne utgaven er 61, og ikke 64 som det er i 1959-utgaven. Dikt som er med i 1959-diktstammen, men ikke i 1984-diktstammen, er: «Paa Hvælvet» fra den originale diktstammen av 1904, og «Søvnen og Døden» og «Hvad Kjærlighet er –?» fra 1921-diktstammen. Utgaven har altså en misvisende tittel og forord. Diktstammen i 1984-versjonen er nemlig identisk med diktstammen fra 1916, og ikke Tore Hamsuns diktstamme fra 1959. Bruken av liten forbokstav i substantiv og bolle-å betyr at det er *Samlede verker* fra 1956 eller en senere versjon av *Samlede verker* som er lagt til grunn. 1984-utgaven er identisk¹³² med *Samlede verker* fra 1956, både når det gjelder antall dikt, estetisk uttrykk og tittel. Forlaget har her valgt å bruke Tore Hamsuns forord fra 1959, trolig for å låne litt av hans etos. Men de har ikke brukt ikke det samme tekstgrunnlaget, men diktstammen fra en annen versjon, noe som blir problematisk da informasjonen i forordet overhodet ikke stemmer overens med innholdet. Enten det er forlaget eller Tore Hamsun som står bak denne tekstkritiske «glippen», er det uten tvil en helt feilaktig fremstilling. Man kan tolke det på to måter: Enten har Tore Hamsun ombestemt seg hva gjelder «opprinnelige utgave» og satt 1934, *Ausgabe letzter Hand*, foran *erster Hand*, som han valgte å bruke i 1959. Eller også har forlaget bedt om å få tilsendt Tore Hamsuns forord og ikke vært klar over verkets ustabilitet. Men dette legitimerer ikke de tekstkritiske feilene denne utgaven inneholder. Alt i alt kan man

¹³¹ Tore Hamsuns forord til *Det vilde Kor* (1984), s. 9. Dette er også en videreføring av en feilsitering av tittelen.

¹³² Den eneste forskjellen er at rekkefølgen på diktene «Lina» og «Ungt spil» er byttet om i 1984-utgaven.

kalle dette et falsum, en utgave som overhodet ikke er til å stole på, og den utgaven med det minst troverdige tekstgrunnlaget av alle utgaver av *Det vilde Kor* etter Hamsuns død.

5.3 *En Fløjte lød i mit Blod og nye Samlede verker*

I 2003, 51 år etter hans død, kom det en ny bok med Hamsuns dikt: *En Fløjte lød i mit Blod*. I kolofonen omtales boken som en «litterær begivenhet», men det er selvsagt ikke Hamsun selv som utgir denne «nye» diktsamlingen, det er Hamsun-biograf Lars Frode Larsen som har «samlet, redigert og kommentert diktene». Samlingen er satt sammen på samme måte som Hamsun selv gjorde med *Det vilde Kor* (1904) og med de nye diktene *Det vilde Kor* i *Samlede Verker* (1916); ved å plukke dikt som tidligere er publisert i tidsskrifter og aviser eller dikt fra verk med lyriske innslag, og sette dem sammen. Resten består av, ikke akkurat nyskrevne dikt i denne sammenheng, dikt som ikke er publisert tidligere, men skrevet i brev til Hamsuns barn eller venner. Larsen har gravd dypt i Hamsuns etterlatte papirer og samlet sammen 41 dikt. Samlingen inneholder 16 dikt som er hentet fra tidligere publiserte verk eller utgitt som eget verk,¹³³ og elleve dikt som tidligere er publisert i tidsskrifter eller aviser.¹³⁴ De resterende 14 diktene er upubliserte dikt som Larsen har funnet i Hamsuns etterlatte papirer og andre steder. Forholdet mellom dikt som har vært publisert tidligere, i Larsens tilfelle 27 mot de ti gamle diktene i *Det vilde Kor* fra 1904, gjør at selve sammensettingen av samlingen er annerledes: *Det vilde Kor* hadde 39 nyskrevne dikt mot *En Fløjte lød i mit Blod* sine 14 dikt, som, slik jeg velger å tolke det, aldri var ment som en del av noen diktsamling. Disse diktene er enten hentet fra brev¹³⁵, manus som Hamsun selv ville utgi under pseudonym¹³⁶, gavedikt til familie

¹³³ «Et gjensyn» (1878) og «Sang» er hentet fra *Munken Vendt* (1902), «Paa Hvælv» i *Det vilde Kor* i 1904, «[Alle de Ting i Verden er –]» i *Rosa* (1908), «Til Ellen Key» var med i *Dikte* (1921) og «[Ud glider Jollen]» i *Ny Jord* (1893), «For tak og sleett», «[Nordland]» (må ikke forveksles med «Nordland» i *Det vilde Kor* i *Samlede Verker* (1916)), «Sjeledemringen», «[Har du faat kjending paa sorg og tvang –]», «Til min evighedsblomst» og «[Du døbte mig i taarer, birkedal]» er alle hentet fra *Bjørger* (1878). «Forviklinger» i *Lundensisk studentkalender* (1894) og i en omskrevet versjon tatt med i kortnovellen «Ring» i *Siesta* (1897). Del III av «Til Bergljot» er omskrevet og tatt med under tittelen «I Ungdommens Vaar» i *Det vilde Kor* (1904). «[Du har saa brede Hænder]» i *Paa Gjengrodde Stier* (1949), «[San Paolo gik til Havet]» i Jan Marstrander: *Det ensomme menneske i Knut Hamsuns diktning* (1959) (ukjent datering).

¹³⁴ «I Nød» i *Norsk Familjeblad* (1879), «Til Gønner Torgerson» og «Filosofisk Senetrækning» i *Norden* (1882), «Verden hælder» i *Julaften* (1895), «For Norge», «Til Georg Stang» og «Betragtning» (må ikke forveksles med «Betragtning» i *Det vilde Kor*) i *Strax* (1905), «Til Strix paa Sølvbryllupsdagen» i *Strix* (1922), «Edvard Munch» i *Aftenposten* (1944), «Benn Fuhr død» i *Grimstad Adressetidene* (1933), «[Her kommer jeg i min dyreste stas]» i *Aftenposten* (1916) og «[Vi haster os frem med vort Liv på Jord]» i *Aftenposten* (1930).

¹³⁵ «[Sibellius]» i brev til Wentzel Hagelstam (1899), «Ødets Hav» vedlagt brev til Nikolai Frøslund (1884), «Til Autografsamler Larsen paa hans Fødselsdag 1891» vedlagt brev til Ole Johan Larsen (1891),

¹³⁶ «Firmaet Forvoksen & Folk» (1878), Hamsun ville bruke signaturen «Don Qvixote» (er delvis publisert i *Hordaland Folkeblad* (1993) og *in extenso* i Atle Austestad: *Knut Hamsun i Øystese* (1993)).

og venner¹³⁷, skrevet på baksiden av et kalenderblad¹³⁸ eller fra en serviett spesiallaget for et jubileum med blant annet et dikt av Hamsun¹³⁹. Larsen har gjort et imponerende arbeid med å lete frem ukjente dikt, men en *ny* diktsamling av Knut Hamsun er det ikke snakk om.

I årene 2007–2009 utkom Hamsuns *Samlede verker* i en ny utgave på Gyldendal for å markere at det var 150 år siden forfatteren ble født i 2009. Utgaven som har betegnelsen «ny utgave», er ut ifra innholdet en ny utgave og ikke et nytt opplag av 1956-utgaven. Flere litteraturvitere hadde i forkant etterlyst en bedre tekstkritisk versjon av Hamsuns samlede verker. Hamsun-forsker Ståle Dingstad uttalte til Klassekampen av det var på høy tid med en tekstkritisk utgave av *Samlede verker*: «Hvis en tekstkritisk utgave er selve ryggraden i Hamsun-forskningen, så mangler forskningen ryggrad. Dessuten vil en slik utgave få store konsekvenser for vår forståelse av Hamsun.»¹⁴⁰ Lars Frode Larsen ble utnevnt til verkredaktør for den nye utgaven. *Samlede verker – ny utgave* inneholder hele 27 bind, som omfatter romaner, noveller, ungdomsdiktning, skuespill, dikt, erindringer og sakprosa. I motsetning til de tidligere ti utgavene av *Samlede verker* er denne utstyrt med et eget forord av etterord til alle bindene skrevet av verkredaktøren. Denne nye utgaven er ifølge Larsen «den første virkelig *samlede* utgave av dikterens verker».¹⁴¹ Det er foretatt en gjennomgående språklig revisjon med utgangspunkt i *Samlede Verker* fra 1934. Endringene er gjort «i dyp respekt for forfatterens kunstneriske intensjoner».¹⁴² For å løse verkets tekstkritiske problemer, har Larsen valgt å ta med både *Det vilde Kor* fra 1904 – *Ausgabe erster Hand* – og utgaven fra *Samlede Verker* i 1934 – *Ausgabe letzter Hand*.

Hamsuns dikt er for første gang viet et eget bind hvor Larsen har ført opp *En Fløjte lød i mit Blod* på lik linje med *Det vilde Kor*, noe som igjen inviterer leseren til å tro at det er et verk av Hamsun. Da *En Fløjte lød i mit Blod* utkom for første gang i 2003, omfattet den 41 dikt. Samme utgave i nye *Samlede verker* inneholder 40 dikt. Larsen har gjort noen merkelige valg i diktomfanget i utgaven som er tatt med i nye *Samlede verker*: Han har valgt å sløyfe ni

¹³⁷ «Til Cecilia!» (Hamsuns yngste datter) (1932), «Til Marie» (Hamsuns kone) (1928) (senere gjengitt i Marie Hamsun: *Regnbuen* (1953)), «[Til Anne-Marie Frøisland!]» (dedikasjon) (1929), «[Det hekk i Holland eit Skilderi]» skrevet på baksiden av et maleri Hamsun gav til datteren Victoria i 1903[?]. Gjengitt i Tore Hamsun: *Knut Hamsun – min far* (1987), «[Der skreg en Fugl] hilsen i et poesialbum til den angivelige «fru banksjef Rognerud» (1894),

¹³⁸ «[Det hælder imot Død]» (1937), «[Paa Himlen driver Stjærnene]» (1908) og «[Severud Cæsina]» (1904).

¹³⁹ «Deviser – Vise» En av faksimile-hilsenene som ble trykt på festservietter i forbindelse med Gyldendal-forlegger Peter Nansens 25-årsjubileum som forfatter i 1908. Gjengitt som faksimile i Aleks. Frøland: *Peter Nansen. Et forsøg på en vurdering* (1962).

¹⁴⁰ Marius Wulfsberg: «Behov for ny utgave av Hamsun» i Klassekampen 20. februar 1997.

¹⁴¹ Lars Frode Larsen «Hamsuns samlede verker» i Knut Hamsun *Samlede verker*, bind 1 (2007), s. 198.

¹⁴² Lars Frode Larsen «Hamsuns samlede verker» i Knut Hamsun: *Samlede verker*, bind 1: *Sult* (2007), s. 198.

dikt¹⁴³ og satt inn åtte nye dikt.¹⁴⁴ Dette gir verket to tekstvitner. Det som er interessant, og en smule merkelig ved Larsens nye utvalg, er at blant de nye diktene finner vi først og fremst de to resterende av de tre nye diktene fra 1921-diktstammen,¹⁴⁵ som ikke var med i *En Fløjte lød i mit Blod* i 2003, «Lurtonen» et dikt fra Hamsuns tidlige forfatterår, «Feberdigte» som er med i samtlige tekstvitner av *Det vilde Kor*, og «Sne» og «Sorosi Piger» to av 16 nye dikt i 1916-diktstammen. Dette er merkelig fordi «Feberdikte» dermed er med tre ganger og «Sne» og «Sorosi Piger» er med to ganger i samme bind av *Samlede verker*.

Den nye utgaven av Hamsuns *Samlede verker* har foreløpig satt et punktum i denne publiseringshistorien hvor *Ausgabe erster og letzter Hand* får stå side om side.

¹⁴³ «For tak og sleett», «Nordland», «Sjeledemringen», «Har du faat kjending paa sorg og tvang –?», «Til min evighedsblomst», Du døbte mig i taarer, birkedal», «Paa Hvælvet», «Alle de Ting i Verden er–» og «Du har saa brede Hænder».

¹⁴⁴ «Lurtonen», «Feberdigte», «Sne», «Sorosi Piger», «Til Marie», «Hvad Kjærlighet er –?», «Søvnen og døden» og «Til Cecilia paa 11 Aarsdagen».

¹⁴⁵ «Hvad Kjærlighet er – ?» og «Søvnen og Døden».

6 Flere tekster – samme verk?

Om *Det vilde Kor* er best i 1904- eller 1916-versjonen, blir til syvende og sist en subjektiv avgjørelse, en vurdering denne oppgaven ikke har som mål å utdype. Jeg vil heller problematisere oppfattelsen av *Det vilde Kor* som verk og drøfte hvordan de ulike tekstvitnene forholder seg til verket som helhet. Verket inneholder så mange tekster at det er en utfordring å bestemme seg for hvilken utgave man skal legge til grunn for en videre analyse. Å datere *Det vilde Kor* til 1904 uten å presisere hvilken *utgave* man bruker, kan på denne bakgrunn by på store utfordringer. *Ausgabe erster Hand* og *letzter Hand* er forskjellig behandlet av litteraturvitere og litteraturforskere i løpet av verkets 110 år lange levetid. Utgivere som ønsker å konstituere de de mener er den «riktige» eller beste versjonen av verket, ender enten opp med å forholde seg temmelig fritt til forfatterens intensjon, eller sette sammen «sitt eget» utvalg.

6.1 *Ausgabe erster eller letzter Hand?*

Det vilde Kor fra 1904 er *Ausgabe erster Hand*. *Det vilde Kor* i *Samlede Verker* fra 1934 er *Ausgabe letzter Hand*. Hva skal forlaget velge å utgi etter Hamsuns død? Utgavene etter 1952 bærer preg av at *Det vilde Kor* er et sammensatt utgiverproblem. Versjonen i *Samlede verker* har hatt en sterk posisjon som den kanoniserte utgaven, rett og slett i kraft av at den er inkludert i den konteksten. Da verket utkom for første gang i *Samlede verker* i 1916 var det i en utvidet og fornorsket versjon som skilte seg radikalt fra førsteutgaven, men det var «1904» som stod oppført på tittelbladet. Det kan ha vært et ønske fra Hamsuns side at 1916-versjonen skulle stå som *final authorial intention*¹⁴⁶ og at det er grunnen til at «1904» settes på tittelbladet, noe som vanligvis tolkes som året da utgaven utkom for første gang. Bruken av «1904» i senere utgaver er blitt en anakronisme som følger verket, og er derfor ikke en forsikring om at det er originalutgaven man holder i hånden. Det var ikke før i 2009 at utgaven fra 1904 ble innlemmet i «nye» *Samlede verker*, sammen med 1934-versjonen. Ved å sette *Ausgabe erster* og *letzter Hand* ved siden av hverandre på denne måten, kan leseren selv se hvilke endringer Hamsun gjorde. Denne løsningen ivaretar de tekstkritiske utfordringene, men tar ikke høyde for samtlige versjoner av verket. *Dikte* og *Vildt Kor* ender opp med å bli visket ut av litteraturhistorien.

Av de separate utgavene var det Tore Hamsuns versjon som kom som den første etter

¹⁴⁶ G. Thomas Tanselle: «The Editorial Problem of Final Authorial Intention» i *Textual Criticism and Scholarly Editing* (1990) [1976].

Hamsuns død. Sammen med Sigurd Hoel og Nils Lie foretok han et interessant valg av tekstvitner i *Det vilde Kor og andre dikt* i 1959. De valgte å foreta en ny språklig revisjon av *Ausgabe erster Hand* og satt den sammen med de nye diktene fra *Ausgabe letzter Hand*. Slik konstituerte de en helt ny *Hand*, som ikke er Hamsuns egen. Denne versjonen ble videreført tre ganger.¹⁴⁷

Den Norske Bokklubbens utgave fra 1998 valgte å bruke *Det vilde Kor* som tittel og gjengi diktene nøyaktig slik de stod i førsteutgaven. Utgaven er dermed tro mot *erster Hand*, men som en direkte konsekvens av dette forholder den seg ikke til verkets diakrone aspekt. Det er litteraturhistorikeren Rolf Nyboe Nettum som har signert forordet og utgaven er den eneste etter Hamsuns død som gjengir *Ausgabe erster Hand*. En annen utgave som også har valgt *Det vilde Kor* som tittel, ble utgitt i 1984. Basert på forordet, signert Tore Hamsun, vil en leser tro at dette er en utgave som er identisk med tekstvitnet fra 1959. Innholdet er faktisk basert på versjonen i *Samlede verker* fra 1954, en videreføring av *letzter Hand* fra 1934. Om man leser denne utgaven og tror man holder førsteutgaven i hånden, vil man bli meget skuffet.

Etter Hamsuns død utgis det altså seks utgaver av *Det vilde Kor* i *Samlede Verker* og en separat utgave som velger å legge *letzter Hand* til grunn. Tre utgaver kombinerer en ny språklig revisjon av *erster Hand* med de nye diktene fra *letzter Hand*. Én utgave kombinerer også de to versjonene, men viderefører ikke Tore Hamsuns språklige revisjon. *Det vilde Kor* i den nye utgaven av *Samlede verker* (2009) omfatter 1904- og 1934-versjonen, både *erster* og *letzter Hand*. Det er bare én utgave som velger å forholde seg utelukkende til *erster Hand*. Dette gir et sterkt inntrykk av at det er *letzter Hand* som for ettertiden har stått som den «riktige» utgaven og Hamsuns *final authorial intention*.

I oppsummeringen av Hamsuns rolle som versets «greve» og publiseringshistorien til *Det vilde Kor* og dets status som verk, vil jeg ta utgangspunkt i og problematisere verkets status gjennom følgende spørsmål: Hva om tittelen eller teksten skiftes ut? Hvilken kraft har resepsjonen av verket?

6.2 *Det vilde Kor* som verk

Selve verkets tittel, *Det vilde Kor*, røper en forfatterintensjon om at dikstamlingen skal forstås som et verk, ikke som dikt i utvalg eller samling. Tittelen er estetisk, ikke bibliografisk, og gir dermed samlingen verkpreg. Forfatterintensjonen forutsetter at diktene skal «snakke» til og

¹⁴⁷ Lyrikklubbens utgave fra 1999 viderefører ikke Tore Hamsuns ortografiske endringer.

med hverandre. Både tittel, utvalg og organisering av diktene i samlingen vitner om at dette er tenkt som ett verk. Vil da endring i en eller flere av disse elementene føre til at forståelsen av verket endres? I dette tilfellet endres både tittel, diktantall og tekst, uten at det ser ut til å ha noen merkbar effekt på forståelsen av *Det vilde Kor* som ett verk.

I løpet av Hamsuns levetid utkom *Det vilde Kor* under to nye titler: *Dikte* i 1921 og *Vildt Kor* i 1927. I 1921 var Hamsun høyst klar over bruken av hard konsonant i den nye tittelen. I et brev til redaktør Kønig i Gyldendal presiserte han at tittelen skulle skrives med *k*.¹⁴⁸ Da han endret tittelen for andre gang, ville han ha ubestemt form, og indikerer at han ble «narret til at bruke [bestemt form] allerede første Gang».¹⁴⁹ Den ene tittelen, *Dikte*, gir ikke den samme verkforståelsen som den andre, *Vildt Kor*. *Dikte* gir assosiasjoner til en mer tilfeldig samling dikt enn *Vildt Kor*, som egentlig bare er en revisjon av den gamle tittelen.

Etter Hamsuns død utkommer verket både med den originale tittelen og ny tittel. Tore Hamsun lager en ny tittel i 1959: *Det vilde Kor og andre dikte*. Her beholdes forfatterens intensjon, men får også en tilleggsdel bestående av «andre dikte». Hvorfor beholde den danske flertalls-*e* i «dikte»? Tore Hamsuns nye tittel brukes også i *Gyldendals klassikere* i 1993 og i Den Norske Bokklubbens andre utgave i 1998. Lyrikklubbens utgave fra 1999 viderefører også tittelen, men uten flertalls-*e* i *dikte*. Det er bare to separate utgaver etter forfatterens død som har fått *Det vilde Kor* som tittel: Den Norske Bokklubbens første utgave fra 1968 og J.M. Stenersens praktutgave fra 1984.

To ganger tilfører Hamsun nye dikt til verket. I 1916 utvides diktsamlingen med 13 nye dikt og ett dikt sløyfes da den tas med i *Samlede Verker*. I 1921 utvider han samlingen igjen med tre nye dikt i *Dikte*. To ganger foretar Hamsun en revisjon av verket. 1916-versjonen av *Det vilde Kor* har gjennomgått en radikal revisjon av språket. Hamsun foretar også en mindre ortografisk revisjon i *Vildt Kor* i 1927. Tore Hamsun, Sigurd Hoel og Nils Lie foretar en egen språklig revisjon i 1959.

Skifte av tittel, dikt som tas ut og inn av samlingen og flere språklige revisjoner ser ikke ut til å ha endret oppfattelsen av *Det vilde Kor* som verk. Utgavene *Dikte* og *Vildt Kor* regnes stort sett ikke som en del av verket, mest sannsynlig fordi tittelen er annerledes, noe som vitner om at skifte av tittel har en større konsekvens enn endring i antall dikt eller tekst.

¹⁴⁸ Harald S. Næss: *Knut Hamsuns brev 1915–1924*, bind IV (1997). Brev 1644 (7.9.1921), s. 376.

¹⁴⁹ Harald S. Næss: *Knut Hamsuns brev 1925–1933*, bind V (1999). Brev 1891 (27.8.1927), s. 117.

6.3 Resepsjonens kraft

I løpet av verkets kompliserte historie har resepsjonen hatt en sterk påvirkningskraft. Sigurd Hoel og «Bibliofil» kritikk av Hamsuns endringer i 1916 er viktig for å forstå hvordan samtidige lesere opplevde den nye utgaven. Deres argumenter er også på sin plass ved en så dramatisk og omfattende revisjon av verket, selv om verken forlaget eller Hamsun så ut til å ta denne kritikken særlig alvorlig. Men som lesere i det litterære kretsløpet har de et viktig poeng. Et litterært verk har ingen materiell eksistens. Det eksisterer bare intersubjektivt. Og så lenge ingen sår tvil om dets status, vil det ikke være truet. Verket konstrueres altså både tekstlig av forfatteren og hans/hennes formidlere, men også av leserne som opinion. En forfatter har skrevet en tekst som transformeres gjennom et kretsløp og realiseres først som verk når den leses og aksepteres som verk. En tekst er en materiell størrelse, mens et verk er en abstrakt størrelse. Teksten aksepteres også som verk av leserne og anmeldere på mottakersiden, og i dette tilfellet er det de samme leserne som igjen må akseptere en ny tekst til et gammelt verk. Hoel og «Bibliofil» mener det er *erster Hand* som er den beste, med begrunnelsen at den ligger nærmest forfatterens ungdomspoesi og at det angivelig er den eneste forfatterintensjonen man burde forholde seg til. Denne holdningen vitner om en oppfattelse av forfatterens intensjon som noe unikt og åndelig, nærmest religiøst, som ikke kan røres ved eller forbedres. Deres holdning kan sees på som en romantisk forståelse av et verk som et ferdig, avsluttet produkt, som aldri kan endres.

Litteraturstudenten Ragnvald Høvik valgte å forholde seg til *letzter Hand* i sin hovedoppgave fra 1949 og satt sammen to utgaver for å kunne gi en grundig og dekkende beskrivelse av verket i Hamsuns siste revisjon. I en nyere hovedoppgave fra 2001 valgte Hans R. Hansen å forholde seg til *erster Hand*. At disse to hovedoppgavene velger helt forskjellige versjoner som utgangspunkt for sin analyse, er i seg selv interessant. Høvik skriver i en tid da nykritikkens krav om objektiv analyse ikke har nådd Norges litterære miljøer riktig ennå. Hansen på sin side er en del av den nykritiske, poststrukturalistiske og moderne litteraturforskningen som i Norge for alvor overtok hegemoniet på 60-tallet. W.K. Wimsatt og M.C. Beardsley hadde avskrevet forfatterintensjonen som irrelevant for den nykritiske litterære fortolkningen. Høvik problematiserer ikke Hamsuns intensjon på noen måte, selv om han er forut for nykritikken i Norge, men velger å gjøre noe som en nykritiker høyst sannsynlig ikke ville gjort: sette sammen fragmenter fra to verk for å danne en helhet basert på forfatterens siste endringer. Om han var klar over endringene eller rett og slett ville bruke de sist utgitte utgavene, fremgår ikke i oppgaven. Hansen problematiserer ikke forfatterintensjonens endringer eller konsekvenser i sin analyse, men redegjør kort for de ulike

versjonene.

Lektor Kommandantvold ramser opp forskjellige utgaver og parafraiserer Hoel i sin artikkel fra 1972, men ser ikke på denne informasjonen som noen kommentar eller kritikk av litteraturhistoriens beretning om *Det vilde Kor*. Den franske litteraturforskeren Boyer kan rett og slett ikke være klar over de ulike versjonene av verket i sin artikkel fra 1995. Han bruker 1904 som årsreferanse, men siterer dikt som først ble publisert i 1916-versjonen. Hans H. Skei gir i sin artikkel fra 2000 et riss av verkproblematikken, og velger Tore Hamsuns *Det vilde Kor og andre dikt* fra 1959, men bruker 1904 i referansene, uten at han gir inntrykk av at han er klar over revisjonene som er foretatt av både Knut og Tore Hamsun. Skei har en noe lemfeldig siteringsmåte som gjør det uklart hvilken versjon han faktisk siterer fra da han etterlyser dikt om vinter: «Sne» er ikke med i 1904-versjonen, men var et av de 13 nye diktene i 1904-versjonen og er også tatt med i 1959-versjonen. Han skriver også at det ikke er noen grunn til å forholde seg til diktene Hamsun skrev etter 1904, men 15 av disse diktene er tatt med i utgaven fra 1959 som han i starten av artikkelen legger til grunn for sine refleksjoner. Hvilken utgave er det han egentlig har lagt til grunn? Hamsun-biografen Jørgen Haugan viderefører Hoel og «Bibliofil» sine reaksjoner mot 1916-versjonen og omtaler det han kaller «Hamsuns litterære hærverk» i en udelt negativ tone uten å gi nok tekstlig belegg for sine argumenter.

Dette utsnittet fra resepsjonen av Hamsuns lyrikk viser at den er preget av en negativ omtale av Hamsuns revisjon uten å belegge med tekstkritiske argumenter, men bare estetiske refleksjoner. Hamsuns intensjon bak den språklige revisjonen nevnes så vidt, men problematiseres ikke og drøftes heller ikke inngående. Litteraturhistorien forholder seg i hovedsak til verkets opprinnelige publiseringskontekst – det synkrone aspektet – og tar ikke høyde for tekstens overlevering i historien i form av senere utgaver – det diakrone aspektet.

6.4 Fragment eller verk?

Det ligger i tittelen *Samlede verker* og dermed i premisset for en slik utgivelse at bøkene skulle være *forfatterens verker*, ferdig avsluttede verker som gjennom en slik utgivelse kanoniseres. Det strider derfor mot våre forventninger når *En Fløjte lød i mit Blod* er inkludert i nye *Samlede verker*. Larsen kommer med en begrunnelse for Hamsuns «nye» diktsamling i etterordet i nye *Samlede verker*:

Selv om de 40 diktene i «En Fløjte [lød i mit Blod]» gjennomgående kan sies å holde et noe lavere kvalitetsnivå enn de Hamsun til slutt bestemte seg for å inkludere i sine samlinger, har de likevel – ikke minst på bakgrunn av hans påstand om at de dikt han brente hverken var verre eller bedre enn de som nådde boksidene – verdi både litteraturhistorisk og selvfølgelig for alle Hamsun-interesserte.¹⁵⁰

Diktene han brente, finnes ikke lenger, så hvorfor utgi dikt han ikke engang tok bryet med å brenne? Interessen for disse diktene ønsker jeg ikke å så tvil om, jeg har selv hatt stor glede av å lese dem, men hvorfor gi diktene som verken er utvalgt eller utgitt av forfatteren en tittel? Jo, det etablerer dem som et verk, selv om det strengt tatt er fragmenter av dikt. Et godt eksempel på et lignende forsøk på å konstruere et verk av en forfatter som er død, finner vi i historien om Friedrich Nietzsches «hovedverk» *Der Wille zur Macht* (1901). Hans søster samlet sammen fragmenter av Nietzsche og utga dem som et verk i 1901 og i en endelig utgave i 1906. Utgaven fikk stor betydning for resepsjonen og den filosofiske arven etter forfatteren.¹⁵¹ Men kan man regne en samling fragmenter som et verk? Senere er dette kritisert og problematisert, og det er også kommet en mer «forfattertro» versjon av filosofens samlede verker. Det ville dermed vært mer riktig å tilføye diktene under en tittel som «Upubliserte dikt», som ikke fordrer at det er et nytt verk det er snakk om.

6.5 Hamsun-forskningens mangel på tekstkritikk

En som tidligere har satt fingeren på dette problemet i Hamsun-forskningen er litteraturprofessor Ståle Dingstad. I sin artikkel om Hamsuns revisjon av *Sult* kritiserer han norsk litteraturforskning for aldri å ha stilt spørsmålene: «hvor mange versjoner har vi, hva skiller versjonene fra hverandre, hvilken versjon leser vi, og hvorfor leser vi nettopp denne?». ¹⁵² Gjennomgangen av resepsjonen av *Det vilde Kor* viser at mangelen på lignende spørsmål har ført til en like lemfeldig behandling av verkets ulike tekster. Dette er også en mulig forklaring på Hamsun-senterets feilaktige informasjon om verket på sine nettsider: «*Det vilde Kor* (1904) er Hamsuns eneste diktsamling. Samlingen består av 61 dikt [...]». ¹⁵³ *Det vilde Kor* bestod i 1904 av 49 dikt, antallet ble øket til 61 først i 1916. På samme internettside er «Med røde Roser» sitert fra 1904-versjonen.

Dingstads kritikk av Hamsun-forskningens mangel på tekstkritiske spørsmål gjelder i

¹⁵⁰ Lars Frode Larsen: «Etterord» i Knut Hamsun: *Samlede verker*, bind 22: *Det vilde Kor* og *En Fløjte lød i mit Blod* (2009), s. 256.

¹⁵¹ Arne Melberg: «Litteratur som verk och som verksamhet» i *Norsk Litteraturvitenskapelig Tidsskrift* 2 (2002), s. 104.

¹⁵² Ståle Dingstad: «Om *Sult* (1890) – og andre tekster med samme tittel», *Edda* (1998), s. 30.

¹⁵³ Om *Det vilde Kor* på hamsunsenteret.no, lastet ned 30.mai 2014: <http://hamsunsenteret.no/no/knut-hamsun/bokene/work/23-det-vilde-kor>

høy grad også resepsjonen av *Det vilde Kor*. Der nykritikerne var opptatt av å analysere verk som autonome objekter, er det bokhistoriens oppgave å undersøke verkets historiske utbredelse. All resepsjon og alle versjoner bidrar til vår oppfatning av verket. Samspillet mellom forfatter, forleggere og den litterære institusjon er derfor viktige steder å finne verkets kontekst, dets plass i kommunikasjonskretsløpet mellom forfatter og leser, for det er i dette kretsløpet teksten dannes og blir akseptert som verk. Tekstkritikeren og bibliografen D.F. McKenzie påpeker at teksten til et litterært verk ikke er en fast og entydig størrelse, men et fundamentalt ustabil fenomen underlagt historisk variasjon.¹⁵⁴ Og jeg har forsøkt å oppfylle hans definisjon av en bokhistorisk studie:

For enhver boghistorisk forskning, som ikke inddrager studiet af de sociale, økonomiske og politiske motiver for bogudgivelsen, vil spørgsmålet om, hvorfor teksterne blev skrevet og læst, som de gjorde, hvorfor blev de skrevet og læst, som de gjorde, hvorfor de blev omskrevet og omformet eller fik lov at ga tabt, udarte sig til en håbløst utilstrækkelig bogliste, der aldrig vil kunne udvikle sig til læseværdig historieskrivning.¹⁵⁵

For å kunne forstå Hamsuns revisjon av egne dikt i 1916 er man nødt til å forstå endringene som et resultat av omkringliggende omstendigheter, i dette tilfellet rettskrivningsnormen av 1907. Det har vært nødvendig i denne oppgaven å gjennomgå Hamsuns korrespondanse med forlaget, resepsjonen og den historiske konteksten for å danne et komplett bilde av verket. Dette er et viktig aspekt som har påvirket og endret forfatterintensjonen bak teksten og dermed blitt en del av verket. Dermed vil en nykritisk lesning av *teksten* forutsette en *tekstkritisk* forståelse av *verket* som helhet, ikke som en synkron tekst fra 1904. *Det vilde Kor* inngår i historiske og språk- og kulturpolitiske sammenhenger og utfyller forfatterens intensjon på forskjellige måter i 1904 og senere, da han foretar endringer i 1916, 1921 og 1927. Det gjør det vanskelig å tolke teksten løsrevet fra enhver historisk og kulturell kontekst. I en bokhistorisk sammenheng er forfatteren et produkt av historiem, samfunnet, estetiske og sosiale intensjoner blant annet forlag og redaktører. Dette synet strider mot en nykritisk, strukturalistisk og poststrukturalistisk fornektelse av forfatteren som en suveren, men uinteressant skaper. Men det er et nykritisk og historieløst syn på verket som i hovedsak har preget resepsjonen av verket.

Denne bibliografiske og tekstkritiske studien av *Det vilde Kor* viser at bokhistoriske spørsmål utfordrer resepsjonen av verket og dets status. Til tross for stadige utskiftninger av

¹⁵⁴ D.F. McKenzie: «Bogen som udtryksform» i *Boghistorie* Jens Bjerring-Hansen og Torben Jelsbak (red.) (2010), 67.

¹⁵⁵ D.F. McKenzie: «Bogen som udtryksform» i *Boghistorie* Jens Bjerring-Hansen og Torben Jelsbak (red.) (2010), 66.

tittel, diktantall og endring av teksten har ikke dette ført til noen konsekvenser for verkets status, da de fleste tidfester diktsamlingen til 1904. *Det vilde Kor* er ikke et stabilt verk med en konstant tekst som har blitt overlevert gjennom 110 år. Det må derfor leses som et verk med forskjellige tekster som stadig ble endret under påvirkning av en skiftende forfatterintensjon og kraftiske kulturelle og politiske strømninger i dets samtid.

7 Appendiks

7.1 Oversikter over dikt i utgaver av *Det vilde Kor*.

Dikttitler er gjengitt alfabetisk med den plassen hvert dikt har i rekkefølgen i parentes.

7.1.1 *Det vilde Kor* (1904)

Abdullahs Haab (46)	Gammel Jomfru (25)	Lina (17)
Aftenrøde (41)	Gangspilsvise (47)	Med røde Roser (1)
Alle borte (22)	Gensyn (43)	Mønsterbo (21)
Alrunen (20)	Godnat herinde (34)	Om Hundrede Aar er alting glemt (32)
Basun (49)	Gravsted (15)	Paa Hvælvvet (11)
Betragtning (27)	Halling (9)	Sangen i Skoge (10)
Bjørnson (40)	Himmelbrev til Byron (38)	Skærgaardsø (13)
Borte (2)	Hjem fra Festen (45)	Sommernat (5)
Bøcklins Død (39)	Hvad suser i Natten (31)	Svend Herulfsens Ord (37)
Det stunder mod Regn (48)	Hvad ved vi (3)	Til Frøken S*** (29)
Det Suk gennem Skabningen (28)	Høstdag (8)	Tonen (35)
Diset Kvæld (44)	Høstnat (19)	Tora synger (26)
Drot (14)	I Ungdommens Vaar (4)	Undskyldning (30)
Duttens Vise (23)	I Ventetiden (24)	Ungt Spil (16)
Efter Afskeden (36)	Kvannelederskernes Sang (42)	Ved Nyingen (33)
Efter Festen (18)	Lad spille med Vaar over Jorden (7)	Violoncel (6)
Feberdigte (12)		

7.1.2 *Det vilde Kor i Samlede Verker* (1916)

Abdullahs Haap (58)	Fløitestubb (57)	Lina (19)
Aftenrøde (51)	Gammel Jomfru (28)	Margaret Mort (22)
Alle borte (25)	Gangspilsvise (59)	Med røde Roser (1)
Alrunen (23)	Gjensyn (54)	Mønsterbo (24)
Basun (61)	Godnat herinde (39)	Nordland (52)
Betragtning (30)	Gravsted (16)	Nyn (44)
Bjørnson (49)	Gutten (40)	Om Hundrede Aar er alting glemt (37)
Bjørnsons Død (50)	Halling (10)	Rimet Skog (36)
Borte (2)	Himmelbrev til Byron (47)	Sangen i Skoger (11)
Bøcklins Død (48)	Hjem fra Festen (56)	Skjærgaardsø (13)
Det stunder mot Regn (60)	Hvad vet vi (3)	Sne (17)
Det Suk gjennom Skapningen (31)	Hvad suser i Natten (34)	Sommernat (5)
Diset Kvæld (55)	Høstdag (8)	Sorosi Piker (15)
Drot (14)	Høstnat (21)	Svend Herulfsens Ord (46)
Duttens Vise (26)	I Ungdommens Vaar (4)	Saa vender jeg om (35)
Efter Avskeden (45)	I Ventetiden (27)	Til dig, M*** (41)
Efter Festen (20)	Kvanneletherskernes Sang (53)	Til Frøken S*** (32)
Enerbusken (9)	Lat spille med Vaar over Jorden (7)	Tonen (43)
Feberdikte (12)		Tora synger (29)

Undskyldning (33)
Ungt Spil (18)

Ved Nyningen (38)
Violoncel (6)

Vi to (42)

7.1.3 *Dikte (1921)*

Abdullahs Haap (60)
Aftenrøde (53)
Alle borte (26)
Alrunen (24)
Basun (63)
Betragtning (31)
Bjørnson (51)
Bjørnsons Død (52)
Borte (2)
Bøcklins Død (50)
Det stunder mot Regn (62)
Det Suk gjennem
 Skapningen (32)
Diset Kvæld (57)
Drot (14)
Duttens Vise (27)
Efter Avskeden (46)
Efter Festen (20)
Enerbusken (9)
Feberdikte (12)
Fløitestubb (59)
Gammel Jomfru (29)

Gangspilvise (61)
Gjensyn (56)
Godnat herinde (40)
Gravsted (16)
Gutten (41)
Halling (10)
Himmelbrev til Byron (48)
Hjem fra Festen (58)
Hvad Kjærlighet er –? (23)
Hvad suser i Natten (35)
Hvad vet vi (3)
Høstdag (8)
Høstnat (21)
I Ungdommens Vaar (4)
I Ventetiden (28)
Kvanneletherskernes Sang
 (55)
Lat spille med Vaar over
 Jorden (7)
Lina (19)
Margaret Mort (22)
Med røde Roser (1)
Mønsterbo (25)
Nordland (54)

Nyn (45)
Om Hundrede Aar er
 alting glemt (38)
Rimet Skog (37)
Sangen i Skoger (11)
Skjærgaardsø (13)
Sne (17)
Sommernat (5)
Sorosi Piker (15)
Svend Herulfsens Ord (47)
Søvn og Døden (64)
Saa vender jeg om (36)
Til dig, M*** (42)
Til Ellen Key (49)
Til Frøken S*** (33)
Tonen (44)
Tora synger (30)
Ved Nyningen (39)
Violoncel (6)
Vi to (43)
Undskyldning (34)
Ungt Spil (18)

7.1.4 *Vildt Kor (1927)*

Abdullahs Haap (40)
Aftenrøde (35)
Alrunen (19)
Basun (43)
Bjørnson (33)
Bjørnsons Død (34)
Bøcklins Død (32)
Det stunder mot Regn (42)
Drot (9)
Efter Avskeden (30)
Efter Festen (15)
Enerbusken (5)
Feberdikte (7)
Fløitestubb (39)
Gammel Jomfru (22)

Gangspilvise (41)
Godnat herinde (27)
Gravsted (11)
Gutten (28)
Halling (6)
Hjem fra Festen (38)
Hvad Kjærlighet er –? (18)
Hvad suser i Natten (23)
Hvad vet vi (2)
Høstnat (16)
I Ventetiden (21)
Kvanneletherskernes Sang
 (37)
Lina (14)
Margaret Mort (17)

Mønsterbo (20)
Nordland (36)
Nyn (29)
Rimet Skog (25)
Skjærgaardsø (8)
Sne (12)
Sommernat (3)
Sorosi Piker (10)
Svend Herulfsens Ord.
 (31)
Søvn og Døden (44)
Saa vender jeg om (24)
Til dig, M*** (1)
Ungt Spil (13)
Ved Nyningen (26)
Violoncel (4)

7.1.5 *Det vilde kor i Samlede verker (1956)*

Abdullahs håp (58)	Gangspilsvise (59)	Nordland (52)
Aftenrøde (51)	Gjensyn (54)	Nyn (44)
Alle borte (25)	Godnat herinde (39)	Om hundrede år er alting glemt (37)
Alrunen (23)	Gravsted (16)	Rimet skog (36)
Basun (61)	Gutten (40)	Sangen i skoger (11)
Betragtning (30)	Halling (10)	Skjærgårdsø (13)
Bjørnson (49)	Himmelbrev til Byron (47)	Sne (17)
Bjørnsons død (50)	Hjem fra festen (56)	Sommernat (5)
Borte (2)	Hvad vet vi (3)	Sorosi Piker (15)
Bøcklins død (48)	Hvad suser i natten (34)	Svend Herulfsens Ord (46)
Det stunder mot regn (60)	Høstdag (8)	Saa vender jeg om (35)
Det suk gjennom skapningen (31)	Høstnat (21)	Til dig, M*** (41)
Diset Kvæld (55)	I ungdommens vår (4)	Til Frøken S*** (32)
Drot (14)	I ventetiden (27)	Tonen (43)
Duttens vise (26)	Kvanneletherskernes Sang (53)	Tora synger (29)
Efter avskeden (45)	Lat spille med vår over jorden (7)	Undskyldning (33)
Efter festen (20)	Lina (19)	Ungt spil (18)
Enerbusken (9)	Margaret Mort (22)	Ved nyingen (38)
Feberdikte (12)	Med røde Roser (1)	Violoncel (6)
Fløitestubb (57)	Mønsterbo (24)	Violoncel (4)
Gammel jomfru (28)		Vi to (42)

7.1.6 *Det vilde Kor og andre dikte (1959)*

Del I:	Gravsted (15)	Skjærgaardsø (13)
Abdullahs Haap (46)	Halling (9)	Sommernat (5)
Aftenrøde (41)	Himmelbrev til Byron (38)	Svend Herulfsens Ord (37)
Alle borte (22)	Hjem fra Festen (45)	Tonen (35)
Alrunen (20)	Hvad vet vi (3)	Tora synger (26)
Basun (49)	Hvad suser i Natten (31)	Til Frøken S*** (29)
Betragtning (27)	Høstdag (8)	Ved Nyingen (33)
Bjørnson (40)	Høstnat (19)	Violoncel (6)
Borte (2)	I Ungdommens Vaar (4)	Ungt Spil (16)
Bøcklins Død (39)	I Ventetiden (24)	Undskyldning (30)
Det stunder mot Regn (48)	Kvanneletherskenes Sang (42)	Del II:
Det Suk gjennom Skabningen (28)	Lad spille med Vaar over Jorden (7)	Bjørnsons Død (61)
Diset Kvæld (44)	Lina (17)	Enerbusken (50)
Drot (14)	Med røde Roser (1)	Fløitestubb (63)
Duttens Vise (23)	Mønsterbo (21)	Gutten (57)
Efter Avskjeden (36)	Om Hundrede Aar er alting glemt (32)	Hvad Kjærlighet er –? (54)
Efter Festen (18)	Paa Hvælv (11)	Margaret Mort (53)
Feberdigte (12)	Saa vender jeg om (36)	Nordland (62)
Gammel Jomfru (25)	Sangen i Skoge (10)	Nyn (60)
Gangspilsvise (47)		Rimet Skog (56)
Gjensyn (43)		Sne (52)
Godnat herinde (34)		Sorosi Piker (51)

Søvnen og Døden (64)
Saa vender jeg om (55)

Til dig, M*** (58)
Vi to (59)

7.1.7 *Det vilde kor* (1984)

Abdullahs håp (58)
Aftenrøde (51)
Alle borte (25)
Alrunen (23)
Basun (61)
Betragtning (30)
Bjørnson (49)
Bjørnsons død (50)
Borte (2)
Bøcklins død (48)
Det stunder mot regn (60)
Det suk gjennom
 skapningen (31)
Diset Kvæld (55)
Drot (14)
Duttens vise (26)
Efter avskeden (45)
Efter festen (20)
Enerbusken (9)
Feberdikte (12)
Fløitestubb (57)

Gammel jomfru (28)
Gangspilsvise (59)
Gjensyn (54)
Godnat herinde (39)
Gravsted (16)
Gutten (40)
Halling (10)
Himmelbrev til Byron (47)
Hjem fra festen (56)
Hvad vet vi (3)
Hvad suser i natten (34)
Høstdag (8)
Høstnat (21)
I ungdommens vår (4)
I ventetiden (27)
Kvanneletherskernes Sang
 (53)
Lat spille med vår over
 jorden (7)
Lina (18)
Margaret Mort (22)
Med røde Roser (1)

Mønsterbo (24)
Nordland (52)
Nyn (44)
Om hundrede år er alting
 glemt (37)
Rimet skog (36)
Sangen i skoger (11)
Skjærgårdsø (13)
Sne (17)
Sommernat (5)
Sorosi Piker (15)
Svend Herulfsens Ord (46)
Saa vender jeg om (35)
Til dig, M*** (41)
Til Frøken S*** (32)
Tonen (43)
Tora synger (29)
Undskyldning (33)
Ungt spil (19)
Ved nyingen (38)
Violoncel (6)
Vi to (42)

7.2 Oversikt over bindenes rekkefølge i *Samlede Verker*

7.2.1 *Samlede Verker* (1916)

Bind 1: *Sult* (1890); *Pan* (1894); *Victoria* (1898)

Bind 2: *Mysterier* (1892); *Sværmere* (1904)

Bind 3: *Ny Jord* (1893); *Kratskog* (1903)

Bind 4: *Redaktør Lynge* (1893); *I Æventyrland* (1903); *Det vilde Kor* (1904)

Bind 5: *Benoni* (1908); *Rosa* (1908)

Bind 6: *Ved Rikets Port* (1895); *Livets Spil* (1896); *Aftenrøde* (1897); *Livet ivold* (1910)

Bind 7: *Dronning Tamara* (1903); *Munken Vendt* (1902); *Siesta* (1897)

Bind 8: *Stridende Liv* (1905); *Under Høststjernen* (1906); *En Vandrers spiller med Sordin* (1909)

Bind 9: *Den siste Glæde* (1912); *Børn av Tiden* (1913)

7.2.2 *Samlede Verker* (1918)

Bind 1: *Sult* (1890); *Pan* (1894); *Victoria* (1898)

Bind 2: *Mysterier* (1892); *Sværmere* (1904)

Bind 3: *Ny Jord* (1893); *Kratskog* (1903)

Bind 4: *Redaktør Lynge* (1893); *I Æventyrland* (1903); *Det vilde Kor* (1904)

Bind 5: *Benoni* (1908); *Rosa* (1908)

Bind 6: *Ved Rikets Port* (1895); *Livets Spil* (1896); *Aftenrøde* (1897); *Livet ivold* (1910)

Bind 7: *Dronning Tamara* (1903); *Munken Vendt* (1902); *Siesta* (1897)

Bind 8: *Stridende Liv* (1905); *Under Høststjernen* (1906); *En Vandrers spiller med Sordin* (1909)

Bind 9: *Den sidste Glæde* (1912); *Børn av Tiden* (1913)

Bind 10: *Segelfoss By* (1915)

7.2.3 *Samlede Verker* (1921)

Bind 1: *Sult* (1890); *Pan* (1894); *Victoria* (1898)

Bind 2: *Mysterier* (1892); *Sværmere* (1904)

Bind 3: *Ny Jord* (1893); *Kratskog* (1903)

Bind 4: *Redaktør Lynge* (1893); *I Æventyrland* (1903); *Det vilde Kor* (1904)

Bind 5: *Benoni* (1908); *Rosa* (1908)

Bind 6: *Ved Rikets Port* (1895); *Livets Spil* (1896); *Aftenrøde* (1897); *Livet ivold* (1910)

Bind 7: *Dronning Tamara* (1903); *Munken Vendt* (1902); *Siesta* (1897)

Bind 8: *Stridende Liv* (1905); *Under Høststjernen* (1906); *En Vandrers spiller med Sordin* (1909)

Bind 9: *Den siste Glæde* (1912); *Børn av Tiden* (1913)

Bind 10: *Segelfoss By* (1915).

Bind 11: *Markens Grøde* (1917)

Bind 12: *Konerne ved Vandposten* (1920)

7.2.4 *Samlede Verker* (1934)¹⁵⁶

- Bind 1: *Sult* (1890); *Pan* (1894); *Victoria* (1898)
Bind 2: *Mysterier* (1892); *Sværmere* (1904)
Bind 3: *Ny Jord* (1893); *Kratskog* (1903)
Bind 4: *Redaktør Lyng*e (1893); *I Æventyrland* (1903); *Det vilde Kor* (1904)
Bind 5: *Benoni* (1908); *Rosa* (1908)
Bind 6: *Ved Rikets Port* (1895); *Livets Spil* (1896); *Aftenrøde* (1897); *Livet ivold* (1910)
Bind 7: *Dronning Tamara* (1903); *Munken Vendt* (1902); *Siesta* (1897)
Bind 8: *Stridende Liv* (1905); *Under Høststjernen* (1906); *En Vandr*er spiller med *Sordin* (1909)
Bind 9: *Den siste Glæde* (1912); *Børn av Tiden* (1913)
Bind 10: *Segelfoss By* (1915)
Bind 11: *Markens Grøde* (1917)
Bind 12: *Konerne ved Vandposten* (1920)
Bind 13: *Siste Kapitel* (1923)
Bind 14: *Landstrykere* (1927)
Bind 15: *August* (1930)
Bind 16: *Men Livet lever* (1933)

7.2.5 *Samlede verker* (1954–1956)

- Bind 1: *Sult* (1890); *Mysterier* 1892)
Bind 2: *Redaktør Lyng*e (1893); *Ny jord* (1893); *Pan* (1894)
Bind 3: *Siesta* (1897); *Victoria* (1898); *I æventyrland* (1903)
Bind 4: *Kratskog* (1903); *Sværmere* (1904); *Stridende liv* (1905); *Under høststjernen* (1906)
Bind 5: *Benoni* (1908); *Rosa* (1908)
Bind 6: *Børn av tiden* (1913); *Segelfoss by* (1915)
Bind 7: *Den siste glæde* (1912); *Markens grøde* (1917)
Bind 8: *Konerne ved vandposten* (1920)
Bind 9: *Siste kapitel* (1923)
Bind 10: *Landtrykere* (1927)
Bind 11: *August* (1930)
Bind 12: *Men livet lever* (1933)
Bind 13: *Ring*en sluttet (1936)
Bind 14: *Ved rikets port* (1895); *Livets spil* (1896); *Aftenrøde* (1897); *Munken Vendt* (1902)
Bind 15: *Dronning Tamara* (1903); *Det vilde kor* (1904); *Paa gjengrodde stier* (1949)

7.2.6 *Samlede verker* (2007–2009)

I: Romaner:

- Bind 1: *Sult* (1890)
Bind 2: *Mysterier* (1892)
Bind 3: *Redaktør Lyng*e (1893); *Ny Jord* (1893)
Bind 4: *Pan* (1894); *Victoria* (1898)
Bind 5: *Sværmere* (1904)
Bind 6: *Benoni* (1908); *Rosa* (1908)

¹⁵⁶ I forbindelse med Hamsuns 80-årsdag ble *Samlede Verker* fra 1934 trykt i en «Jubileumsutgave» i 1939 med 17 bind, hvor *Ring*en sluttet (1936) var siste bind.

Bind 7: *En vandrer spiller med Sordin* (1909); *Den siste glede* (1912)
Bind 8: *Barn av tiden* (1913)
Bind 9: *Segelfoss by* (1915)
Bind 10: *Markens grøde* (1917)
Bind 11: *Konene ved vannposten* (1920)
Bind 12: *Siste kapittel* (1923)
Bind 13: *Landstrykere* (1927)
Bind 14: *August* (1930)
Bind 15: *Men livet lever* (1933)
Bind 16: *Ringen sluttet* (1936)

II: Noveller, ungdomsdiktning, skuespill, dikt, erindringer:

Bind 17: *Siesta* (1897); *Krattskog* (1903); *Stridende liv* (1905)
Bind 18: *Den gåtefulle* (1877); *Bjørger* (1878); *Livsfragmenter*
Bind 19: *Ved rikets port* (1895); *Livets spill* (1896); *Aftenrøde* (1897)
Bind 20: *Munken Vendt* (1902)
Bind 21: *Dronning Tamara* (1903); *Livet ivold* (1910)
Bind 22: *Det vilde Kor* (1904 og 1934); *En fløyte lød i mit Blod* (2003)
Bind 23: *I eventyrland* (1903); *På gjengrodde stier* (1949)

III: Sakprosa:

Bind 24: *Fra det moderne Amerikas åndsliv* (1889); *Lars Oftedal* (1889)
Bind 25: *På turné. Foredrag*
Bind 26: *Taler på torvet I. Artikler og essays 1879–1904*
Bind 27: *Taler på torvet II. Artikler og essays 1905–1945*

8 Litteratur

8.1 Primærlitteratur: Utgaver av *Det vilde Kor* av Knut Hamsun

1904. *Det vilde kor*. København: Gyldendalske Boghandel Nordisk Forlag.
1916. *Det vilde Kor* i *Samlede verker*. 1. utgave. Kristiania: Gyldendal.
1918. *Det vilde Kor* i *Samlede verker*. 2. utgave. København: Gyldendalske Boghandel Nordisk Forlag.
1921. *Dikte*. Kristiania: Gyldendal.
1921. *Det vilde Kor* i *Samlede verker*. 3. utgave. København: Gyldendalske Boghandel Nordisk Forlag.
1927. *Vildt Kor*. Oslo: Gyldendal.
1934. *Det vilde Kor* i *Samlede verker*. 4. utgave. Oslo: Gyldendal.
1954. *Det vilde Kor* i *Samlede verker*. 5. utgave. Oslo: Gyldendal.
1959. *Det vilde Kor og andre dikte*. Oslo: Gyldendal.
1963. *Det vilde Kor* i *Samlede verker*. 6. utgave. Oslo: Gyldendal.
1968. *Det vilde Kor Digte*. Oslo: Den Norske Bokklubben, Gyldendal.
1984. *Det vilde Kor* Oslo: J. M. Stenersens Forlag.
1976. *Det vilde Kor* i *Samlede verker*. 7. utgave. Oslo: Gyldendal.
1992. *Det vilde Kor* i *Samlede verker*. 8. utgave. Oslo: Gyldendal.
1993. *Det vilde Kor og andre dikte*. Oslo: Gyldendal.
1997. *Det vilde Kor* i *Samlede verker*. 9. utgave. Oslo: Gyldendal.
1998. *Det vilde kor og andre digte* Oslo: Den Norske Bokklubben, Gyldendal.
1999. *Det vilde Kor og andre dikt* Oslo: Lyrikklubben, Gyldendal.
2000. *Det vilde Kor* i *Samlede verker*. 10. utgave. Oslo: Gyldendal.
2009. *Det vilde Kor* i *Samlede verker*. Ny utgave. Oslo: Gyldendal.

8.2 Sekundærlitteratur

- Andersen, Per Thomas. 2001. *Norsk litteraturhistorie*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Beyer, Harald. 1952. *Norsk litteraturhistorie*. Oslo: Aschehoug.
- Beyer, Harald. 1963. *Norsk litteraturhistorie*. 2. utgave. Revidert og utvidet ved Edvard Beyer. Oslo: Aschehoug.
- Beyer, Edvard. 1975. *Norges litteraturhistorie*, bind 4: Frå Hamsun til Falkberget. Oslo: Cappelen.
- Boyer, Régis. 1995. «Refleksjoner omkring Knut Hamsuns lyrikk» *Hamsun i Paris*. 8 foredrag fra Hamsun-dagene i Paris 1994 (1995), Régis Boyer og Nils M. Knutsen (red.). Hamarøy: Hamsun-selskapet.
- Dingstad, Ståle. 1998. «Om Sult (1890) – og andre tekster med samme tittel» i *Edda* nr. 1. Oslo: Universitetsforlaget.
- Evensmo, Sigurd. 1974. *Gyldendal og Gyldendøler*. Oslo: Gyldendal.
- Fabritius, Albert. 1962. «Oplag» i *Nordisk Leksikon for Bogvæsen*. København: Nyt Nordisk Forlag Arnold Busck.
- Hamsun, Knut. 2003. *En Fløjte lød i mit Blod*. Nye dikt. Oslo: Gyldendal.
- Hamsun, Knut. 2009. *På gjengrodde stier* [1949]. Oslo: Gyldendal.
- Hamsun, Tore. 1952. *Knut Hamsun – min far*. Oslo: Gyldendal.
- Hansen, Hans R. 2001. 'Og alting tier' *En studie av naturbegrepet i Knut Hamsuns dikt Skærgaardsø, Lad spille med Vaar over Jorden, Høstdag, og Hvad suser i Natten*. Hovedoppgave i nordisk litteratur, Universitetet i Tromsø.
- Haugan, Jørgen. 2004. *Solgudens fall. Knut Hamsun – en litterær biografi*. Oslo: Aschehoug.
- Hoel, Sigurd. 1916. «Et ord til Knut Hamsun» i *Minerva* nr. 7, andre semester. Kristiania.
- Høvik, Ragnvald. 1945. *Knut Hamsun som lyriker*. Hovedoppgave i litteratur, Universitetet i Oslo.
- Haarberg, Jon. 2013. «Utgivelsen av norsk litteratur på 1700- og 1800-tallet» i *Geschichte der Edition in Skandinavien*, Paula Henrikson og Christian Janss (red.). Berlin: De Gruyter. Sitert fra forfatterens norske manuskript.
- Jacobsen, Nils Kåre. 2000. *En forlegger og hans hus*. Oslo: Gyldendal.
- Kittang, Atle og Asbjørn Aarseth. 1998. *Lyriske strukturer. Innføring i diktanalyse*. Fjerde utgave – revidert og utvidet. Oslo: Universitetsforlaget.

- Kolloen, Ingar Sletten. 2003. *Svermeren*. Oslo: Gyldendal.
- Kommandantvold, Kristian Magnus. 1972. «Lyrikeren Knut Hamsun i *Det vilde kor*», i *Norsk Litterær Årbok*. Oslo: Det Norske Samlaget.
- Larsen, Lars Frode 1998. *Den unge Hamsun (1859–1888)*. Oslo: Schibsted.
- Nesse, Agnete. 2013. *Innføring i norsk språkhistorie*. Oslo: Cappelen Damm Akademisk.
- Næss, Harald S. (red.). 1994. *Knut Hamsuns brev 1879–1895*. Oslo: Gyldendal.
- Næss, Harald S. (red.). 1995. *Knut Hamsuns brev 1896–1907*. Oslo: Gyldendal.
- Næss, Harald S. (red.). 1996. *Knut Hamsuns brev 1908–1914*. Oslo: Gyldendal.
- Næss, Harald S. (red.). 1997. *Knut Hamsuns brev 1915–1924*. Oslo: Gyldendal.
- Næss, Harald S. (red.). 1999. *Knut Hamsuns brev 1925–1933*. Oslo: Gyldendal.
- Næss, Harald S. (red.). 2000. *Knut Hamsuns brev 1934–1950*. Oslo: Gyldendal.
- Sars, Ernst. 1902. «Bjørnsons Plads i Norges politiske Historie» i *Udvalgte Artikler og Taler, Bjørnstjerne Bjørnson (1902)*. København: Gyldendalske Boghandel Nordisk Forlag.
- Skard, Vemund. 1979. *Norsk språks historie 1884–1907*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Skei, Hans H. 2000. «Knut Hamsun som lyrisk dikter» i *Hamsun 2000. 8 foredrag fra Hamsun-dagene på Hamarøy*, Even Arntzen og Nils M. Knutsen (red.) Hamarøy: Hamsun-selskapet.
- Torp, Arne og Lars S. Vikør. 2004. *Hovuddrag i norsk språkhistorie*. 3. utgave. (2004). Oslo: Gyldendal.
- Winsnes, A.H. 1961. *Norges litteratur – fra 1880-årene til første verdenskrig*, bind 5. Oslo: Aschehoug.
- Wærp, Henning Howlid. 2005. «Lyrikk og prosadikt» i *Den litterære Hamsun*, Ståle Dingstad (red.). Oslo: Fagbokforlaget.

Avisartikler:

- «Bibliofil». 1916. «Knut Hamsuns Bøker» i *Morgenbladet* 30. november.
- «Bibliofil». 1916. «Svar til Knut Hamsun» i *Morgenbladet* 13. desember.
- Christensen, Hjalmar. 1904. «Knut Hamsun som Lyriker» i *Forposten* 21. mai.
- Hambro, C.J. 1921. «Bøker. Knut Hamsun: Dikte» i *Morgenbladet* 26. november.
- Hamsun, Knut. 1916. «Fra Knut Hamsun» i *Morgenbladet* 12. desember.

Jynge, Andreas. 1904. «Det vilde Kor» i Dagbladet 8. mai.

Nærup, Carl. 1904. «Litteratur. Knut Hamsun: Det vilde Kor. Digte.» (1904) i Verdens Gang, 11. juli.

Randers, Kristoffer. 1904. «Knut Hamsuns nye Digtsamling» i Aftenposten 2. juni.

Svendsen, Kjell Rikter. 1954. «Opplaget 28 000 utsolgt med engang» i Aftenposten 28. april.

Store Norske leksikon:

Linotype. (2012, 18. mai). I *Store Norske leksikon*. Hentet 6. mai 2014 fra:
<http://snl.no/linotype>.

8.3 Teori og metode

Bornstein, George. 1999. «How to read a page», i *Studies in The literary imagination*. Atlanta: Spring.

Darnton, Robert. 2009. «What Is The History of Books?» i *The Case for Books. Past, Present, and Future*. New York: Public Affairs.

Genette, Gérard. 1997. *Paratexts. Thresholds of interpretation* [1987], overs. Jane E. Lewin. Cambridge: Cambridge University Press.

Hutcheon, Linda. 2006. «Where? When? (Contexts)» i *A Theory of Adaptation*. New York: Routledge.

Haarberg, Jon. 1998. «Filologien som utfordring til litteraturvitenskapen. Momenter til en lesning av Petter Dass' 'Herre Gud, ditt dyre navn og ære'», i *Norsk litteraturvitenskapelig tidsskrift*. Oslo: Universitetsforlaget.

Haarberg, Jon. 2007. «Kommentar eller lesning? Filologi, litteraturvitenskap og et dikt av Olaf Bull», i *Filologi og hermeneutikk. Bidrag til ein konferanse halden av Nordisk Nettverk for Edisjonsfilologar 16. 18. september 2005.*, O. E. Haugen (red.) Oslo: Solum Forlag.

Melberg, Arne. 2002. «Litteratur som verk och som verksamhet» i *Norsk Litteraturvitenskapelig Tidsskrift* nr. 2. Oslo: Universitetsforlaget.

McGann, Jerome J. 1991. «The Socialization of Texts» s. 69–87, i *The Textual Condition*. Princeton: Princeton University Press.

McKenzie, D. F. 1986. «The Book as an Expressive Form» s. 1–21, i *Bibliography and The Sociology of Texts*. London: The British Library.

- McKenzie, D.F. 2010. «Bogen som udtryksform» i *Boghistorie* Jens Bjerring-Hansen og Torben Jelsbak (red.). Århus: Aarhus Universitetsforlag.
- Nøding, Aina. 2003. «Den siste mohikaner er ikke som før» i *Bokhistorie*, Tore Rem (red.) Oslo: Gyldendal.
- Svedjedal, Johan. 1991. «Tekstkritisk litteraturteori. Några linjer i svensk och anglosaxisk tekstkritisk debatt» i *Tekstkritik. Teori og praktik vid edering av litterära texter: föredrag vid Svenska vitterhetssamfundets symposium 10-11 september 1990*, B.S. Sjönell (red.). Stockholm: Svenska vitterhetssamfundet.
- Svedjedal, Johan. 2003. «Bokhistoriens paradoxer», i *Sosiologi i dag* 33 (3). Oslo: Novus forlag.